

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS

POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

REDA VAINAUSKAITĖ

EUROPOS SAJUNGOS ŽMOGAUS TEISIŲ POLITIKA
UKRAINOS ATŽVILGIU

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

doc. dr. Diana Janušauskienė

VILNIUS

2012

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS

POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

EUROPOS SAJUNGOS ŽMOGAUS TEISIŲ POLITIKA
UKRAINOS ATŽVILGIU

Europos kaimynystės politika magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 62602S107

Vadovas

_____ doc. dr. Diana
Janušauskienė

2012 -

Recenzentas

2012

Atliko

_____ stud. R. Vainauskaitė

2012 - -

VILNIUS

2012

Turinys

Įvadas.....	5
1. Žmogaus teisių samprata ir reglamentavimas	13
1.1. Žmogaus teisių apsaugos iniciatyvos nuo XX a.	13
1.2. Žmogaus teisių samprata ir pagrindiniai principai.....	17
1.3. Žmogaus teisių klasifikacija	21
2. Europos Sąjungos politika žmogaus teisių klausimu.	27
2.1. Žmogaus teisių įtvirtinimas Europos Sąjungoje	27
2.2. Žmogaus teisių motyvai santykiuose su trečiosiomis šalimis	30
2.3. Europos Sąjungos žmogaus teisių politikos specifika – švelnioji diplomatija.	33
2.4. Europos Sąjungos žmogaus teisių apsaugos priemonės išorės politikoje.....	35
2.4.1. Diplomatinės priemonės Europos Sąjungos žmogaus teisių politikoje	35
2.4.2. Finansinė parama žmogaus teisių skatinimui.....	39
2.5. Žmogaus teisių svarba Europos Sąjungos plėtros politikoje (narystės sąlygos).....	42
3. Europos Sąjungos žmogaus teisių gynimo politika Ukrainoje	44
3.1. Žmogaus teisių padėties apžvalga Ukrainoje.....	44
3.1.1. Žmogaus teisių situacija nepriklausomoje Ukrainoje	44
3.1.2. Žmogaus teisių problemos V. Janukovičiui tapus prezidentu.....	49
3.2. Europos Sąjungos ir Ukrainos bendradarbiavimas žmogaus teisių srityje	54
3.3. Europos Sąjungos finansinė parama žmogaus teisėms Ukrainoje.....	59
3.4. Europos Sąjungos prioritetai ir akcentuojamos žmogaus teisių problemos Ukrainoje.....	62
3.5. Europos Sąjungos iniciatyvos atskirose žmogaus teisių srityse Ukrainoje	71
Išvados	76
Rekomendacija	79
Naudota literatūra	80
Santrauka	90
Summary.....	91
Anotacija.....	92
Annotation	93
PRIEDAI	94
1 Priedas. Pagal EDIHR finansuojami projektai Ukainoje 2000 – 2006 m. laikotarpyje	94
2 Priedas. Pagal EDIHR finansuojami projektai Ukainoje 2007 – 2009 m. laikotarpyje	100
3 Priedas. Šiuo metu ES numatyti projektai žmogaus teisių srityje.	102

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Laisvės ir demokratijos vertinimai Ukrainoje.....	6
2 lentelė. Teisių grupavimas.	26
3 lentelė. ES žmogaus teisių dialogų formos.....	37
4 lentelė. ES dėmesys J. Timošenko teisių pažeidimo atvejui	68
5 lentelė. Ukrainos žmogaus teisių padėtis ES vertinimu.	70

Paveikslų sąrašas

1 pav. Freedom House vertinimai.....	54
2 pav. ES finansuojami projektai Ukrainoje pagal EIDHR priemonę 2000 – 2009 m.....	61
3 pav. Projektų skaičius Ukrainai pagal EIDHR priemonę 2000 – 2009 m.....	71

Įvadas

Po 2003 – 2004 metais Ukrainoje ir Gruzijoje įvykusių „spalvotojų revoliucijų“ politikos mokslininkų tarpe įsitvirtino požiūris, kad šios šalys yra daugiausiai demokratijos įtvirtinimo prasme pasiekusios GUAM¹ regiono valstybės bei labiausiai demokratizacijos prasme pažengusios buvusios Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos respublikos, išskyrus tris Baltijos šalis.²

2004 m. savo pranešime apie žmogaus teisių padėtį Europos Parlamentas palankiai vertino naujai išrinkto Ukrainos prezidento tvirtą pareiškimą laikytis žmogaus teisių standartų ir 2005 m. vasario mėn. kreipimąsi Strasbūre į EP, taip pat palankiai įvertino, kad per prezidento rinkimus Ukrainoje buvo laikomasi teisinės valstybės principų, ir skatino toliau Ukrainą rinktis atvirumo ir demokratijos kelią, kuris yra būtinas pagrindą siekiant plačiausia prasme visiems šalies piliečiams užtikrinti žmogaus teises.³ Iš tiesų, Ukraina po Oranžinės Revoliucijos ypač pastebimai pasuko demokratijos keliu. Nors gerų norų, siekių, pareiškimų būta daug ir aiškiai buvo deklaruojamas europietišκών vertybių siekis, tačiau kyla klausimas, ar Ukraina tapo demokratine valstybe, gerbiančia žmogaus teises. Norint atsakyti į šį klausimą pirmiausia reiktų išsiaiškinti kaip suprantama yra demokratija, kokie pagrindiniai demokratinės valstybės principai.

Iš esmės demokratija reiškia, kad vieša tvarka yra paremta laisvės principais, lygybe ir kontrole.⁴ Robert Dahl, vienas žinomiausių šiuolaikinių demokratijos ir demokratizacijos tyrinėtojų, nustatė plačiai priimtus kriterijus, pagal kuriuos galima skirti demokratiškas ir nedemokratiškas valstybes. R.Dahl aukščiausia demokratijos forma laiko „poliarchiją“, kuriai būdingos tokios institucijos: 1. *Renkami pareigūnai*. Valdžios politinių sprendimų kontrolė konstituciškai įtvirtinama per renkamus pareigūnus; 2. *Laisvi ir sąžiningi rinkimai*. Renkami pareigūnai yra išrenkami per dažnus ir sąžiningus rinkimus, kuriems apskritai nebūdinga prievarta; 3. *Priskirianti balsavimo teisė*. Praktiškai visi suaugusieji turi teisę balsuoti renkant pareigūnus; 4. *Teisė balotiruotis*. Praktiškai visi suaugusieji turi teisę siekti renkamųjų pareigybių valdžioje, nors siekiant renkamos pareigybės amžiaus riba gali būti aukštesnė negu įgyjant rinkimų teisę; 5. *Žodžio laisvė*. Nesibijodami griežtos bausmės piliečiai turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę apie įvairiausių politinius reikalus – kritikuoti pareigūnus, vyriausybę, režimą, socioekonominę santvarką ir viešpataujančią ideologiją; 6. *Alternatyvi informacija*. Piliečiai turi teisę ieškoti

¹ GUAM – Gruzija, Ukraina, Azerbaidžanas, Moldova.

² Jonavičius L., The structural influence of external factors on the transformation of post – soviet regimes: cases of Ukraine and Georgia. Summary of doctoral dissertation, Vilnius, 2010, p. 22.

³ Žmogaus teisės pasaulyje 2004 m. ir ES politika. Europos Parlamento rezoliucija dėl metinio pranešimo dėl žmogaus teisių pasaulyje 2004 m. ir ES politikos šiuo klausimu (2004/2151(INI)), < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:045E:0107:0129:LT:PDF>>, p. 3.

⁴ Guggenberger G., Symbolic actions or effective endeavours? The EU'S activities to promote democracy in Ukraine, Moldova and Belarus, European Union and it's new neighborhood: addressing challenges and opportunities, Vilnius: Mykolas Romeris University, 2006, p. 89.

alternatyvių informacijos šaltinių. Be to, alternatyvių informacijos šaltinių egzistavimas yra saugomas įstatymų; 7. *Asociacinė autonomija*. Kad įgyvendintų įvairias savo teises, įskaitant ir paminėtas anksčiau, piliečiai taip pat turi teisę steigti santykinai nepriklausomas asociacijas ar organizacijas, įskaitant nepriklausomas politines partijas ir interesų siejamas grupes.⁵ Vertinat pagal pateiktus kriterijus, Ukrainą galima priskirti prie iš dalies demokratinių valstybių, vertinti šią šalį kaip daugiau demokratišką nei nedemokratišką. O remiantis *Freedom house* vertinimais valstybė vertinama kaip “dalinai laisva” (žr. lentelę Nr. 1).

1 lentelė. Laisvės ir demokratijos vertinimai Ukrainoje.

Metai	Statusas	Pilietinės laisvės	Politinės teisės	Bendras laisvės vertinimas
2002		4	4	4
2003		4	4	4
2004		4	4	4
2005		3	4	3,5
2006		2	3	2,5
2007	Laisva	2	3	2,5
2008	Laisva	2	3	2,5
2009	Laisva	2	3	2,5
2010	Laisva	2	3	2,5
2011	Dalinai laisva	3	3	3
2012	Dalinai laisva	3	4	3,5

Sudaryta remiantis *freedom house* duomenimis.

Pastaba: *Freedom house* pateiktoje skalėje 192 šalių laisvės indeksas vertinamas balais nuo 1 iki 7. Vienas balas – aukščiausias įvertinimas, 7 – žemiausias.

Ukrainos Prezidento rinkimai jau kurį laiką tarptautinių stebėtojų vertinami kaip atitinkantys tarptautinius standartus, nors paskutinius 2010 m. prezidento rinkimus juose dalyvavusi buvusi premjerė Julija Timošenko apskundė, tačiau jos kaltinimai nesulaukė pritarimo. Svarbiausi išūkiai dabartinei demokratinei Ukrainos valstybei susiję su nesibaigiančia korupcija. Taip pat pastaraisiais metais, po V. Janukovičiaus atėjimo į valdžią, akivaizdžiai pastebimas žiniasklaidos laisvės suvaržymas, ribojama asociacinė autonomija, nors šias laisves ir garantuoja konstitucija.⁶ Viešojoje erdvėje išreikšta mintis, kad J. Timošenko nuteisimas susiejęs su 2012m. spalio mėn. vykstančiais parlamento rinkimais.⁷ Tam tikra prasme, vertindami Julijos Timošenko nuteisimą kaip politinį susidorojimą, tokią poziciją išreiškia ir ES, be to galima manyti, kad netiesiogiai pažeidžiama ir R. Dahl ketvirtuoju punktu įvardijama teisė bolatiruotis. Apskritai pastaruoju metu vyriausybės susidorojimo su opozicija atvejai dažnas reiškinys šalyje. Taip pat grubiai pažeidinėjamas 5 principas – žodžio laisvė, nes yra daugybė bandymų susidoroti su žurnalistais, kurie kritikuoja

⁵ Dahl R., *Demokratija ir jos kritikai*, Vilnius: Amžius, 1994, p. 296.

⁶ Ukraina 2012, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/ukraine-0> [žiūrėta 2012 - 04 - 11].

⁷ Freedom house: Ukraine President Yanukovich eliminates opposition, 2012 march 30, <
<http://www.turkishweekly.net/news/133171/freedom-house-ukraine-president-yanukovich-eliminates-opposition.html>>, [žiūrėta 2012 - 04 - 14].

vietos valdžią tiriančia korupcijos skandalus. Taip pat pažeidžiamas ir teisė į alternatyvią informaciją (6 punktas). Nors galima internetinė informacija, tačiau *Freedom house* pastabomis, 69 proc. ukrainiečių gauna informaciją iš televizijos, tačiau mažai yra alternatyvių požiūrių, atvirų diskusijų. Apskritai žiniasklaidos padėtis labai pablogėjo nuo Janukovičiaus atėjimo į valdžią, verslo magnatai, vietinė valdžia daro įtaką, spaudimą, bandoma sustabdyti kai kurių kanalų, laikraščių veikimą (2011 m. vyriausybė priverė *Kyev Post* atleisti savo redaktorių, vėliau sprendimo atsisakyta, 3 opoziciniai kanalai Charkove uždaryti) taip pat yra daugybė bandymų susidoroti su žurnalistais ypač tiriančiais korupcijos skandalus.⁸

R. Dahl demokratinei sistemai priskyrė daugiausiai politines teises, tačiau negalime pamiršti ir kitų teisių, kurias turi garantuoti demokratinė valstybė. Gunther Guggenberger R. Dahl pateiktą sąrašą praplečia teise, kad pilietinė visuomenė, kuri remiasi demokratiniais pagrindais taip pat turi laikytis žmogaus teisių.⁹ Žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo būklė konkrečioje valstybėje yra vienas iš svarbiausių kriterijų, kuriuo vadovaujantis galima spręsti, koks šios valstybės demokratiškumo, joje egzistuojančio teisingumo lygis.¹⁰ Remiantis ES teikiamomis ataskaitomis, matyti, kad žmogaus teisės yra viena iš opiausių metu Ukrainoje problemų pastaruoju. Padėtis šioje srityje blogėja ir be minėtų politinių teisių pažeidimų matyti, kad per visą laikotarpį nuo išsivadavimo iš SSRS ir vėliau po Oranžinės revoliucijos ypač aktuali problema išlieka – vykdomi kankinimai ir kitoks netinkamas, žiaurus elgesys. Taip pat dažnai pastebimas smurtinių veiksmų naudojimas, policijos vykdomų areštų metu. Ši problema opi nuo pat nepriklausomybės. Nereikia pamiršti ir lyčių diskriminaciją, mažumų klausimus. Nors vyriausybė stengiasi apsaugoti etninių ir religinių mažumų teises, vis dėl to Pvz., Krymo totoriai ir toliau diskriminuojami vietinės valdžios, išlieka klausimai dėl žemės, įdarbinimo ir mokymosi galimybių. nors vyriausybė siekia apsaugoti (žiūrėti skyrelį *ES prioritetai ir akcentuojamos problemos Ukrainoje*). Moterų teisės nėra prioritetinga valdžios sritis todėl ir toliau darbdaviai diskriminuoja moteris, moterų prekyba prostitucijos tikslais išlieka svarbi problema.¹¹

Taigi Ukraina būtų tvirta demokratinė valstybė tik tuo atveju, jei joje tvirtai funkcionuotų demokratinės institucijos, sklandžiai vyktų rinkimai, veiktų įstatymai, šalyje būtų laisva žiniasklaida, kovojama prieš korupciją, užtikrintos žmogaus teisės, bei demokratija šalies piliečių būtų suvokiama kaip geriausia valdymo forma.. Kol kas ši valstybė neatitinka minėtųjų kriterijų, arba atitinka tik iš dalies. Matyti pastangos gerinti situaciją, tačiau pažanga nėra pakankama. Laurynas Jonavičius taikliai pastebi problemą: “Net ir praėjus penkeriems metams po „spalvotosios

⁸ Ukraina 2012, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/ukraine-0> [žiūrėta 2012 - 04 – 14].

⁹ Guggenberger G., Symbolic actions or effective endeavours? The EU'S activities to promote democracy in Ukraine, Moldova and Belarus, European Union and it's new neighborhood: addressing challenges and opportunities, Vilnius: Mykolas Romeris University, 2006, p. 90.

¹⁰ Paksas A., *Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras, 2000, p. 7.

¹¹ Ukraina 2012, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/ukraine-0> [žiūrėta 2012 - 04 – 14].

revoliucijos“, negalima kalbėti apie demokratijos įtvirtinimą“, Ukraina yra „neužbaigto“ arba „nesėkmingo“ demokratijos įtvirtinimo atvejis¹² Apie demokratijos neįtvirtinimą liudija ir žmogaus teisių sritis, kuri pastaruoju metu pastebimai pablogėjo. Įtvirtinti demokratines nuostatas, ginti žmogaus teises Ukrainai padeda ES. Bendradarbiavimas su ES vienas iš išorės veiksnių skatinančių reformuoti šią valstybę. ES vykdydama bendradarbiavimą su Ukraina yra sukūrusi tam tikrus instrumentus skatinančius laikytis žmogaus teisių ir kitų demokratiškas principų. Šiame darbe bus nagrinėjama ES vykdoma žmogaus teisių politika, kokiomis priemonėmis ir kiek efektyvi ES politika.

1957 m. Europos Bendrija buvo sukurta kaip ekonominė organizacija, jos steigimo sutartyse nebuvo akcentuojama žmogaus teisių svarba, tačiau pasikeitus tarptautinei padėčiai, Šaltojo karo pabaigoje, po SSRS žlugimo, tarptautinėje arenoje atsirado daug naujų posovietinių valstybių, kurioms demokratiniai principai buvo svetimi. Šie veiksniai paskatino atkreipti dėmesį į demokratiškas principų svarbą ir užtikrinti jų įgyvendinimą tam, kad būtų garantuotas stabilumas ir taika Europoje. Taigi XX a. pabaigoje ES įkūrimo sutartyje (Mastrichto sutartyje) ir vėlesnėse sutartyse (Amsterdamo, Lisabonos sutartyse, priimtoje ES chartijoje) oficialiai buvo įtvirtintas demokratijos, žmogaus teisių, teisinės valstybės principų privalomumas ES viduje ir rėmimasis šiais principais vykdant užsienio politiką. Taip ES tapo įtakinga demokratijos principų skleidėja pasaulyje. Dabar žmogaus teisės, demokratija yra kartinės ES vertybės. Vykdydama savo užsienio politiką ES remiasi šiomis vertybėmis, demokratijos, žmogaus teisių principais įtvirtinti visuose susitarimuose su trečiosiomis šalimis. Tokiais principais grindžiama politika vykdoma ir su viena svarbiausių Rytų kaimynystės šalių – Ukraina. Ukraina iš kitų šalių su kuriomis bendradarbiauja ES išsiskiria savo deklaruojamomis integracinėmis ambicijomis, o žmogaus teisių užtikrinimas yra vienas iš svarbiausių kriterijų šalims siekiančioms pradėti derybas dėl narystės, todėl žmogaus teisių klausimas ES ir Ukrainos santykiuose tampa dar aktualesnis. Be to, pastaruoju metu žmogaus teisių padėtis Ukrainoje akivaizdžiai pablogėjo todėl tai tampa dar vienu svarbiu išūkiu ES, kuri aplink save siekia turėti draugišką demokratiniais principais besivadovaujančių valstybių ratą. Taigi šiame darbe bus aptariama ES vykdoma žmogaus teisių politika Ukrainoje.

Temos aktualumas ir naujumas. Apie Ukrainos ir ES santykius rašoma daug, dažniausiai keliamas integracinės perspektyvos klausimas, nagrinėjami ekonominiai santykiai, skelbiamos šiuo metu itin svarbių derybų dėl asociacijos susitarimo pasirašymo detalės, tačiau pastaruoju metu pablogėjus žmogaus teisių situacijai Ukrainoje, šalia minėtų klausimų atsiranda ir žmogaus teisių bei ES vaidmens siekiant pagerinti padėtį šioje srityje klausimas, ES yra viena iš svarbiausių Ukrainos bendradarbiavimo partnerių, o bendradarbiavimas turi būti paremtas demokratijos ir

¹² Jonavičius L., The structural influence of external factors on the transformation of post – soviet regimes: cases of Ukraine and Georgia. Summary of doctoral dissertation, Vilnius, 2010, 22 – 24 p. . (

žmogaus teisių principais. ES vykdydama savo bendradarbiavimą yra vienas iš veiksmų galinčių bent kažkiek įtakoti, koreguoti susidariusią situaciją, todėl aktualu aptarti kokią politiką ES vykdo žmogaus teisių srityje Ukrainos atžvilgiu. Šis darbas naujas žvilgsnis į ES ir Ukrainos santykius, žvelgiant iš žmogaus teisių perspektyvos.

Tyrimo problema. Ar ES vykdoma žmogaus teisių gynimo politika yra pakankama atsižvelgiant į realią žmogaus teisių situaciją Ukrainoje, Ukrainos kaip vienos svarbiausių Rytų kaimynės statusą bei pačios Ukrainos integracines ambicijas?

Tyrimo objektas. ES žmogaus teisių politika Ukrainoje.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti ES žmogaus teisių politikos esminius bruožus ir šios politikos taikymo pobūdį Ukrainoje.

Tyrimo uždaviniai:

- Išsiaiškinti žmogaus teisių sampratą ir klasifikaciją, bei išanalizuoti pagrindines XX a. žmogaus teisių apsaugos iniciatyvas;
- Išanalizuoti pagrindinius ES žmogaus teisių gynimo politikos bruožus;
- Apžvelgti žmogaus teisių padėtį Ukrainoje, laikotarpyje nuo nepriklausomybės atgavimo iki V. Janukovičiaus atėjimo į valdžią, atkreipiant dėmesį į pagrindinius veiksnius, įtakojančius padėties kitimus;
- Išskirti ir išnagrinėti ES akcentuojamas prioritetas sritis (sritis, kuriose labiausiai raginama imtis veiksmų), bei ES vertinimais problematiškiausias sritis, kuriose pažanga vyksta lėčiausiai;
- Išanalizuoti ES vykdomos žmogaus teisių politikos specifiką ir naudojamas priemones Ukrainai.

Darbo metodai. Siekiant užsibrėžtų tikslų, darbe naudojami šie metodai: dokumentų analizės, statistinių duomenų analizės, bei lyginimo ir apibendrinimo metodai.

Temos iširtumas. ES žmogaus teisių politikos analizė konkrečiose šalyse, tame tarpe Ukrainoje, yra gana reta tema moksliniame politologiniame diskurse. ES žmogaus teisių politika dažniausiai nagrinėjama bendrai, konkrečiai apie Ukrainos atvejį (ar kitas posovietines respublikas, dabartines EKP šalis) rašoma mažiau. Rašant darbą buvo panaudota nedaug straipsnių skirtų atskiram Ukrainos atvejui. Iryna Solonenko nagrinėdama ES įtaką Ukrainos perėjimui į demokratiją bendrai aptaria ES demokratiją užsienio politikoje, aptartos svarbiausios ES – Ukrainos bendradarbiavimo priemonės skatinant demokratiją.¹³ Labai panašiais aspektais ES veiklą demokratijos skatinimo srityje Ukrainoje, Moldovoje, Baltarusijoje aptaria Gunther

¹³ Velychenko S., The EU's impact on democratic transformation in Ukraine, *The EU and Russia. History, culture, international relations*, Palgrave macmillian, 2007, 138 – 151 p.

Guggenberger.¹⁴ Autorius plačiau nagrinėja demokratizacijos sampratą, principus, be bendradarbiavimo su ES dar papildomai aptariama bendra padėtis minėtose šalyse laikotarpiu po nepriklausomybės atgavimo. Taigi specifinės literatūros nagrinėjančios ES žmogaus teisių politiką konkrečioje šalyje, šiuo atveju – Ukrainoje, nėra daug, todėl šis darbas palyginus naujas bandymas analizuoti ES – Ukrainos santykius šiuo aspektu.

Apie ES kaip demokratijos ir žmogaus teisių instituciją literatūros yra pakankamai daug. Žmogaus teisių politika aptariama ES užsienio politikos kontekste, išskiriama kaip viena iš užsienio politikos sričių. Vienas išsamiausių darbų atliktas Karen E. Smith tyrimas.¹⁵ Autorė aptaria ES žmogaus teisių apsaugos įtvirtinimą ES vidaus politikoje ir užsienio politikoje, lyginant su kitų autorių darbais ypač aiškiai ir išsamiai aptiriamos ES pasitelkiamos priemonės vykdant žmogaus teisių politiką. Dar plačiau žmogaus teises ES politikoje nagrinėja Andrew Williams.¹⁶ Šiam klausimui skirta atskira studija, kurioje be K. Smith tyrinėtų žmogaus teisių politikos aspektų dar papildomai labai smulkiai, detalai aptariama žmogaus teisių integravimo į ES politiką raida nuo pat Europos Bendrijos susikūrimo. Į ES žmogaus teisių politiką šiek tiek kitu aspektu pažvelgia Franck Petvile, jis pažymi ES kaip „minkštosios“ diplomatijos veikėją žmogaus teisių politikoje.¹⁷ Aptariant žmogaus teisių įtvirtinimą ES viduje remiamasi daugiausiai lietuvių autorių darbais, ši sritis pakankamai aptarta Lietuvos autorių, – Audriaus Pakso,¹⁸ Egidijaus Jarašiūno ir Editos Žiobienės,¹⁹ Danutės Jočėnienės²⁰ ir kt. darbuose. Žmogaus teisių įtvirtinimas ES viduje, pasirašytos sutartys, kurios įtvirtina žmogaus teisių principą glaustai ir koncentruotai aptiriamos ir Simono Hixo.²¹

Kalbant apie žmogaus teisių sampratą, klasifikaciją reikia pastebėti, jog tai yra plačiai nagrinėta tema, todėl literatūros šia tema gausu tiek užsienio tiek lietuvių kalba nors lietuvių kalba pateikiama daugiau bendro pobūdžio informacija. Išsamiausiai iš šiame darbe naudojamos literatūros lietuvių kalba, žmogaus teisių samprata, klasifikacija aptariama A. Pakso, taip pat Europos žmogaus teisių centro išleistoje knygoje “Europos žmogaus teisių įgyvendinimas Europoje”²². Atskiro dėmesio vertas A. H. Robertson darbas “*Human rights in the world and the*

¹⁴ Guggenberger G., Symbolic actions or effective endeavours? The EU’S activities to promote democracy in Ukraine, Moldova and Belarus, *European Union and it’s new neighborhood: addressing challenges and opportunities*, Vilnius: Mykolas Romeris University, 2006, 87 -119 p.

¹⁵ Smith E K., *European Union foreign policy in changing world*, USA: Polity press, 2003, 97 – 120 p.

¹⁶ Williams A., *EU human rights policies. A study in irony*. Oxford university press: 2004, 219 p. .

¹⁷ Petiville F., Exporting “values”? EU external cooperation as a “soft” diplomacy, *Understanding the European Union external relations*, London and New York: Routledge, 2003, 129 – 141 p.

¹⁸ Paksas A., *Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras, 2000, 57 – 59 p.

¹⁹ Jarašiūnas, E., Žiobienė E. *Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Mykolo Romerio Universiteto leidybos centras, 2009, p. 376- 379.

²⁰ Jočienė D., *Pagrindinių teisių apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir Europos Sąjungos teisę*. www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/jurisprudencija/.../dwn.php?id. [žiūrėta 2012-01-27].

²¹ Hix S., *Europos Sąjungos politinė sistema*. Vilnius: Eugrimas, 2006, 406 – 409 p.

²² Europos žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, 93 p.

study of the international protection of human rights”²³ nes autorius kitaip pažvelgia į žmogaus teisių tyrinėjimą, jis analizuoja žmogaus teises ne vien per istorinę raidą ar bendrą sampratą aiškinimą, o sampratą atskleidžia organaliu būdu, per įvairių krypčių ideologijų (socialistų, liberalų) suvokimo prizmę. Žmogaus teisių istorinio vystymosi, įtvirtinimo atskiruose dokumentuose apžvalgai svarbus James Kingston ir Liz Hefferman darbas.²⁴ Nagrinėjant žmogaus teisių klasifikaciją remiamasi ir Christian Tomuschal tyrimais, jo pateikta trijų tipų (teigiamos, neigiamos ir trečia grupė) žmogaus teisių klasifikacija.²⁵ Taigi apibendrinat matyti, kad plačiausiai tyrinėtas klausimas yra bendra žmogaus teisių samprata, kiek mažiau dėmesio skiriama ES kaip žmogaus teisių politikos skleidėjos tyrinėjimams, tačiau apskritai, mažiausiai tyrimų sulaukė ES žmogaus teisių politikos tyrinėjimai Ukrainoje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro trys dalys. Pirmojoje dalyje išsiaiškinama žmogaus teisių samprata, klasifikacija bei aptariamos svarbiausios XX amžiaus žmogaus teisių apsaugos iniciatyvos – priimti dokumentai ir pagrindinės apsaugos institucijos. Antroji dalis skirta aptarti ES vykdomos žmogaus teisių bruožus – pačios politikos pobūdį, priemones pasitelkiamas žmogaus teisių politikos skatinimui, taip pat remiantis ES sutartimis, aptariama žmogaus teisių svarba ES viduje, teisiškai reglamentuotas žmogaus teisių įtvirtinimas ES. Trečioji dalis skirta Ukrainos atvejo analizei, išsiaiškinti kaip ES žmogaus teisių politika atsispindi Ukrainoje. Atliekamas bendros žmogaus teisių situacijos Ukrainoje aptarimas, aptariamas ES – Ukrainos bendradarbiavimas žmogaus teisių srityje, aptartos sutartys ir kiti žmogaus teisių bendradarbiavimo formatai. Taip pat pateikiami ES vertinimai ir akcentuojamos žmogaus teisių sritys. Išskiriama konkreti ES veikla gerinant žmogaus teisių padėtį – finansavimas, numatyti projektai atskirose srityse.

Sąvokų apibrėžimas. Darbe naudojamos šios sąvokos:

Demokratizacija – “procesas, artinantis prie demokratijos. Demokratizaciją apibūdina demokratijos apibrėžimas. Demokratizacijos procesas reiškia lygiateisiškumo principu paremtus visuomenės kontrolės išplėtimą sprendimų priėmimo procese [...] išsileidžiamos naujos, anksčiau sprendimuose nedalyvaujančios grupės, [...] praplečiamas iki tol svarstyty problemų laukas [...] demokratizacijos samprata begalinis procesas. Demokratizuotis gali ne tik autoritariniai režimai, bet ir konsoliduotos demokratijos.”²⁶

Europeizacija – „ES lygmeniu priimamų sprendimų poveikis atitinkamoms valstybių narių politikoms, klausimų „migracija“ iš nacionalinės į europinę darbotvarkę ir pan.“²⁷ “Europeizacija

²³ Robertson A. H., Merrills., J.G. *Human rights in the world and introduction to the study of international protection of human rights*. New York and Manchester university press, 1996, 314 p.

²⁴ Hefferman L., *Human rights. A European perspective*. The Round Hall press. 1994, 437 p.

²⁵ Tomuschal Ch., *Human rights between idealism and realism*. Oxford university press, 2003, p. 331 p.

²⁶ Unlin A., Pilielinė visuomenė ir demokratizacijos problemos pokomunistinėse valstybėse. *Demokratija Lietuvoje. Pilietiškumas ir totalitarizmas XX amžiaus istorijos lūžiuose*. Vilnius: Naujasis židinys – Aidai, 2011, 29 – 30 p.

²⁷ Gražulis A., Santykiai su ES: Ukraina Europos kaimynystės politikoje, Ukrainos užsienio politika.: vidaus ir užsienio politikos tendencijos, Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2007, p. 105.

siejasi su Europos integracijos ir šio proceso rezultato, Sąjungos kartu su visomis jos formaliomis ir neformaliomis institucijomis bei sprendimais, poveikiu valstybėms narėms ar net valstybėms už ES ribų.²⁸

Integracija – „tarptautinė integracija [...] valstybės savanoriškai keičia įprastinį tarptautinės teisės principais grindžiamą tarpusavio santykių pobūdį. [...] sutariama kokie bus kai kurie valstybių vidaus gyvenimo klausimai ir reikalai bus tvarkomi bendrai, tam tikslui valstybės steigia bendras institucijas [...], leidžia bendrus teisės aktus.“²⁹

Oranžinė revoliucija – 2004 m. įvykęs demokratinis judėjimas Ukrainoje, pasireiškęs masiniais pilietinės visuomenės protestais prieš esamą santvarką – žmogaus teisių nusižengimus, korupciją, nelaisvą žiniasklaidą ir kt. Šis judėjimas žymi Ukrainos pokyčius vidaus ir užsienio politikoje.

Švelnioji/ minkštoji diplomatija, politika – „diplomatija naudojama per ekonomines, finansines, juridines ir institucines priemones tam, kad skleistų vertybes, normas ir taisykles, bei pasiektų ilgalaikę kultūrinę įtaką. Tokia diplomatija pagrįsta demokratijos, žmogaus teisių, teisinės valstybės skatinimu, propaguojamas taikus konfliktų sprendimas, tvarus vystymasis“.³⁰

Žmogaus teisės – „gali būti suprantamos kaip asmens laisvės visuomenėje ir galimybės jas realizuoti“.³¹

²⁸ Maniokas K., *Europos Sąjungos plėtra ir europeizacija: Vidurio ir Rytų Europos valstybių įsijungimas į Europos Sąjungą*, Vilnius, Eugrimas, 2003, p. 71.

²⁹ Vitkus G., *Europos Sąjunga. Enciklopedinis žinynas*, Vilnius:Eugrimas, 2008, p. 145.

³⁰ Petiville F., Exporting “values”? EU external cooperation as a “soft” diplomacy, *Understanding the European Union external relations*, London and New York: Routledge, 2003, p.134.

³¹ Europos žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 6

1. Žmogaus teisių samprata ir reglamentavimas

1.1. Žmogaus teisių apsaugos iniciatyvos nuo XX a.

Žmogaus teisių klausimas aktualus ne tik Ukrainos atveju, tačiau ir viso pasaulio mastu. Šiuo laikotarpiu pradėjo formuotis efektyvesnė žmogaus teisių apsaugos sistema. Teigiama, jog XX a., o tiksliau antroje jo pusėje, žmogaus teisių apsaugos procesas tapo viena svarbiausių daugumos valstybių politinio, teisinio ir socialinio gyvenimo sudėtinių dalių ir viena iš reikšmingiausių ir įdomiausių tarptautinės teisės raidos naujovių šiuo laikotarpiu.³² Taigi, žmogaus teisių klausimas intensyviai imtas kelti ne tik nacionaliniu, bet ir viršnacionaliniu lygiu. Siekiant iširti ES žmogaus teisių politiką, svarbu suvokti bendrą kontekstą, nes būtent bendros pasaulinės iniciatyvos paskatino ir ES atsižvelgti į žmogaus teisių sritį ir įtraukti į savo politiką.

Efektyvesniam žmogaus teisių apsaugos sistemos formavimuisi, įtakos turėjo XX a. įvykę net du pasauliniai karai. Mokslinėje literatūroje pirmuoju svarbesniu įvykiu žmogaus teisių politikoje XX a. įvardijamas Tautų Sąjungos susikūrimas. Konstatuota, jog „pirmojo pasaulinio karo pabaigoje, susikūrus Tautų Sąjungai, tarptautinės bendrijos pastangos ginant žmogaus teises tapo kryptingesnės. Valstybės, Tautų Sąjungos narės, įsipareigojo rūpintis vienodomis ir žmoniškomis darbo sąlygomis savo šalyse, garantuoti teisingą elgesį su žmonėmis savo kolonijose.“³³ Kitas svarbus įvykis lėmęs didesnę dėmesį žmogaus teisėms buvo Antrasis pasaulinis karas, nes žmogaus teisių institutas tarptautinėje teisėje įtvirtintas tik po šio istorinio įvykio.³⁴ Mokslinėje literatūroje pagrindine organizacija, turėjusia bene pagrindinį vaidmenį, ginant žmogaus teises po Antrojo pasaulinio karo, įvardijama Jungtinių Tautų Organizacija (toliau – JTO).³⁵ Pagrindiniu argumentu, pagrindžiančiu JTO svarbą galima laikyti 1948 m. gruodžio 10 d. Paryžiuje JTO Asamblėjos priimtą Visuotinę Žmogaus Teisių Deklaraciją, kurią A. Pumputis (ir kiti autoriai) įvardina, kaip bene patį svarbiausią žmogaus teisių apsaugos dokumentą. Šį dokumentą tvirtinant susilaikė 8 valstybės - TSRS ir kitos Rytų bloko šalys, Saudo Arabija ir Pietų Afrika. Autoriaus teigimu, deklaracija, kurios tikslas – sukurti bendrą veiksmų normą visoms tautomis ir tautybėms, buvo pirmas mėginimas įvesti tvarką tarptautiniame gyvenime. Buvo numatyta, kad bus ginamos pagrindinės individo laisvės ir teisės, jei jas pažeistų valstybė, ir nustatytos bendražmogiškosios vertybės. 1966 m. Deklaracija buvo papildyta dar dviem dokumentais – Tarptautiniu ekonominių,

³² Paksas A., *Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras, 2000, p. 7.

³³ Mališauskas R., *Žmogaus teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Mintis, 1991, p. 5

³⁴ Jočienė D., Čilinskas, K. Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje <<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0120826.pdf>> [žiūrėta 2012-01-21].p. 6

³⁵ Pumputis A., *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmai*. Vilnius: Lietuvos Teisės Akademija, 2000, p. 5

socialinių ir kultūrinių teisių paktu ir Tarptautiniu pilietinių ir politinių teisių paktu.³⁶ Visi šie dokumentai kartu sudaro vadinamąją Žmogaus teisių chartiją, tam tikrą žmogaus teisių kodeksą.³⁷ Taip pat šių dokumentų svarbą liudija ir tai, kad jie „turėjo įtakos, kad daugelio šalių konstitucijose vis daugiau dėmesio skiriama žmogaus teisių klausimams, daugybė tarpvalstybinių įsipareigojimų, numatytų valstybių sutartyse, pagrįsti jų idėjomis. Siekdamos apginti žmogaus orumą juo remiasi viso pasaulio nevalstybinės organizacijos.“³⁸ Taigi, dėl JTO priimtų dokumentų svarbos, abejonių nekyla.

Kita, svarbi žmogaus teises ginanti organizacija regioniniu mastu yra Europos Taryba. Europos Taryba buvo pirmoji tarpvalstybinė regioninė organizacija, kuri ėmėsi konkrečios veiklos, kad daugelis teisių ir laisvių, paskelbtų Visuotinėje Žmogaus teisių deklaracijoje, būtų sutvirtintos konkrečiais teisiniais įsipareigojimais ir, kad būtų sukurtas Tarptautinis kolektyvinės kontrolės mechanizmas.³⁹ Laikomasi nuomonės, jog iki šiol patys efektyviausi tarptautiniai žmogaus teisių apsaugos mechanizmai buvo nustatyti, būtent Europos Tarybos 1950 m. lapkričio 4 d. priimtoje tarptautinėje sutartyje – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje.⁴⁰ Numatyti kontrolės mechanizmai: Europos žmogaus teisių komisija, Europos žmogaus teisių teismas, Europos Tarybos Ministrų kabinetas.⁴¹ Svarbiausiu, iš visų išvardintų apsaugos mechanizmų, vis dėlto laikomas Europos Žmogaus Teisių Teismas, kurio viena iš svarbiausių funkcijų – nagrinėti individualius skundus prieš valstybę ir savo sprendimuose aiškinti Konvencijos nuostatas, įvardijamas kaip svarbiausias Europos žmogaus teisių mechanizmu.⁴²

Šioje, regioniniu Europos lygiu priimtoje konvencijoje (pirmoji tarptautinė sutartis) buvo kodifikuotos žmogaus teisės.⁴³ Konvencija, įsigaliojo 1953 m. ir tapo pirmąja tarptautine sutartimi, garantuojančia visų valstybių, priklausančių Europos Tarybai, pagarbą pagrindinėms žmogaus teisėms.⁴⁴ Žmogaus teisių tyrinėtojų mintis puikiai apibendrina A. Pumputis, Europos žmogaus teisių konvenciją, įvardindamas kaip seniausią, nuosekliausią ir teisiniu požiūriu labiausiai įpareigojančią iš visų regioninių sistemų, ginančių žmogaus teises.⁴⁵

1961 m. Europos Taryba taip pat priėmė Europos socialinę chartiją, įpareigojančią ją pasirašiusias valstybes imtis aktyvių priemonių, kad būtų laikomasi pagrindinių žmogaus teisių –

³⁶Pumputis A., *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmai*. Vilnius: Lietuvos Teisės Akademija, 2000, p. 6

³⁷Mališauskas R., *Žmogaus teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Mintis, 1991, p. 6

³⁸Pumputis A., *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmai*. Vilnius: Lietuvos Teisės Akademija, 2000, p. 6.

³⁹Mališauskas R., *Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Mintis, 1993, p. 9.

⁴⁰Žmogaus teisių samprata < <http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=468> > [žiūrėta 2012-01-22]

⁴¹Mališauskas R., *Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Mintis, 1993, p. 9.

⁴²Žmogaus teisių samprata < <http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=468> > [žiūrėta 2012-01-22]

⁴³Jočienė D, *Pagrindinių teisių apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir Europos Sąjungos teisę*. www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/jurisprudencija/.../dwn.php?id.. [žiūrėta 2012-01-27] p. 98

⁴⁴Pumputis A., *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmai*. Vilnius: Lietuvos Teisės Akademija, 2000, p. 6.

⁴⁵Ten pat, p. 7

teisės į darbą, į darbo sąlygas, atitinkančias saugumo ir higienos reikalavimus, teisės į tinkamą atlyginimą, į profesinį mokymą. Ši Chartija socialiniam Europos modeliui kėlė labai didelius reikalavimus, tačiau jos galia labiau moralinė negu juridinė ir todėl valstybėms narėms daugeliu atveju suteikiama pasirinkimo teisė.⁴⁶ Vėliau, po ketverių metų, t.y. 1965 m. pradėjo galioti Europos socialinė chartija, kuri su papildomu protokolu, priimtu 1988 m., suformulavo 23 pagrindines socialines teises ir principus, kuriuos valstybė turi priimti, kaip tikslą socialinės politikos srityje. 1987 m. įsigaliojo Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą, liečiantį valstybės institucijų sulaikytų arba įkalintų asmens teises. Europos žmogaus teisių konvencija ir Europos socialinė chartija svarbi tarptautinė sistema, padariusi didelį poveikį vėliau Amerikos ir Afrikos žemynams.⁴⁷ Buvo priimta daugybė dokumentų, reglamentuojančių žmogaus teisių apsaugą šiuose žemynuose.

Be minėtų pasaulinio masto tarptautinių organizacijų, svarbi tarptautinė regioninė organizacija, turėjusi tiesioginės įtakos sovietinėms Rytų Europos, kartu ir Ukrainos, demokratijos, žmogaus teisių vystymui, tai 1975 m. Helsinkyje įkurta Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Konferencija. Pasibaigus Šaltajam karui, ši organizacija peraugo į Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizaciją (toliau ESBO). Oficialiai naujasis pavadinimas naudojamas nuo 1995 m. sausio 1 d. Šiuo metu ESBO narėmis yra 56 valstybės (Europos šalys, JAV, Kanada ir NVS valstybės) ir 12 valstybių partnerių. Vienas iš šios organizacijos veiklos krypčių – žmogaus teisių gynimas, lyčių lygybės skatinimas.⁴⁸ Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo proceso įtaka tiek valstybių savitarpio santykių vystymuisi Europos ir Šiaurės Amerikos žemynuose, tiek demokratizacijos procese Rytų Europos šalyse yra akivaizdi, nes kaip pabrėžia R. Mališauskas, Helsinkio baigiamajame akte nurodytas [...] žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių principas, jungiantis minties sąžinės, religijos įsitikinimų laisvę.⁴⁹ Taigi, pasirašyti Helsinkio akto protokolai turėjo tiesioginės įtakos sovietų įtakoje esančioms valstybėms, kurios iki tol nesirėmė tarptautiniais žmogaus teisių dokumentais. ESBO tinklalapyje akcentuojama šio akto reikšmė: "Helsinkio Baigiamojo akto pagrindinės nuostatos rodo kompromiso tarp Rytų ir Vakarų interesų pasiekimą. Už Vakarų pripažinimą pokarinių sienų neliečiamumą, teritorinį vientisumą ir ekonominio bendradarbiavimo įsipareigojimus Rytų blokas sutiko su Vakarų reikalavimais į Baigiamąjį aktą įtraukti normas, reguliuojančias žmogaus teises ir laisves. Į Baigiamąjį aktą įtraukta Deklaracija dėl principų, kuriais valstybės dalyvės vadovausis tarpusavio santykiuose (vadinama Helsinkio deklaracija arba Helsinkio dekalogu). Ši deklaracija tapo viso Baigiamojo akto ir tolimesnio Helsinkio proceso pamatu. Deklaracijoje įtvirtinti šie pagrindiniai principai: suvereni valstybių

⁴⁶Pumputis A., *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmai*. Vilnius: Lietuvos Teisės Akademinė, 2000, p. 7.

⁴⁷Mališauskas R., *Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Mintis, 1993, p. 13.

⁴⁸ESBO < <http://esbo.urm.lt/index.php?3353982205> > [žiūrėta 2012-01-22].

⁴⁹Mališauskas, R. *Žmogaus teisės. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius: Mintis, 1993, p. 20.

lygybė, suverenumui būdingų teisių gerbimas; jėgos nenaudojimas; žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, įskaitant minties, sąžinės, religijos ir įsitikinimų laisvę, gerbimas; tautų lygiateisiškumo ir laisvo apsisprendimo teisė.⁵⁰ Pabrėžiamas ir ESBO išskirtinumas, lyginant su kitomis organizacijomis, nes lyginant ESBO su Jungtinėmis Tautomis ar Europos Taryba, akcentuojamas esminis ESBO skirtumas nuo šių organizacijų – „ESBO nekuria tarptautinės teisės normų, o tik priima dokumentus, turinčius politinių įsipareigojimų pobūdį. Visos 56 ESBO valstybės narės turi vienodą statusą organizacijoje, sprendimai priimami konsensu ir turi privalomą pobūdį, bet ne teisinį pobūdį“.⁵¹

Apibendrinant galima konstatuoti, kad žmogaus teisių įtvirtinimas kaip reglamentuotos, teisiškai įpareigojančios, kryptingos politikos įtvirtinimas vykdomas ne tik valstybių vyriausybių, tačiau ir viršnacionalinių organizacijų, vyko gana vėlai, tik XX a. viduryje. Tokios kryptingos politikos atsiradimui įtakos turėjo skaudūs patirtis: milijonų gyvybių aukos Antrojo karo metu privertė susimąstyti visą tarptautinę bendruomenę ir paskatino imtis prevencinių priemonių. Galima išskirti kelias svarbiausias organizacijas, skatinusias žmogaus teisių apsaugos vystymąsi. Pradžią žmogaus teisių politikai davė JTO, vėliau ET ir ESBO. Šių (JTO ir EK) organizacijų efektyvumą parodo priimti svarbiausi dokumentai, reglamentuojantys žmogaus teisių apsaugą ar numatytos konkrečios žmogaus teisių įgyvendinimo priemonės bei institucijos. JTO atveju – priimta žmogaus teisių chartija (sudaro visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948 m. socialinių ir kultūrinių teisių paktas; pilietinių ir politinių teisių paktas). Europos Tarybos – žmogaus teisių konvencija, Europos socialinė chartija, numatyta efektyvi priemonė, kontrolės mechanizmas – Europos žmogaus teisių teismas. ESBO taip pat svarbi regioninė organizacija, turėjusi tiesioginės reikšmės posovietinių valstybių demokratinei raidai Šaltojo karo pabaigoje, tačiau ši organizacija skiriasi nuo JTO ar EK, nes ji nekuria tarptautinės teisės normų, tik priima dokumentus, kuriais atkreipia dėmesį. ESBO priimti sprendimai turi daugiau politinį pobūdį, nei yra teisiškai įpareigojantys. Aptartos organizacijos turi didelės reikšmės šiame darbe analizuojamam Ukrainos, kaip demokratiniam, žmogaus teisėms grindžiamam vystymuisi. Šių organizacijų veikla lemia ES žmogaus teisių politiką Ukrainoje. Šalis yra priėmusi ir patvirtinusi pagrindinius šių organizacijų dokumentus.

⁵⁰ Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo organizacija (ESBO) kaip žmogaus teises ginanti tarptautinė organizacija, <<http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=581&tid=655&PHPSESSID=>> [žiūrėta 2012 – 01 -22].

⁵¹ Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo organizacija (ESBO) kaip žmogaus teises ginanti tarptautinė organizacija, <<http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=581&tid=655&PHPSESSID=>> [žiūrėta 2012 – 01 -22].

1.2. Žmogaus teisių samprata ir pagrindiniai principai

Skirtingas žmogaus teisių kilmės supratimas. Mokslinėje literatūroje, skirtoje žmogaus teisių tyrinėjimams, daugiausiai išreiškiama vakarietiška žmogaus teisių kilmės teorija. Teiginio, kad dabartinio žmogaus, kaip individualios asmenybės pagrindines teises, kurias turi gerbti visuomenė, akcentavimas yra daugiausiai Vakarų kūrinys. Per ilgą laiką susiformavę žmogaus teisės buvo įteisintos Amerikos Nepriklausomybės deklaracijoje, Prancūzijos deklaracijoje. Šiuose dokumentuose įtvirtintos idėjos kartojamos ir šiandien.⁵² Žymus teisės specialistas V. Vadapalas atkreipia dėmesį, jog pirmuosiuose pamatiniuose aktuose – Amerikos Nepriklausomybės Deklaracija (1776), taip pat Didžiosios Prancūzų revoliucijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracija (1789) – buvo iškelta idėja, kad visi žmonės gimsta lygūs ir turi tam tikras prigimtinės ir neatskiriamas teises. Ši idėja iš esmės pakeitė Naujųjų laikų pasaulėžiūrą ir tapo vienu iš demokratijos pagrindų. Jau XIX a. daugelyje demokratiškos Europos ir Amerikos valstybių konstitucijų buvo įtvirtintos pilietinės teisės ir laisvės, nors ir skirtinga forma.⁵³ Taigi, autorius įvardindamas pagrindinius vakarų dokumentus, kaip žmogaus teisių įtvirtinimo pirmuosius bandymus, akivaizdžiai remia žmogaus teisių, kaip „vakarų visuomenės kūrinio“ idėją.

Vis dėlto teiginį apie vakarietišką žmogaus teisių kilmę turėtume priimti su išlygomis, nes toks požiūris būdingas vakarietiškajai koncepcijai. Be abejo yra ir kitokių nuomonių dėl žmogaus teisių kilmės. Išskiriama socialistinė žmogaus teisių samprata, kurios pagrindiniai principai remiasi Markso idėjomis. Anot A. H. Robertson, socialistinė koncepcija atmeta prigimtinės žmogaus teises, nes, anot marksistų, teisės turi atspindėti piliečių santykį su valstybe.⁵⁴ Tuo tarpu kita koncepcija, vadinama universalioji, atmeta Vakarietiškus Europos žmogaus teisių dokumentus ir prisimena kitus, kurie buvo paskelbti kur kas anksčiau, kaip pavyzdžiui Kipro deklaracija, Senovės Egipto faraonų įstatymai, Hamurabio kodeksas. Taip pat individo svarbos klausimas buvo keliamas daugelio filosofų, daugelyje šalių – Indijoje, Kinijoje, Japonijoje, Persijoje, Rusijoje, Turkijoje, Egipte, Izraelyje, atskirose Afrikos šalyse.⁵⁵

Taigi, dėl žmogaus teisių kilmės vyksta diskusijos, skirtingos kultūros remiasi skirtingais šaltiniais, tačiau neabejotina, kad labiausiai paplitusi yra vakarietiška žmogaus teisių koncepcija. ES, vykdydama žmogaus teisių politiką remiasi vakarietišku žmogaus teisių supratimu ir dėl tokio organizacijos pasirinkimo nekyla klausimo. Tačiau viešojoje erdvėje yra keliamas klausimas – kodėl plačiausiai paplitęs yra būtent vakarietiškas žmogaus teisių supratimas. Tokio požiūrio priežastimi A. H. Robertson įvardija Vakaruose, esančias stiprias žmogaus teisių įtvirtinimo

⁵² Hefferman L., *Human rights. A European perspective*. The Round Hall press. 1994, p. 2.

⁵³ Vadapalas V., *Tarptautinė teisė*, Vilnius: Eurigmas, 2006, p. 264.

⁵⁴ Robertson, A. H., Merrills, J.G. *Human rights in the world and introduction to the study of international protection of human rights*. New York and Manchester university press, 1996, p. 9.

⁵⁵ Ten pat, 7-8 p.

teisiniuose dokumentuose tradicijas: „Galbūt labiausiai paplitęs Vakarietiškas požiūris, juo remiamės ir tituluojam Vakarietiškas žmogaus teisių tradicijas, nes Vakarų Europa sukūrė ir pateikė geriausiai žinomas formuluotes ir paskyrė efektyviausias sistemas jų įgyvendinimui tiek nacionaliniu tiek tarptautiniu mastu“.⁵⁶ Šiame darbe remiamasi Vakarietiška tradicija, tačiau negalime pamiršti, kad žmogaus teisių klausimas tam tikruose dokumentuose, tam tikra forma buvo keltas ir kitur. Skirtingas nuo ES ir apskritai Vakarietiško žmogaus teisių traktavimas gali lemti, tam tikrą ES žmogaus teisių konfrontaciją su vietine žmogaus teisių samprata, ne europietiškos arba mažiau europietiškos valstybės, tokiose kaip Ukraina, kuri dažnai įvardijama kaip valstybė, esanti tarp Rytų ir Vakarų.

Samprata. Žmogaus teisių terminas pirmą kartą pavartotas po Antro Pasaulinio karo.⁵⁷ Iki XX a. vietoj žmogaus teisių termino buvo vartojamas prigimtinių teisių pavadinimas.⁵⁸ Dėl didelių žmogaus teisių pažeidimų iškilo poreikis pavartoti žmogaus teisių terminą, o šiandien šis terminas yra labai aktualus ir įprastas.

Kalbant apie žmogaus teisių sampratą, žmogaus teisės būtų galima apibrėžti kaip moralės, elgesio normas, visuomenines vertybes.⁵⁹ Taip pat galima pažvelgti į žmogaus teises truputį kitu aspektu, gretinant teisės ir laisvės sąvokas, nes žmogaus teisių samprata glaudžiai susiejusi su laisvės samprata. Neretai šios dvi sąvokos yra gretinamos, pavyzdžiui, „žmogaus teisės gali būti suprantamos kaip asmens **laisvės** visuomenėje ir galimybės jas realizuoti“.⁶⁰ Teisės moksle nemažai yra diskutuojama dėl teisės ir laisvės sąvokų skirtingumo. Teigiama, kad teisės požiūriu nėra didelio skirtumo tarp žmogaus teisės ir laisvės, nes laisvės – taip pat teisės, tik kitoje žmogaus funkcionavimo sferoje, į kurią valstybė negali kištis, pvz., minties laisvė.⁶¹ Žmogaus teisių specialistai taip pat dažnai vartoja žmogaus teisių ir laisvių sąvokas kaip sinonimus. Liz Hefferman ir James Kingston bandydami pateikti žmogaus teisių apibūdinimą, nesuranda tinkamesnio visuotinai priimto žmogaus teisių apibrėžimo, todėl remiasi I. Beril XIX a. skurtu laisvės apibūdinimu: [...]”yra laisvės ribos, kurių niekas negali. Tos laisvės apibūdinamos kaip prigimtines, Dievo žodis, įgimtas įstatymas” [...] visos šios taisyklės, įsipareigojimai turi bendros tuo atžvilgiu, kad yra plačiai priimtose, išsakniję giliai žmogaus prigimtyje ir istorijos raidoje, kad dabar tapo esmine ir normalia žmogaus būtinybe.“⁶²

⁵⁶ Robertson, A. H., Merrills, J.G. *Human rights in the world and introduction to the study of international protection of human rights*. New York and Manchester university press, 1996, p. 9.

⁵⁷ Decentralization and human rights in Uganda., 2007 <http://www.huripec.mak.ac.ug/working_paper_16.pdf> [žiūrėta 2012-01-15]. P.1

⁵⁸ Asford N. *Laisvos visuomenės principai*. Aidai, 2003, < http://www.hjalmarsonstiftelsen.se/wp-content/uploads/2011/12/Principles_Lithuanian.pdf> [žiūrėta 2012-01-15]., p. 59

⁵⁹ Žmogaus teisių samprata <<http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=468>> [žiūrėta 2012-01-14].

⁶⁰ Žmogaus teisių samprata <<http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=468>> [žiūrėta 2012-01-14].

⁶¹ Žmogaus teisių samprata <<http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=468>> [žiūrėta 2012-01-14].

⁶² Hefferman L., *Human rights. A European prespreture*. The Round Hall press. 1994, p. 1

Suvokdami žmogaus teises kaip tam tikras laisves, turėtume atkreipti dėmesį jog šios laisvės taip pat yra ribojamos. Jack Donnelly darbe apie visuotinę žmogaus teisių teoriją, žmogaus teisių koncepciją apibrėžia labai bendrai. Autorius žmogaus teises įvardina kaip teises, kurias turi kiekvienas, dėl to, kad yra žmogus. Žmogaus teises nagrinėja per teisės sampratą ir apibendrinamas teisės sąvoką, ją glaudžiai susieja su pareiga.⁶³ Toks suvokimas būdingas liberalams. Liberalų požiūriu – laisvė yra aukščiausia ir absoliuti vertybė, apribota tik viena sąlyga – nesikėsinti į kitų žmonių laisvę. Galima remtis ir Imanuelio Kanto „pareigos moralės“ principu, kurio esmė – „sau neleisti to, ko nepripažįstu kitiems, iš kitų nereikalauti to, ko nepasirengę daryti patys ir visa tai vien „iš pareigos“, iš pareigos visuotinių dėsnių nepažeidžiamumui.“⁶⁴ Šis principas nurodo, kad mano laisvė baigiasi ten, kur prasideda kito žmogaus laisvė. Taigi, tik tada, kai žmogaus teisės ima prieštarauti viena kitai, jos gali būti apribotos. Pavyzdžiui, N. Asford pastebėjimu, iš teroristo, kuris nužudo kitus žmones ir tokiu būdu paneigia jų teises į gyvybę, gali būti atimta teisė į gyvybę, įvykdant jam mirties bausmę, arba teisė į laisvę, nuteisiant kalėjimo bausme.⁶⁵ J. S. Mill, T.H. Green ir L.T. Hobhouse laisvę suvokia kaip savęs kontroliavimą ir savęs vystymą su vyriausybės teise kištis ir gerinti savo piliečių laisves. Yra sąlygos padaryti žmones laisvais: augimas ir vytimasis, mokant žmones tobulinti save juos supančioje aplinkoje.⁶⁶

Taigi, žmogaus teisės suprantamos kaip tam tikros laisvės. Nors vyksta diskusijos dėl teisės ir laisvės sąvokų (ne)skirtingumo, tačiau šios sąvokos neprieštarauja viena kitai. Jos vartojamos kaip sinonimai. Galima tik išvelgti tik šiek tiek skirtingus sąvokų interpretavimo būdus. Žmogaus laisvės siejamos su žmogaus laisve veikti tam tikroje srityje. Žmogaus teisės galbūt šiek tiek aiškesnė, daugiau apimanti sąvoka, tačiau esminio skirtumo tarp abiejų sąvokų nėra. Svarbu suvokti, kad tiek žmogaus laisvės, tiek teisės yra ribojamos, atsižvelgiant į kito asmens laisves, pareigas valstybei ar kitam asmeniui.

Nors žmogaus teises galime suprasti kaip tam tikras laisves, tačiau aiškiausiai žmogaus teises apibūdina šioms teisėms būdingi principai. Įvardijami tokie principai: „Vienas pagrindinių žmogaus teisių bruožų – jų **visuotinumas, universalumas, nedalumas**, jos yra viena kitą sąlygojančios, remiasi žmonių lygybės prieš įstatymus, lygiateisiškumo ir kitais principais. Žmogaus teisės

⁶³ Donnelly J., *Universal human rights in theory and practice*. Cornell University press, 2003 < <http://www.google.lt/books?id=6O7SZp9djJQC&lpg=PA1&ots=9d61Vq9INb&dq=human%20rights%20history&lr&hl=lt&pg=PR4#v=onepage&q&f=false>> [žiūrėta 2012-01-15]

⁶⁴ Aster E., *Filosofijos istorija*, Vilnius: Allma littera, p. 210.

⁶⁵ Asford N., *Laisvos visuomenės principai*. Aidai, 2003, < http://www.hjalmarsonstiftelsen.se/wp-content/uploads/2011/12/Principles_Lithuanian.pdf> [žiūrėta 2012-01-15] p. 58

⁶⁶ Marchall J., *Personal freedom through human rights law? Autonomy, identity and integrally under European Convention on human rights*. <http://www.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=6yuya_ackXIC&oi=fnd&pg=PR5&dq=J.Marshall++%E2%80%9CPersona+l+freedom+through+human+rights+law%3F&ots=QcEyoUA3AQ&sig=bMA_nafibnMjJmp616BUEHoLuN0&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true>p. 17

pripažįstamos visiems asmenims nepriklausomai nuo jų individualių savybių“.⁶⁷ Pagrindiniai žmogaus teisių principai kartojasi visų žmogaus teisių tyrinėtojų darbuose, skiriasi tik žodžiai, kuriais jos apibūdinamos. Jack Donnelly įvardija, kad žmogaus teisės – lygios visų žmonių atžvilgiu, neatimamos ir universalios, nes visi esame “homo sapiens” rūšies.⁶⁸ Žmogaus teisių visuotinumą Nigel Asford apibūdina iš esmės taip pat kaip J. Donnelly. Jis visuotinumą sieja su paties žmogaus samprata, tai yra, kad šios teisės priklauso visiems žmonėms, nepaisant jų tautybės, religijos, giminės, etninės grupės ar lytinės orientacijos. Vadinasi, šios teisės ne tik galioja kiekvienam šios žemės gyventojui, bet ir priklauso kiekvienai žmogiškai būtybei, kuri kada nors gyveno, gyvena ar gyvens.⁶⁹ Jungtinės Tautos akcentuoja žmogaus teisių nedalumo, universalumo principą. Skelbiama, kad visos žmogaus teisės yra nedalomos, nepaisant to, ar tai pilietinės ar politinės teisės, tokios kaip teisė į gyvenimą, lygybę prieš įstatymą ir saviraiškos laisvę; ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, pavyzdžiui teisės į darbą, socialinę apsaugą ir švietimą, arba kolektyvinės teisės, tokios kaip teisės į vystimąsi ir apsisprendimą yra nedalomos, tarpusavyje susiję ir vienos nuo kitų priklausomos. Vienių teisių gerinimas pagerina ir kitų teisių pažangą. Vienių teisių atėmimas neigiamai veikia ir kitas.⁷⁰ Vis dėlto, ne visi autoriai žmogaus teises traktuoja kaip nedalomas, apimančias pilietines, politines teises. Kartais bandoma išskirti vadinamąsias pagrindines teises; taip klasifikuojant teises, prie pagrindinių teisių priskiriamos teisės į gyvybę ir laisvę.⁷¹ Minėtuosius visuotinumą, universalumą, nedalumo principus puikiai papildė laisvės ir lygybės principas, kuris taip pat gali būti priskiriamas prie universalumo principo, tačiau daugiau detalizuotas. J. Marshal pastebi, kad Vakaruose laisvės sąvoka, lygybė ir teisės yra pagrindiniai klasikinio liberalizmo principai. Pvz, Loke rašo ”visi žmonės sukurti laisvi ir lygūs”. Modernusis liberalizmas, pasirėmęs šiuo teiginiu jį transformavo ir nurodė, kad kiekvienas žmogus yra vienodai vertingas ir todėl turi prigimtine teisę būti ginamas. Taigi, žmonių lygybės ir laisvės principas reiškia, kad kiekvienas turi gauti vienodas teises iš vyriausybės ar kitų žmonių atžvilgiu.⁷² Žmogaus teisės apibrėžiamos kaip teisės į laisvę ir gerovę. Demokratinėje valstybėje teisė į laisvę – įeina į žmogaus teisių įstatymą.⁷³

⁶⁷ Žmogaus teisių samprata. <http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=468> [žiūrėta 2012-01-14]

⁶⁸ Donnelly J., *Universal human rights in theory and practice*. Cornell University press, 2003 <
<http://www.google.lt/books?id=6O7SZp9dJQC&lpg=PA1&ots=9d61Vq9INb&dq=human%20rights%20history&lr&hl=lt&pg=PR4#v=onepage&q&f=false>> [žiūrėta 2012-01-15] p. 10

⁶⁹ Asford N. *Laisvos visuomenės principai*. Aidai, 2003, p.57 <http://www.hjalmarsonstiftelsen.se/wp-content/uploads/2011/12/Principles_Lithuanian.pdf> [žiūrėta 2012-01-15], p.57

⁷⁰ United Nations human rights. *What are human rights?*, <<http://www.ohchr.org/en/issues/Pages/WhatAreHumanRights.aspx>> [žiūrėta 2012-01-15]

⁷¹ Europos žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 6.

⁷² Marchall J., *Personal freedom through human rights law? Autonomy, identity and integrality under European Convention on human rights*,

<http://www.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=6yuya_ackXIC&oi=fnd&pg=PR5&dq=J.Marshall++%E2%80%9CPersona+l+freedom+through+human+rights+law%3F&ots=QcEyoUA3AQ&sig=bMA_nafibnMjJmp616BUEHoLuN0&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true> [žiūrėta 2012 – 01 -18].

⁷³ Ten pat., 21 -22 p.

Žmogaus teisių samprata yra plati. Žmogaus teises suprantame, kaip tam tikrą principų sistemą, įtvirtintą įstatymuose, aktuose. Nors žmogaus teisių sąvoka ir principai gana abstraktūs ir platūs, visa apimantys, vis dėlto, apibrėžimas įmanomas. Teisininkas Vilenas Vadapalas taikliai pastebi, kad nors žmogaus teisės turi plačią politinę, filosofinę, moralinę bei teisinę prasmę, jų sąvokos teisinis apibrėžimas yra visiškai įmanomas.⁷⁴ Dažnai žmogaus teisės siejamos su laisvių sąvoka, tačiau aiškiausiai sąvokos prasmė atsiskleidžia per universalumo, visuotinio, lygybės principus. Žmogaus teisių principai yra visuotinai priimti ir neginčijami, jais remiasi visi žmogaus teisių gynėjai. Šie principai įtvirtina žmogaus teisių nuostatas: teisės taikomos visiems, nepriklausomai nuo rasės, religijos ir t.t. (universalumo, visuotinio principas), taikomos visiems vienodai (lygybės principas), jos nedalomos ir užtikrintos turi būti tiek socialinės, tiek politinės ir kt. teisės.

1.3. Žmogaus teisių klasifikacija

Žmogaus teisės yra daugiaplanė kategorija, turinti politinį, teisinį, bei moralinį aspektus.⁷⁵ Taigi klasifikacija yra labai įvairi. Pastebima, kad žmogaus teisės gali būti klasifikuojamos pagal įvairius kriterijus, pvz., pagal jų susiformavimo istorinį laikotarpį, teisinio įtvirtinimo lygmenį, galimybes jas apriboti, pagal atskirus subjektus, taip pat skirstomos į individualias ir kolektyvines ir pan. Dažniausiai paplitęs klasifikavimas pagal turinį.⁷⁶

Anot A. Pakso, pagal istorinį susiformavimą išskiriamos trys “kartos”: I. karta – pilietinės ir politinės teisės (pirmą kartą įtvirtintos XVII a., tačiau jų ištakos siekia dar senesnius laikus), II karta – socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės (arba socialinės), imtos įtvirtinti konstitucijose ir Tarptautinėse Darbo Organizacijos konvencijose po Pirmojo pasaulinio karo, ir galiausiai III karta, kuri kaip visuma pradėta propaguoti XX a. 9 dešimtmetyje (o atskiros teisės – dar ankščiau) ir kuri apima teisę į taiką, teisę į apsisprendimą, bendro žmonijos palikimo principą, teisę į vystymąsi, mažumų teises, teisę į sveikatą ir švarią aplinką.⁷⁷ Panašus skirstymas pateikiamas žmogaus teisių teorijoje. Pirmasis etapas apima ilgą istorinį laikotarpį, kuris baigiasi “buržuazinėmis revoliucijomis”. Tai vadinamoji “negatyviųjų” arba liberaliųjų teisių etapas, kai formuojasi ryškus asmenybės teisių prioritetas prieš valdžios teises. (istoriniame skirstyme atitikmuo yra pilietinės ir politinės teisės). Antrasis etapas prasideda veikiamas socializmo. Susiformuoja plačiai deklaruojama “ekonominių, socialinių ir kultūrinių” teisių sistema. Tai vadinamasis “pasyviųjų”

⁷⁴ Vadapalas V., *Tarptautinė teisė*, Vilnius: Eurigmas, 2006, p. 265.

⁷⁵ Jočienė D., Čilinskas, K., *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. <<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0120826.pdf>> [žiūrėta 2012-01-14]

⁷⁶ *Europos žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 12.

⁷⁷ Paksas A., *Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras, 2000, p. 4

teisių etapas, kai valstybė tiksliai apibrėžia asmens laisvių realizavimo ribas. Egzistuoja tarsi valstybės dovanotosios teisės. Trečiajame, vadinamajame “solidarių” žmogaus teisių etape, formuojasi teisė į taiką, į žmogaus saugumą, į gamtos apsaugą ir kt.⁷⁸ Šis skirstymas atitinka istorinį žmogaus teisių skirstymą ir aiškiai parodo žmogaus teisių vystymosi, tobulėjimo etapus.

Pagal reguliavimo sritį galima išskirti asmenines teises (teisė į gyvybę, asmens laisvę, būsto neliečiamybę ir kt.), politines teises (rinkimų teisė, teisė dalyvauti valdant savo šalį ir kt.), socialines – ekonomines teises (teisė į nuosavybę, saugias darbo sąlygas, teisė gauti sveikatos pensiją ir kt.), kultūrinės teises (teisė į mokslą).⁷⁹

Leidinyje “*Europos žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje*” išskiriamas skirstymas į individualias ir kolektyvines teises. Rašoma, kad kai kurie autoriai išskiria individualias žmogaus teises (numatytas Visuotinėje Žmogaus teisių deklaracijoje) ir kolektyvines teises (tautos apsisprendimo teisė, tautos laisvė laisvai disponuoti savo gamtos turtais ir ištekliais). Tačiau žmogaus teisės lieka individualios, tik kartais jomis gali būti naudojamos kartu su kitoms teisėmis (išskyrus tautų apsisprendimo teisę). Kolektyvinės teisės kartais vadinamos solidarumo teisėmis ir priskiriamos vadinamosioms “trečiosios kartos teisėms”, t.y. istoriškai vėliausiai susiformavusioms.⁸⁰

Kitas variantas, kaip klasifikuojamos teisės, tai skirstymas pagal galimybes jas riboti, teises kurios absoliučiai neribojamos (teisė į gyvybę, draudimas kankinti žmogų ir taikyti žiaurias bausmes) ir teises, kurios tam tikromis sąlygomis gali būti ribojamos (laisvė, nuosavybė, teisė į informaciją ir kt.).⁸¹

Galiausiai išskiriamos teisės, kuriomis naudojasi tam tikrų socialinių grupių asmenys: moterų, vaikų bei invalidų teisės.⁸² Šias teises kritikuoja N. Asford, pasitelkdamas argumentaciją dėl neatitikimo pagrindiniams žmogaus teisių principams, pvz. neišpildomas absoliutumo principas taip pat teisės yra neatmetamos, pvz. imigrantai atsisako savo buvusios tapatybės.⁸³

Taigi nėra vienos ir visuotinai priimtoms žmogaus teisių klasifikacijos. Žmogaus teisių skirstymas remiasi įvairiais kriterijais: istoriniu susiformavimu, reguliavimo sritim ir t.t. Tačiau iš visų skirstymų labiausiai paplitęs žmogaus teisių skirstymas į socialines ir politines. Civilinės ir politinės teisės dažnai iškeliamos virš kitų teisių, joms teikiama didesnė svarba. Be laisvos ir

⁷⁸ Pumputis A., *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmai*. Vilnius: Lietuvos Teisės akademija, 2000, p. 6.

⁷⁹ Paksas A., *Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras, 2000, p. 5-6.

⁸⁰ *Europos žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 13.

⁸¹ Ten pat, p. 13.

⁸² Paksas, A., *Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras, 2000, p. 5.

⁸³ Asford N. *Laisvos visuomenės principai*. Aidai, 2003, p.57 <http://www.hjalmarsonstiftelsen.se/wp-content/uploads/2011/12/Principles_Lithuanian.pdf> [žiūrėta 2012-01-15] 63-64 p.

⁸³ Ten pat, 65-66 p.

teisingos visuomenės terpės individai negalėtų atitaisyti ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių.⁸⁴ Tačiau toks skirstymas nėra neginčytinas. Pilietines ir politines žmogų teises daugiau linkę pabrėžti Vakarų valstybės. Tuo tarpu dauguma besivystančių šalių yra linkusios sutelkti dėmesį į savo skurdo bei ekonominės raidos problemas, teigdamos, kad žmogui yra svarbiau turėti pakankamai maisto, nei naudotis žodžio laisve. Taip pabrėžiamas socialinių – ekonominių teisių prioritetas.⁸⁵ A. H. Robertson ir J. G. Merrills savo knygoje akcentuoja šią problemą, tačiau galiausiai jie apibendrintai teigia, kad yra didelė koreliacija tarp abiejų rūšių teisių ir nei viena rūšies teisė neįmanoma be kitos.⁸⁶ Pritariant šiai minčiai, reikia atkreipti dėmesį, kad pagal anksčiau minėtą žmogaus teisių nedalumo nuostatą, ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės tiek pat svarbios kaip ir pilietinės bei politinės teisės.⁸⁷ Tokią nuostatą patvirtina ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, pvz., byloje *Salsey prieš Italiją*.⁸⁸ Taigi, moksliniame lygmenyje vyksta ginčas dėl pilietinių ir politinių teisių, bei socialinių – ekonominių teisių svarbos. Nepaisant kai kurių tyrinėtojų nuomonės, kad politinės teisės labai skiriasi nuo ekonominių ir yra svarbesnės už socialines teises, Michael Haas su tuo nesutinka ir pateikia savo argumentus. Jo teigimu, civilinių ir politinių teisių užtikrinimui reikalinga ne mažesnė vyriausybės parama nei socialinių, politinių teisių užtikrinimui (vyriausybė turi užtikrinti teisingą teismų veiklą, laisvus ir teisingus rinkimus, kitu atveju turi kontroliuoti švietimo ir apsaugos sistemą). Kitas argumentas yra tas, kad ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės turi būti išplėtos palaipsniui, tuo tarpu civilinės ir politinės teisės turi būti įgyvendintos iš karto (tačiau teisė balsuoti daugelyje Vakarų valstybių buvo išplėsta palaipsniui, tuo tarpu teisė į maistą reikalauja greito šios išpildymo). Taip pat svarbus M. Haas argumentas yra tas, kad ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės apima daugiau žmonių nei civilinės ir politinės teisės (vaikai yra per jauni dalyvauti politiniam gyvenime).⁸⁹

Nepaisant M. Haas pateiktų argumentų dėl socialinių, ekonominių teisių svarbos, kai kurie tyrinėtojai šias teises priskiria prie žmogaus teisių, remdamiesi tuo, kad šias teises saugo 1966 m. JTO Ekonominė, Socialinė ir Kultūrinė Teisių Konvencija.⁹⁰ Apie minėtas teises kalba ir ES Pamatinių Žmogaus Teisių Chartija.⁹¹ Tačiau yra ir tokių, kurie nepriskiria šių teisių prie žmogaus teisių kategorijos. Nigel Ashford pateikia argumentus, pasiremdamas pagrindinių žmogaus teisių principų (aptarti pirmoje šio darbo dalyje) nebuvimu jo minėtose “gerovės teisėse”. Pasak N.

⁸⁴ Haas M., *International human rights. A comprehensive introduction*. Routledge, 2008, p.113

⁸⁵ Paksas A., *Tarpautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras, 2000, p. 4.

⁸⁶ Robertson A. H., Merrills., J.G. *Human rights in the world and introduction to the study of international protection of human rights*. New York and Manchester university press, 1996, p. 13.

⁸⁷ *Europos žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 6.

⁸⁸ Ten pat, p. 17.

⁸⁹ Haas, M. *International human rights. A comprehensive introduction*. Routledge, 2008, p.140

⁹⁰ *Decentralization and human rights in Uganda*., 2007 <http://www.huripec.mak.ac.ug/working_paper_16.pdf> [žiūrėta 2012-01-15]. P.1

⁹¹ Asford N. *Laisvos visuomenės principai*. Aidai, 2003, p.57 <http://www.hjalmarsonstiftelsen.se/wp-content/uploads/2011/12/Principles_Lithuanian.pdf> [žiūrėta 2012-01-15] p. 63

Ashford, 21 ir 30 straipsniai apima “ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės” ir pasižymi visiškai skirtingomis negu laisvių teisės, tradiciškai laikomas prigimtinių teisėmis. Tokias teises, kaip į poilsį, periodines apmokamas atostogas, “teises” į socialinę apsaugą, darbą, teisingas ir tinkamas darbo sąlygas, lygų apmokėjimą už lygiavertį darbą, teisingą ir patenkinamą atlyginimą, pakankamą gyvenimo lygį, būstą ir medicininę priežiūrą, mokslą ir teisę gėrėtis menu, kritikuoja ir nepriskiria prie žmogaus teisių. Autorius jas vadina tik “gerovės teisėmis” ir teigia, kad šios teisės nėra visuotinės. Pavyzdžiui “apmokamos atostogos” gali priklausyti tiktai samdomiems darbininkams, tačiau nepriklauso turintiems laisvą profesiją arba dirbantiems savo paties įmonėje darbuotojams, bedarbiams bei namų šeimininkėms. Šios teisės nėra absoliučios, nes priklauso nuo tokio reliatyvaus dalyko, kaip milžiniški gyvenimo lygio skirtumai, lyginant atskiras šalis ir istorines epochas. Paskutinis argumentas yra tas, kad tai nėra neatimamos teisės. Pavyzdžiui, kas nors gali panorėti atsisakyti nuo “teisės” į poilsį ir laisvalaikį, kad padidintų savo pajamas. Be kritikos dėl neatitikimo pagrindiniams žmogaus teisių principams (visuotinumui, absoliutumui, neatimamumo principai), autorius prieina radikalią išvadą, kad šios teisės žemina prigimtines teises: žmogaus teisės yra moraliniai imperatyvai, kuriuos galima gerbti šiandien, o ne ekonominiai ir socialiniai siekimai, kurie gali būti patenkinti kada nors ateityje.⁹² Nors autoriaus argumentai, paneigiantys socialinių, ekonominių teisių priklausymą žmogaus teisėms atrodo nuosekliai ir logiškai išdėstyti, tačiau, kai kuriais atvejais autorius naudojaisi labai “pritemtais” argumentais. Kaip jau buvo minėta, žmogaus teisių samprata yra plati, besiremianti universalumo, nedalumo principais, todėl, tokios svarbios teisės, kaip socialinės, ekonominės, vadinamos “gerovės teisėmis”. Tam tikri dokumentai, pvz., ES pamatinių žmogaus teisių Chartija, numato šių teisių apsaugą, o nedalumo principas garantuoja tiek politinių, tiek socialinių teisių kaip visumos apsaugą.

Su žmogaus teisių skirstymu į socialines ir ekonomines, glaudžiai susijęs skirstymas į pozityvias ir negatyvias. Nors toks skirstymas priklauso nuo to, į kokias žmogaus teisių sritis valstybės vyriausybė linkusi kištis, siekiant užtikrinti tam tikrą žmogaus teisių apsaugą. Taip pat šis skirstymas leidžia atskirti pilietines ir politines teises nuo socialinių, ekonominių ir kultūrinių. Pilietinės ir politinės teisės yra priskiriamos “negatyvioms teisėms”, t. y. šios teisės reikalauja laisvę nuo valstybės (valstybei draudžiama jas pažeisti, ji turi nesikišti į jų įgyvendinimą) ir jų įgyvendinimas nekainuoja, o socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės yra priskiriamos “pozityvioms teisėms”, t. y. joms reikalingi valstybės veiksmai ir išlaidos.⁹³

Neigiamos (negatyvios) teisės arba pilietinės laisvės yra tos, kurios reikalauja valstybės susilaikyti nuo įsikišimo į asmeninę žmogaus laisvę.⁹⁴ Tokių teisių pavyzdžiai: žodžio laisvė,

⁹² Ashford N. *Laisvos visuomenės principai*. Aidai, 2003, p.57 <http://www.hjalmarsonstiftelsen.se/wp-content/uploads/2011/12/Principles_Lithuanian.pdf> [žiūrėta 2012-01-15], P. 63-64.

⁹³ *Europos žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, p. 14.

⁹⁴ Tomuschal Ch., *Human rights between idealism and realism*. Oxford university press, 2003, p. 24

įskaitant spaudos ir žiniasklaidos srityje; minties, tikėjimo, sąžinės laisvė; religijos laisvė; susirinkimų laisvė ir teisė į taikias demonstracijas; asociacijų laisvė ir galimybė prisijungti prie politinių partijų, organizacijos ar profsajungų; galimybė dalyvauti vyriausybėje ar per laisvai išrinktus atstovus, įskaitant teisę balsuoti; teisė susipažinti su informacija apie valstybės turtą; teisė į teisingą bylos nagrinėjimą pagal įstatymą; teisė į teisiną ir sąžiningą elgesį priimant administracinius sprendimus.⁹⁵

Teigiamos (pozityvios) teisės yra ekonominės ir socialinės teisės. Tokios teisės yra tos, kurios garantuoja pagrindinių gyvenimo reikmių užtikrinimą, pvz., maisto, pastogės, drabužių ir medicinos priemonių. Jos įpareigoja vyriausybę imtis veiksmų ir teikti pagalbą (paslaugas) savo piliečiams. Teigiamos (pozityvios) teisės: teisės į įmanomus sveikatos standartus; teisė į mokslą; teisė į tinkamą maistą; į švarų ir saugų vandenį; teisė į būstą; teisė į darbą ir tinkamas darbo sąlygas; tinkamą pragyvenimo lygį.⁹⁶

Christian Tomuschal aptardamas žmogaus teisių terminologiją, be teigiamų, neigiamų laisvių išskiria ir trečią sritį – sudėtinis teisių kompleksas. Tai tokios teisės, kaip teisė į vystymąsi, taiką ir teisė į švarią aplinką.⁹⁷ Jo teigimu pirmosios ir antros pakopos teisės (teigiamos ir neigiamos) atsispindi daugelyje sutarčių, reglamentuojamų tarptautinės teisės. Tačiau nėra priemonių, kurios garantuotų trečiosios pakopos teisės ir jos nebūtų tik teisiniai teiginiai ar politiniai pareiškimai. Šios teisės buvo patvirtintos Generalinės Asamblėjos ir valstybių pasitarimuose, tačiau niekada nebuvo įtrauktos į tarptautinę sutartį.⁹⁸

Kaip jau minėta, nėra vienos ir visuotinai priimtos žmogaus teisių klasifikacijos. Galima įvairūs variantai. Žmogaus teisių skirstymas remiasi įvairiais kriterijais: istoriniu susiformavimu, reguliavimo sritim ir t.t. Vis dėlto iš visų klasifikacijų, populiariausias yra skirstymas į socialines, ekonomines bei politines teises. Toks skirstymas susilaukia daugiausiai diskusijų moksliniame diskurse. Žmogaus teisių skirstymas į socialines ir politines atitinka klasifikaciją į pozityvias ir negatyvias teises. Moksliniame diskurse keliama socialinių teisių (ne)priskyrimo žmogaus teisėms problema. Tačiau ES politikoje socialinės ir ekonominės teisės neabejotinai priskiriamos žmogaus teisių kategorijai. Tai liudija ne tik priimta ES žmogaus teisių chartija, kurioje įtrauktos šios teisės, bet ir Europos Parlamento konstatuotas faktas, kad lyginat su dešimtojo dešimtmečio diskusijomis plėtros politikoje, vis labiau pripažįstamos ekonominės ir socialinės teisės.⁹⁹ Taip pat skirstant

⁹⁵ Decentralization and human rights in Uganda., 2007 <http://www.huripec.mak.ac.ug/working_paper_16.pdf> [žiūrėta 2012-01-15], p. 3-4.

⁹⁶ Decentralization and human rights in Uganda., 2007 <http://www.huripec.mak.ac.ug/working_paper_16.pdf> [žiūrėta 2012-01-15], p. 3-4.

⁹⁷ Tomuschal, Ch. *Human rights between idealism and realism*. Oxford university press, 2003, p. 24

⁹⁸ Ten pat., 24

⁹⁹ Vystymosi komitetas. Žmogaus teisių pakomitetas. Tarpaplamentinis komitetų susitikimas, Europos Parlamentai – nacionaliniai parlamentai. Žmogaus teisių laikymosi sąlygos plėtros politikoje. Europos Parlamentas, Briuselis, 2011 spalio 11 d., <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/deve/dv/877/877516/877516lt.pdf>, [žiūrėta 2012-03-05].

žmogaus teises į socialines ir politines, iškyla šių teisių nelygiavertiškumo problema. Vakarų valstybės akcentuoja politines teises, tuo tarpu skurdesnėms valstybėms aktualesnės socialinės ir ekonominės teisės. Ekonominių, socialinių teisių akcentavimą gali lemti ir demokratinių tradicijų stoka šalyje. Pvz., Ukraina – posovietinė valstybė, tai ir posovietinės tradicijos įsitvirtino valstybės valdyme, santykiuose su piliečiais, požiūryje į demokratijos principus, o kartu ir žmogaus teises. Todėl pilietinės, politinės teisės gali būti mažiau akcentuojamos, nei socialinės ir ekonominės.

2 lentelė. Teisių grupavimas.

Kriterijus	Kriterijaus turinys
Pagal istorinį susiformavimą	1. XVII a. - Pilietinės ir politinės teisės 2. Po 1914 m. – socialinės, ekonominės, kultūrinės teisės. 3. XX a. 9 dešm. ir anksčiau – teisė į taiką, apsisprendimą, vystymąsi, sveikatą, švarią aplinką, mažumų teisės.
Pagal reguliavimo sritį	1. asmeninės – teisė į gyvybę, asmens laisvę, būsto neliečiamybę ir kt. 2. politinės – rinkimų teisė, teisė dalyvauti valdant šalį ir kt. 3. socialinės – ekonominės – teisė į nuosavybę, saugias darbo sąlygas, teisė gauti sveikatos pensiją ir kt. 4. kultūrinės – teisė į mokslą.
Pagal asmenų besinaudojančių teisėmis skaičių	1. individualios teisės 2. kolektyvinės teisės (solidarumo) – tautos apsisprendimo teisė, tautos teisė laisvai disponuoti turtais ir ištekliais
Pagal galimybę riboti teises	1. absoliučiai neribojamos – teisė į gyvybę, draudimas kankinti žmogų ir taikyti žiaurias bausmes. 2. esant tam tikroms sąlygoms ribojamos – laisvė, nuosavybė, teisė į informaciją.
Atskirų socialinių grupių teisės	Moterų, vaikų, invalidų teisės
Pagal valstybės galimybę reguliuoti atskiras sritis arba pilietinės, politinės ir socialinės – ekonominės teisės.	1. teigiamos, pozityvios (ekonominės - socialinės) – maisto, pastogės, drabužių, medicinos priemonių užtikrinimas, teisė į mokslą, švarų ir saugų vandenį, darbą, tinkamas darbo sąlygas (valstybė įpareigota užtikrinti) 2. neigiamos, negatyvios (pilietinės) – žodžio, spaudos ir žiniasklaidos laisvės, minties, tikėjimo, sąžinės, religijos, susirinkimų, taikių demonstracijų, asociacijų laisvė, galimybė jungtis prie partijų, dalyvauti vyriausybės veikloje, balsuoti, teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, teisingas, sąžiningas elgesys priimant administracinius sprendimus (valstybė turi susilaikyti nuo kišimosi). 3. III kartos teisės, kurių nereglamentuoja dokumentai, nėra priemonių šių teisių užtikrinimui, nuo valstybės politikos mažai priklausomos – teisės į taiką, vystymąsi, švarią aplinką ir t.t.

Šaltinis: Sudaryta remiantis analizuotos literatūros apibendrinimu.

2. Europos Sąjungos politika žmogaus teisių klausimu.

2.1. Žmogaus teisių įtvirtinimas Europos Sąjungoje

Europos žmogaus teisių gairėse skelbiama, kad „Pagarba žmogaus teisėms yra vienas kertinių Europos Sąjungos principų, todėl siekiama, kad žmogaus teisių problematika būtų įtraukta ir į ES bendrąją užsienio ir saugumo politiką“.¹⁰⁰ Žmogaus teisės ypač yra akcentuojamos ES. Komisijos komunikate Tarybai ir Europos Parlamentui rašoma, kad „žmogaus teisių aktualumą liudija viešai skelbiamos demokratinės vertybės, kuriomis remiasi ES, demokratinų principų užtikrinimas, žmogaus teisių apsauga akcentuojamas Bendrijos sutartyse, regioninėse ar dvišalėse sutartyse su trečiosiomis šalimis, pranešimuose, taip pat demokratijos ir žmogaus teisių užtikrinimas viena iš svarbiausių narystės bendrijoje sąlygų. 1993 m. Pasaulio žmogaus teisių konferencijoje Vienoje įtvirtinta nuostata, kad ES siekia puoselėti žmogaus teisių visuotinumą, nedalumo – pilietines, socialines ir kultūrines žmogaus teises. 1995 m. Pekino deklaracijoje ir veiksmų pagrinde įtvirtinta ES nuostata, kad moterų, mergaičių, vaikų žmogaus teisės yra neatskiriama ir nedaloma visuotinių žmogaus teisių dalis. Tokių teisių apsauga, kartu su demokratijos skatinimu bei teisinės valstybės užtikrinimu bei kova su skurdu yra tarp svarbiausių ES tikslų“.¹⁰¹

Vis dėlto, nors šiandien ES užsienio ir vidaus politikoje žmogaus teisių aktualumas akivaizdus, tačiau taip buvo ne visuomet. Ilgą laiką ES koncentravosi į kitus dalykus, palikdama žmogaus teisių klausimus nuošalyje. Tik XX a. pabaigoje aktyviau pradėta plėtoti žmogaus teisių politika. Pvz., Europos ekonominės bendrijos steigimo (Romos) sutartyje tik netiesiogiai buvo minimos žmogaus teisės (pvz., numatytas laisvas bendrijos darbuotojų judėjimas bei vienodas atlygis už vienodą darbą moterims ir vyrams).¹⁰² ES susidomėjimas žmogaus teisėmis ir konkretūs teisiniai veiksmai matomi tik nuo Mastrichto sutarties dėl Europos Sąjungos pasirašymo 1992 m, o iki tol Europos Bendrija iš esmės daugiausia dėmesio skyrė ekonominiams valstybių narių integracijos procesams.¹⁰³

Vis dėlto dar iki Mastrichto sutarties galima pastebėti tam tikrų užuominų, nors ir ne taip akivaizdžiai įtvirtintų, dėl žmogaus teisių svarbos ES politikoje. Anot A. Pakso, pirmuoju sutartiniu dokumentu, kuriame EB išreiškė savo bendrą poziciją žmogaus teisių klausimu, yra 1987 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Suvestinis Europos aktas. Šiame dokumente buvo išreikštas valstybių narių

¹⁰⁰ *Europos Sąjungos žmogaus teisių gairės*. Užsienio Reikalų Ministerija, 2007, p. 5.

¹⁰¹ Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui – Europos Sąjungos vaidmuo skatinant žmogaus teisių ir demokratijos užtikrinimą trečiojoje šalyse. <http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=COMfinal&an_doc=2001&nu_doc=252> [žiūrėta 2012-01-05].

¹⁰² Jarašiūnas, E., Žiobienė E. *Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Mykolo Romerio Universiteto leidybos centras, 2009, p. 376.

¹⁰³ Paksas A., *Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras, 2000, p. 57.

pasiryžimas “skatinti demokratiją, grindžiamą pagrindinėmis [žmogaus] teisėmis, kurios pripažįstamos valstybių narių konstitucijose ir įstatymuose, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje bei Europos socialinėje chartijoje”. Anot autoriaus, vienas iš praktinių ir labai svarbių Suvestinio Europos akto pasekmių yra tas, kad jis paskatino Europos Teisingumo Teismo suinteresuotumą Europos žmogaus teisių konvenciją naudoti, kaip tiesioginį teisės šaltinį.¹⁰⁴

Svarbiausia sutartis kurioje pirmą kartą konkrečiai įtvirtinta žmogaus teisių nuostata buvo 1992 m. Maastrichto sutartis. Dėl šios sutarties svarbos žmogaus teisių politikai abejonių nekyla, nes 1992 m. šia sutartimi įsteigta ES ir taip pakeista iki tol galiojusi Romos sutartis, kurioje kaip jau minėta, žmogaus teisių principai buvo menkai įtvirtinti. Tuo tarpu naujojoje ES Maastrichto sutartyje, buvo įtvirtinta konkreti ES nuostata žmogaus teisių atžvilgiu. F2 straipsnis numatė, kad “Sąjunga gerbia pagrindines teises, kurias užtikrina 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje pasirašyta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų kaip Bendrijos teisės principai.”¹⁰⁵

Žmogaus teisių klausimo plėtra ES vidaus politikoje atsispindi ir vėlesniuose sutartyse: “1997 m. priimta ir nuo 1999 m. gegužės 1 d. įsigaliojusi Amsterdamo sutartis papildė Europos Sąjungos sutartį svarbiu žmogaus teisėms 6 straipsniu, numatančiu, kad “Sąjunga yra grindžiama laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei teisinei valstybės principais, t.y. principais, kurie valstybėms narėms yra bendri”.¹⁰⁶ Simon Hix nurodo pagrindinius vėlesnės Amsterdamo sutarties principus ir „patobulinimus“, kurie turėjo tiesioginės reikšmės žmogaus teisių politikai: „pagarba laisvei, demokratijai ir žmogaus bei pagrindinėms teisėms yra pagrindiniai ES principai“; Europos Teisingumo Teismui (ETT) suteikta galia užtikrinti, kad ES institucijos vadovautųsi šiais principais; numatytos sankcijos valstybėms narėms, pažeidusioms žmogaus teises. Taip pat sutartis suteikė kompetenciją priimti teisės aktus, draudžiančius lyties, rasės ar etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus ir seksualinės orientacijos diskriminaciją (12 straipsnis).¹⁰⁷ Derybų dėl Amsterdamo sutarties pasirašymo metu, keletas valstybių narių siūlė ES prisijungti prie Europos Žmogaus teisių konvencijos (EŽTK). Tačiau Europos Teisingumo Teismas (ETT) 1996 m. kovą priėmė sprendimą (nuomonė 2/94), jog ES neturi teisės imtis tokių veiksmų.¹⁰⁸ A. Pakso pastebėjimu, nors ES kaip savarankiškas tarptautinės teisės subjektas ir nėra Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos šalis, tačiau tiek ją sudarančios valstybės narės, tiek Europos Teisingumo Teismas pripažįsta neginčijamą šios Konvencijos, kaip

¹⁰⁴ Pakšas, A., *Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras, 2000, p. 58.

¹⁰⁵ Jarašiūnas E., Žiobienė E. *Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Mykolo Romerio Universiteto leidybos centras, 2009, p. 376.

¹⁰⁶ Ten pat, p. 377.

¹⁰⁷ Hix S., *Europos Sąjungos politinė sistema*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 407 - 408.

¹⁰⁸ Ten pat, p. 407.

teisės šaltinio autoritetą pagrindinių žmogaus teisių srityje.¹⁰⁹ Konvencijos autoritetą žmogaus teisių klausimu galima argumentuoti keliomis priežastimis. Visų pirma, anot L. Milonaitės, Konvenciją yra ratifikavusios visos Europos Sąjungos valstybės narės, todėl šis dokumentas kartu atspindi ir nuostatą, kad bent jau jame numatyti minimalūs žmogaus teisių apsaugos reikalavimai yra bendri visoms valstybėms narėms. Antra, autorės teigimu, Konvencija yra laikoma reikšmingiausiu europinio masto žmogaus teisių dokumentu dėl joje numatyto apsaugos mechanizmo su Strasbūro teismu priešakyje.¹¹⁰

Svarbiausiu ES dokumentu, kuriame įtvirtintos žmogaus teisės, laikomas 2000 m. priimta Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija (ES Chartija). E. Jarašiūnas teigia, kad „tai yra svarbiausias dokumentas, kuriame įtvirtintos visos žmogaus teisių nuostatos, nes šis dokumentas „jungia visas žmogaus teisių grupes, t.y. tiek pilietines, tiek politines, tiek ekonomines, socialines kultūrines“.¹¹¹ Taigi, išdėstytos visos pagrindinės asmens teisės numatytos EŽTK, ES valstybių narių konstitucijose ir įvairiose kitose tarptautinėse pagrindinių teisių konvencijose. Kaip pastebi Simon Hix, Chartijoje yra ir keletas papildomų nuostatų, būdingų tiktai ES. Būtent ES sutarties antroje dalyje išdėstytos teisės (judėjimo laisvė, teisė į peticiją ir panašiai). Chartija nustatė ir keletą naujų teisių, pvz., įvedė teisę į „gerą administravimą“, asmens dokumentų apsaugą bei bioetiką reguliuojančias taisykles, ir pripažino, jog nebūtina įregistruoti santuoką, kad būtų pripažįstamas šeimyninis ryšys (joje sąmoningai nevadinama sąjunga tarp vyro ir moters).¹¹² Nors buvo pripažįstama, kad Chartija nėra teisiškai įpareigojanti, (Chartija nėra ES sutarčių dalis (kol nebus ratifikuota Konstitucijoje)¹¹³, tačiau ETT generaliniai advokatai, Pirmosios Instancijos Teismas bei Europos Bendrijų Teisingumo Teismas ne kartą rėmėsi Chartija kaip Sąjungos puoselėjamų vertybių dalimi. Be to, Lisabonos sutartis, kuri įsigaliojo 2009 m. gruodžio 1 d., patikslino 6 straipsnį, kuriame numatyta, kad Chartija turi tokią pačią privalomą teisinę galią kaip ir pati sutartis.¹¹⁴ Apibendrinant galima remtis Danutės Jočienės teiginiu, kad „Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija yra pats svarbiausias žmogaus teisių apsaugos rašytinis dokumentas ES teisėje, kuris formuoja žmogaus teisių apsaugos pagrindus ES.“¹¹⁵ Ši Konvencija turi didelės reikšmės ne tik ES viduje, tačiau ir skatinant žmogaus teisių apsaugą trečiojoje šalyse.

¹⁰⁹ Paksas A., *Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras, 2000, p. 58.

¹¹⁰ Milonaitė L., *Pagrindinių teisių šaltinių ir jurisdikcijų pliuralizmas: Strasbūras ir Liuksemburgas*, <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2006~D_20061214_115122-40578/DS.005.0.02.ETD> [žiūrėta 2012-01-28]., p.12.

¹¹¹ Jarašiūnas E., Žiobienė E. *Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Mykolo Romerio Universiteto leidybos centras, 2009, p. 377.

¹¹² Hix S., *Europos Sąjungos politinė sistema*. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 408.

¹¹³ Ten pat, p. 408.

¹¹⁴ Jarašiūnas E., Žiobienė E. *Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Mykolo Romerio Universiteto leidybos centras, 2009, p. 377.

¹¹⁵ Jočienė D., *Pagrindinių teisių apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir Europos Sąjungos teisę*. www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/jurisprudencija/.../dwn.php?id.. [žiūrėta 2012-01-27] p. 104.

Nepaisant dabar aktyviai skelbiamų ES demokratinių žmogaus teisių nuostatų, konkretnė žmogaus teisių politika ES pradėjo tvirtintis tik XX a. pabaigoje. 1950 m. EB buvo sukurta kaip ekonominė organizacija, todėl nebuvo skiriamas didelis dėmesys žmogaus teisėms. Tik 1992 m. Maastrichto sutartyje (sutartis dėl ES), pakeitusioje Romos sutartį, buvo įtrauktas atskiras straipsnis apie žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių laikymąsi. Vėliau, Amsterdamo sutartis numatė, kad ES pagrindas yra demokratija ir žmogaus teisės. Pagrindinis ES dokumentas, kuriame į vieną vietą sudėtos nuostatos dėl demokratijos ir žmogaus teisių – ES pagrindinių teisių chartija, priimta tik 2000 m., o 2009 m. Lisabonos sutartimi jai buvo suteiktas teisiškai įpareigojantis statusas. Taigi, ES yra vis dar jauna ir neryžtinga demokratijos skleidėja trečiosiose šalyse arba šalyse ne kandidatėse. ES vėlai dokumentuose įteisino žmogaus teises, todėl nenuostabu, jog savo užsienio politikoje žmogaus teisių klausimą pradėjo kelti taip pat palyginus neseniai. Nuo pat Europos Bendrijos įkūrimo, dominavo ekonominiai motyvai, tačiau XX a. pabaigoje Europos santykiai su trečiosiomis šalimis tapo labiau politizuotais. Dėl šios priežasties ES numatė vykdyti vertybių skatinimo ir plėtojimo politiką. Galima manyti, kad vėlyvas žmogaus teisių įtvirtinimas ES politikoje turi didesnės reikšmės santykiuose su trečiosiomis šalimis, nei ES šalių narių viduje. ES narės ir taip rėmėsi žmogaus teisių pagarba, (nors ES neakcentavo žmogaus teisių, tačiau šalys narės buvo kitų Europos organizacijų, ginančių žmogaus teises, narėmis (pavyzdžiui, Europos Tarybos narėmis).

2.2. Žmogaus teisių motyvai santykiuose su trečiosiomis šalimis

Jaane Haaland Matlary išskiria tris interesų tipus – saugumo, ekonomikos bei paremtus vertybėmis. Tačiau ji atkreipia dėmesį, kad Tarptautinių santykių teorija daugiausia akcentuoja materialinius santykių interesus – ekonominius ir saugumo. Šiandien žmogaus teisės įgauna vis didesnę reikšmę.¹¹⁶ Tačiau, įdomu, kas skatina ES santykiuose su trečiomis šalimis vystyti vertybinius dalykus, pvz., žmogaus teises, juk ši organizacija buvo sukurta ekonominiu pagrindu ir ilgą laiką žmogaus teisių klausimo aktyviai nekėlė. Kaip jau buvo minėta, žmogaus teisių akcentavimas ES politikoje pastebimas tik nuo XX a. pabaigos. Iš dalies pasikeitimą lėmė tarptautinė padėtis. Šaltojo karo pabaiga, ES sutarties nuorodos į žmogaus teises ir demokratiją, bei BUSP sukurtos priemonės užsienio bendradarbiavimo politikoje leido manyti, kad žmogaus teisės gali užimti svarbią vietą, vykdant užsienio politiką.¹¹⁷ Taigi, tik 1990 m. žlugus Sovietų Sąjungai

¹¹⁶ Matlary J H., *Human rights. Contemporary European foreign policy*, London: SAGE publishers, 2004, p. 146.

¹¹⁷ King T., *Human rights in European foreign policy: success or failure for Post - modern diplomacy?* <<http://www.ejil.org/article.php?article=583&issue=44>> p. 313

buvo sukurtas instrumentinis pagrindas demokratijos skleidimui ES užsienio politikoje.¹¹⁸ Pagrindiniai demokratijos ir žmogaus teisių principai turi būti įtraukti net į prekybos susitarimus su trečiosiomis šalimis. ES oficialiai yra patvirtinus savo veiklos gaires šiose prioritetinėse srityse: 1) visuotinis mirties bausmės uždraudimas; 2) kova prieš kankinimus ir kitokį nežmonišką žeminantį elgesį ir bausmes; 3) dialogai žmogaus teisių klausimais su trečiosiomis šalimis; 4) vaikų padėtis ginkluotų konfliktų metu; 5) parama žmogaus teisių gynėjams visame pasaulyje; 6) vaiko teisių apsauga.¹¹⁹ Sąjunga yra svarbi finansinės paramos davėja. Ji yra sukūrusi specialų finansinį instrumentą žmogaus teisėms ir demokratijai skatinti. Aišku, tai yra pagirtina, tačiau kyla klausimas kokie ES motyvai, kodėl iš ekonominių dalykais pagrįstos organizacijos ji tapo demokratijos skatintoja, net už organizacijos ribų.

Pirminiu motyvu vykdyti žmogaus teisių politiką, galima laikyti saugumo, stabilumo siekį. Vyravo supratimas, kad žmogaus teisių užtikrinimas yra kaip tam tikra saugumo strategija: žmogaus teisių pažeidimai silpnina vidinį šalių saugumą ir stabilumą bei silpnina santykius.¹²⁰ ES sutarties 11 straipsnyje taip pat nurodyta, kad vienas iš bendros užsienio ir saugumo politikos (BUSP) tikslų yra „plėtoti ir stiprinti demokratiją, teisinę valstybę bei pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms“.¹²¹ 2003 m. priimtoje ir 2008 m. atnaujintoje saugumo strategijoje skelbiama, kad geriausia priemonė stiprinti tarptautinę tvarką yra gero valdymo skleidimas, socialinių ir politinių reformų, susiejusių su korupcija, valdžios piktnaudžiavimu rėmimas bei žmogaus teisių apsauga.¹²² T. A. Bozel su T. Risse pastebi, kad ES siekia įtvirtinti žmogaus teises, ir demokratiją, kaip politinį ir ekonominį stabilumo garantą, kaimynystėje. Viena iš priemonių šiam tikslui pasiekti yra Europos kaimynystės politika.¹²³ Akivaizdu, kad ES demokratija yra tiesiogiai siejama su taika ir saugumu.

Taigi ES žmogaus teisių politikoje, saugumo ir stabilumo siekis yra akivaizdus ir įtvirtintas net ES sutartyje, Europos kaimynystės programoje ir kitose svarbiuose dokumentuose. Aptarti ES saugumo, europeizacijos motyvai yra akivaizdūs politikoje Ukrainos atžvilgiu. Ukraina yra svarbiausia ES rytų kaimynė, tačiau labai priklausoma nuo Rusijos. Geopolitiniiais terminais kalbant, Ukraina tarsi buferinė zona, todėl ES, siekdama saugumo ir stabilumo garantijų, siekia šią valstybę pakelti į europinį lygį taip užsitikrinant saugumo garantijas. Šių tikslų daugiausiai siekiama

¹¹⁸ Guggenberger G., Symbolic actions or effective endeavours? *The EU's activities to promote democracy in Ukraine, Moldova and Belarus. European Union and its new neighborhood. Addressing challenges and opportunities*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 88.

¹¹⁹ Žmogaus teisės. Europos Sąjunga, <<http://www.urm.lt/index.php?1601616007>>, [žiūrėta 2012 – 04 – 12].

¹²⁰ Smith E K., *European Union foreign policy in changing world*, USA: Polity press, 2003, p. 98.

¹²¹ Žmogaus teisių ir demokratijos gynimas, <http://circa.europa.eu/irc/opo/ce/fact_sheets/info/data/relations/cfsp/article_7232_lt.htm> [žiūrėta 2012-01-29].

¹²² Human rights and democracy in the world: report on EU action - July 2008 to December 2009, <http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2010_hr_report_en.pdf>, p. 10.

¹²³ Bozel T A, Rise T., *EU policies for the promotion of human rights, democracy and the rule of law*, <http://cddrl.stanford.edu/publications/one_size_fits_all_eu_policies_for_the_promotion_of_human_rights_democracy_and_the_rule_of_law> [žiūrėta 2012-02-01], p.15.

per ekonominį bendradarbiavimą. Tačiau bet koks bendradarbiavimas yra būtinai paremtas žmogaus teisių vystymu šalyje.

Vis dėlto, be viešai deklaruojamo saugumo siekio, tyrinėtojai išskiria ir kitus ES politikos motyvus, kurie susiję su žmogaus teisių vystymusi už ES ribų. Laikomasi nuomonės, kad imtis politinių veiksmų verčia įsitikinimas, kad kažkas yra teisinga ir turėtų būti palaikoma dėl to, kad tai „europietiška“ ir atitinka europines vertybes ir identitetą. Tačiau Europos identitetą apibrėžti yra labai sunku, kaip ir surasti ribą tarp identiteto ir intereso.¹²⁴ Dėl siekio perteikti europietiškas vertybes kyla daug diskusijų. Kai kurie, įskaitant NVO, mano, kad tarptautinės žmogaus teisės besivystančioms šalims primetamos „iš išorės“.¹²⁵ Kritikuojamas žmogaus teisių universalumas ir žiūrima į ES politiką, kaip Vakarų standartų, normų primetimą.¹²⁶ Tačiau negalima pamiršti, kad ES vykdydama savo politiką remiasi „minkštąja galia“, o kaip taikliai pastebi F. Peteville, „minkštoji galia“ nėra „minkštas imperializmas“.¹²⁷ Be to, ne tik ES, tačiau visoms demokratijos ir žmogaus teisių organizacijoms, būdingas vakarietiško standartų primetimas. Kaip jau buvo aptarta, pasaulyje plačiausiai taikomas vakarietiškas žmogaus teisių supratimas, modelis.

Dėl ES žmogaus teisių politikos motyvų kyla daug diskusijų ir dažnai ši politika vertinama dvejopai. Taip pat toks vertinimas kyla aptariant politikos nesuderinamumą: „kad žmogaus teisių gerinimas trečiojoje šalyje gali pakenkti tarptautinės visuomenės pagrindinėms normoms – išskyla suvereniteto klausimas, nesikišimo į kitų valstybių vidaus reikalus klausimas“.¹²⁸ Kritikai teigia, kad tarptautinė žmogaus teisių tvarka tebėra nenuosekliai taikoma plėtrai ir jos poveikis toje srityje nėra gerai dokumentuotas.¹²⁹

Taigi, vyrauja skirtingas požiūris į ES žmogaus teisių politiką. Bendrąja prasme tai yra teigiamas reiškinytis ES užsienio politikoje, tačiau ši politika susilaukia nemažai kritikos dėl tariamai užslėptų ES politikos motyvų. Manoma, kad tokią politiką skatina daugiausiai šiek tiek savanaudiški ES interesai, išskiriami saugumo ir europeizacijos siekiai. Žmogaus teisių politika neretai įvardijama kaip ES primesta politika, prieštaraujanti valstybių vidinei santvarkai. Vis dėlto, tokius pačius kaltinimus galima pritaikyti ir trečiojoje šalyje, jei jos siekiamas ekonominio bendradarbiavimo, nesilaikytų žmogaus teisių principų. Juk savanaudiška vykdyti

¹²⁴ Matlary J. H., *Human rights. Contemporary European foreign policy*, London: SAGE publishers, 2004, p. 145.

¹²⁵ Vystymosi komitetas. Žmogaus teisių pakomitetas. Tarpaprlamentinis komitetų susitikimas, Europos Parlamentai – nacionaliniai parlamentai. Žmogaus teisių laikymosi sąlygos plėtros politikoje. Europos Parlamentas, Briuselis, 2011 spalio 11 d., <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/deve/dv/877/877516/877516lt.pdf>, [žiūrėta 2012-03-05].

¹²⁶ Peteville F., *Exporting “values”? EU external cooperation as a “soft” diplomacy.*, *Understanding the European Union external relations*, London and New York: Routledge, 2003, p. 132.

¹²⁷ Ten pat, p. 134.

¹²⁸ Ten pat, p. 132.

¹²⁹ Vystymosi komitetas. Žmogaus teisių pakomitetas. Tarpaprlamentinis komitetų susitikimas, Europos Parlamentai – nacionaliniai parlamentai. Žmogaus teisių laikymosi sąlygos plėtros politikoje. Europos Parlamentas, Briuselis, 2011 spalio 11 d., <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/deve/dv/877/877516/877516lt.pdf>, [žiūrėta 2012-03-05].

bendradarbiavimą tik siekiant ekonominės naudos, nepriimant mažiau patrauklių taisyklių, tokių kaip žmogaus teisės. Todėl pačios trečiosios valstybės turi apsispręsti, kiek giliai nori vykdyti bendradarbiavimą ekonominėje ar kitoje joms patrauklioje srityje. Kuo gilesnio bendradarbiavimo siekiama tuo aktualesnis tampa žmogaus teisių klausimas.

2.3. Europos Sąjungos žmogaus teisių politikos specifika – švelnioji diplomatija.

K. E. Smith įvardija pozityvias ir negatyvias Sąjungos naudojamas priemones, skatinant žmogaus teisių laikymąsi. Tačiau akivaizdu, kad pozityvioms priemonėms autorė teikia pirmenybę prieš negatyvias.¹³⁰ ES vertybių perdavimo politika (kartu ir žmogaus teisių – autoriaus pastaba.) yra vadinama “minkštąja diplomatija”, kuri susiejusi su “minkšta galia”.¹³¹ Abi koncepcijos pabrėžia ekonominio bei institucinio bendradarbiavimo pirmumą prieš karinių priemonių naudojimą. Norint pasiekti tarptautinės politinės įtakos, pirmenybė teikiama ilgalaikėi kultūrinei įtakai, o ne trumpalaikiam diplomatiniam spaudimui. Minkšta diplomatija gali būti įvardijama, kaip diplomatija naudojama per ekonomines, finansines, juridines ir institucines priemones tam, kad skleistų vertybes, normas ir taisykles, bei pasiektų ilgalaikę kultūrinę įtaką. Tokia diplomatija pagrįsta demokratijos, žmogaus teisių, teisinės valstybės skatinimu, propaguojamas taikus konfliktų sprendimas, tvarus vystymasis.¹³²

Rėmimasis “minkštąja galia” sukelia tam tikrą dviprasmybę. Iš vienos pusės, tokią politiką galima vertinti teigiamai, nes per skatinamąją, o ne prievartinę politiką labiau stiprinamas tarpusavio pasitikėjimas, suteikiamas teisėtumo jausmas, skatinama ilgalaikė įtaka. Iš kitos pusės, galima pasitelkti E. K. Smith argumentaciją. Autorės teigimu, negatyvios priemonės nebūtinai nukreipiamos į žmogaus teisių pažeidimus, todėl gali tik dar labiau pabloginti situaciją. Vyriausybės gali būti nepasiruošusios atsakyti į išorinį spaudimą. Sankcijos gali tik supriešinti valstybes ir skriausti gyventojus.¹³³ Įvykus žmogaus teisių pažeidimams besivystančiose šalyse, gaunančiose tarptautinę pagalbą, taikomos sankcijos gali turėti poveikį visiems, ypač neturtingiausiems ir labiau pažeidžiamiems tų šalių piliečiams.¹³⁴ Iš dalies dėl to Tarparlamentiniame susitikime buvo atkreiptas dėmesys į neseniai įsivyravusią „pažangių“ (arba tikslinių) sankcijų koncepciją.

¹³⁰Smith E K., *European Union foreign policy in changing world*, USA: Polity press, 2003, p. 110.

¹³¹Petiville F., Exporting “values”? EU external cooperation as a “soft” diplomacy, *Understanding the European Union external relations*, London and New York: Routledge, 2003, p.134.

¹³²Ten pat, p.134.

¹³³Smith E K., *European Union foreign policy in changing world*, USA: Polity press, 2003, p. 110.

¹³⁴Vystymosi komitetas. Žmogaus teisių pakomitetis. Tarpaplamentinis komitetų susitikimas, Europos Parlamentai – nacionaliniai parlamentai. Žmogaus teisių laikymosi sąlygos plėtros politikoje. Europos Parlamentas, Briuselis, 2011 spalio 11 d., <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/deve/dv/877/877516/877516lt.pdf>, [žiūrėta 2012-03-05].

„Teoriškai pažangios sankcijos skirtos vien tam tikriems asmenims, politiniam elitui ar konkrečioms žmogaus teisių ir demokratijos principų nesilaikančių šalių ekonomikos sektoriams, nuo tų sankcijų apsaugant paprastus žmones, ypač pažeidžiamas grupes, arba visą šalies ekonomiką. Vis dėlto nėra empirinių įrodymų, ar pažangios sankcijos veiksmingos šalims ir elitui, kuriems jos taikomos, ir ar tikslines sankcijas įmanoma įgyvendinti išvengiant žalos gyventojams. Būtent dėl to ginčijamas jų veiksmingumas“.¹³⁵ Pvz., Ukrainos atveju dėl politiškai motyvuotos J. Tymošenko bylos ir jos nutiesimo 2011 spalio mėn. 7 metams, ES atsargiau žiūri į asociacijos sutarties pasirašymą, tačiau jei ES būtų kategoriška, šios sutarties nepasirašymas atsilieptų Ukrainos tolimesniam ekonominiam vystymuisi, o tuo pačiu ir paprastiems gyventojams. Pati nuteistoji politikė ragina ES pasirašyti šį susitarimą.

Apskritai, kaip pastebi J. H. Matlary, žmogaus teisės (minkštosios politikos sritis, aut. pastaba), lyginat su saugumo ar ekonomikos politika (kietoji politika, aut. pastaba) turi mažai realios reikšmės užsienio politikai.¹³⁶ Šiandieninė ES žmogaus teisių politika labiau remiasi deklaratyviais teiginiais, o ne konkrečiais veiksmais. Tokia ES žmogaus teisių politikos specifika ir Ukrainoje. (žiūrėti skyrių ES žmogaus teisių politika Ukrainos atžvilgiu). Žinoma, Ukrainos atveju taikyti griežtesnes sankcijas būtų neprotinga, nes taip būtų pabloginti santykiai. Nors pastebimas žmogaus teisių padėties blogėjimas, tačiau kol kas situacija nėra tokia bloga, kaip pvz. kaimyninėje Baltarusijoje. Dabartinė ES politika Baltarusijai, kuri akivaizdžiai pažeidinėja žmogaus teisių principus, gali būti šiuo metu kaip pavyzdys griežtesnės ES politikos.

Apibendrinant reikia pastebėti, kad nors ES žmogaus teisių politikoje numatytos dvi priemonių kategorijos – neigiamos – nubausti šalis už pažeidimus ir teigiamos – apdovanoti už pažangą, ES nėra linkus naudoti neigiamų priemonių. Dėl to žmogaus teisių politikos sritis priskiriama švelniajai arba minkštajai politikai. Švelnios politikos pasirinkimas vertinamas dvejopai. Iš vienos pusės tokia politika skatina abipusį pasitikėjimą, tvaresnius rezultatus, iš kitos pusės, efektyvumas priklauso nuo pačios šalies, nes ši politika nėra teisiškai įpareigojanti. Nors numatytos sankcijos, tačiau sankcijų naudojimas ES žmogaus teisių politikoje gana sudėtingas dalykas, galintis net pabloginti situaciją. Kadangi nėra tvirtų mechanizmų priverčiančių laikytis žmogaus teisių ir tuo pačiu nepadaryti dar didesnės žalos žmogaus teisių padėčiai, ES turėtų subalansuoti politiką, kad užtikrintų efektyvesnę žmogaus teisių apsaugą.

¹³⁵ Tarparlamentinis komitetų susitikimas. Europos Parlamentas – nacionaliniai parlamentai. Žmogaus teisių laikymosi sąlygos plėtros politikoje. 2011 spalio 11 d., <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/deve/dv/877/877516/877516lt.pdf>, [žiūrėta 2012 - 02- 05].

¹³⁶ Matlary J. H., Human rights. *Contemporary European foreign policy*, London: SAGE publishers, 2004, p. 142.

2.4. Europos Sąjungos žmogaus teisių apsaugos priemonės išorės politikoje

Žmogaus teisių įtraukimas į ES užsienio politiką lėmė žmogaus teisių apsaugos politikos metodų pasikeitimą, kuris per pastaruosiuos dešimtmečius akivaizdus. A. Williams teigimu, iki tol buvę žmogaus teisių apsaugos mechanizmai nors ir vėlai, tačiau labai pasikeitė. 1970 m. žmogaus teisių pažeidimai buvo tik smerkiami, vėliau jau imtasi tokių priemonių kaip diplomatinis spaudimas, pozityvios priemonės ir sankcijos. Nuo 1991 m. buvo panaudotos dar įvairesnės priemonės,¹³⁷ tokios kaip prekybos pasiūlymai asociacijos susitarimuose, techninė ir vystymo parama, politinis dialogas, diplomatinis pripažinimas.¹³⁸

Galima sugrupuoti ir išskirti tris grupes priemonių, kuriomis ES stengiasi pagerinti žmogaus teises trečiosiose šalyse: 1) pozityvių, negatyvių sąlygų naudojimas, 2) aprūpinimas finansine parama žmogaus teisių programoms ir 3) diplomatinį instrumentų, tokių kaip *demaršai* ir politinis dialogas, naudojimas.¹³⁹

2.4.1. Diplomatinės priemonės Europos Sąjungos žmogaus teisių politikoje

ES pristatė keletą diplomatinį priemonių, kurios gali būti panaudotos, užtikrinat demokratijos principus ir visuotines žmogaus teises. Europos Parlamento tinklalapyje skelbiama, kad „ES politika, kuria siekiama remti demokratiją ir žmogaus teises trečiosiose šalyse, per daugelį metų buvo aiškiai suformuluota ir išplėtotą Komisijos komunikatuose, Europos Parlamento rezoliucijose ir Tarybos išvadose. Žmogaus teisėms skiriama daug dėmesio: metinis ES pranešimas apie žmogaus teises, konkretūs Komisijos komunikatai, Parlamento rezoliucijos bei ataskaitos ir Tarybos pozicijos yra skiriami konkrečioms žmogaus teisių klausimams. Taryba taip pat pabrėžė žmogaus teisių ir demokratizacijos aspektų integravimą į išorinės politikos kryptis bei veiksmus ir dialogo su pilietine visuomene svarbą“.¹⁴⁰ Nuo 1999 m. Taryba, siekdama skaidresnės žmogaus teisių gynimo politikos ir veiklos, kasmet skelbia pranešimus apie žmogaus teises. Parlamentas nuo 1984 m. kasmet skelbia savo pranešimus apie žmogaus teises pasaulyje.¹⁴¹

¹³⁷ Williams A., *EU human rights policies. A study in irony*. Oxford university press: 2004, p.44.

¹³⁸ Smith E K., *European Union foreign policy in changing world*, USA: Polity press, 2003, p. 111.

¹³⁹ Ten pat, p. 111.

¹⁴⁰ Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui - Demokratijos ir žmogaus teisių rėmimo visame pasaulyje teminė programa pagal būsimąją finansinę perspektyvą (2007-2013) /* KOM/2006/0023 galutinis */ <<http://eur-law.eu/LT/Komisijos-komunikatas-Tarybai-Europos-Parlamentui-Demokratijos-zmogaus-teisiu,240559,d>> [žiūrėta 2012-01-05].

¹⁴¹ Žmogaus teisių ir demokratijos gynimas, <

http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/relations/cfsp/article_7232_lt.htm> [žiūrėta 2012-01-29].

Per Europos politinį bendradarbiavimą, o pastaruoju metu ir per BUSP įmanoma *Demaršų* sistema.¹⁴² Kasmet ES per Bendrą užsienio ir saugumo politiką paskelbia daugybę deklaracijų apie žmogaus teisių situaciją trečiojoje šalyse ir įteikia *demarches*, kuriuose išreikštas požiūris į tam tikrus įvykius, įskaitant mirties bausmę.¹⁴³ „ES pirmininkaujančios valstybės, trejeto ar valstybės narės *demaršai* visų valstybių narių vardu trečiosios šalies valdžios institucijų atžvilgiu yra svarbios spaudimo priemonės. Paprastai jų slapta imamasi primenant valdžios institucijoms tarptautinius įsipareigojimus dėl žmogaus teisių konkrečioje srityje (pvz., užmėtymas akmenimis, mirties bausmė) arba dėl žmogaus teisių gynėjo ar į pavojingą padėtį patekusios organizacijos. 2007 m. priimta per 90 demaršų, susijusių su kankinimų ir netinkamo elgesio problemomis. Bendri demaršai dėl mirties bausmės įvykdyti beveik 30 valstybių. Panašiai gali būti naudojami vieši pareiškimai siekiant nurodyti vyriausybei gerbti žmogaus teises arba pareikšti pritarimą teigiamiems pokyčiams (pvz., rinkimų organizavimui)“.¹⁴⁴

Kita diplomatinė priemonė ES santykiuose su trečiosiomis šalimis – politinis dialogas. ES tinklalapyje žmogaus teisių skiltyje skelbiama, kad su žmogaus teisėmis susiję klausimai sistemingai aptariami politinio dialogo metu, kurį ES rengia su trečiosiomis valstybėmis arba regionų grupėmis pagal bendrą užsienio ir saugumo politiką (BUSP).¹⁴⁵ 2001 m. Taryba priėmė ES gaires dėl dialogų žmogaus teisių klausimais. Remiantis šiomis gairėmis, dialogai turi apimti diskusijas, skatinti bendradarbiavimą, tuo pačiu vykstant deryboms ES galėtų pareikšti susirūpinimą dėl konkrečioje valstybėje susidariusios žmogaus teisių padėties.¹⁴⁶ Taigi per regioninius, dvišalius politinius dialogus skatinami demokratizacijos, žmogaus teisių klausimai, skatinamas ir socializacijos procesas. ES veda apie 40 dialogų su atskiromis valstybėmis.¹⁴⁷ (žr. lentelę Nr. 2). Gana bendro pobūdžio dialogai arba diskusijos, pagrįstos sutartimis, susitarimais ar konvencijomis, vykdomi su šalimis kandidatėmis, su AKR valstybėmis per pasirašytą *Kotonu* susitarimą bei plėtros ir bendradarbiavimo susitarimą su Pietų Afrika. Dialogai vyksta su Lotynų Amerika, *Barselonos* proceso šalimis (Viduržemio jūros šalys). Politinis dialogas su Azijos šalimis vykdomas, remiantis Pietryčių Azijos valstybių asociacijos (ASEAN) nuostatomis, bei Azijos ir Europos susitikimu (ASEM).¹⁴⁸ Žmogaus teisių klausimai gali būti aptariami ir Europos kaimynystės politikos programos kontekste, taikant dvišalę priemonę. Būtent ši priemonė numatyta Ukrainoje, vykdam

¹⁴² Williams A., *EU human rights policies. A study in irony*. Oxford university press: 2004, p.44.

¹⁴³ Smith E K., *European Union foreign policy in changing world*, USA: Polity press, 2003, p. 115.

¹⁴⁴ Žmogaus teisių ir demokratijos gynimas, <

http://circa.europa.eu/irc/opocefact_sheets/info/data/reactions/cfsp/article_7232_lt.htm> [žiūrėta 2012-01-29].

¹⁴⁵ Žmogaus teisių ir demokratijos gynimas, <

http://circa.europa.eu/irc/opocefact_sheets/info/data/reactions/cfsp/article_7232_lt.htm> [žiūrėta 2012-01-29].

¹⁴⁶ Žmogaus teisių ir demokratijos gynimas, <

http://circa.europa.eu/irc/opocefact_sheets/info/data/reactions/cfsp/article_7232_lt.htm> [žiūrėta 2012-01-29].

¹⁴⁷ Human rights and democracy in the world: report on EU action - July 2008 to

December 2009, <http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2010_hr_report_en.pdf>, p.20.

¹⁴⁸ *Europos Sąjungos žmogaus teisių gairės*. Kaunas: Arx Baltika, 2007, p. 24-25.

žmogaus teisių politiką. Per veiksmų planus siekiama užtikrinti žmogaus teises, pvz., skatinamas tarptautinių aktų, kurie gina žmogaus teises, įgyvendinimas, skatinama įgyvendinti tarptautinės žmogaus teisių konvencijos nuostatas, kovojama su neapykanta ir ksenofobija, vyksta žmogaus teisių mokymai ir įgyvendinimas tarptautinės darbo teisių konvencijos.¹⁴⁹

Reikia pažymėti, kad žmogaus teisių ir demokratinių principų įtraukimas į dialogus ne visada noriai priimami. K. Smith atkreipia dėmesį, kad aršios diskusijos dėl politinio turinio *Kotonu* derybų metu, taip pat su Viduržemio jūros (Euro – Med) partneriais. Trečiosios šalys į dialogą žiūri kaip į dar vieną ES spaudimo ir sąlygiškumo naudojimo būdą.¹⁵⁰

3 lentelė. ES žmogaus teisių dialogų formos.

Struktūrizuoti dialogai žmogaus teisių klausimais	Dialogai vykdomi per subkomitetus pagal asociacijos susitarimus ir Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimus, dialogai vykdomi Europos Kaimynystės kontekste	Vietos dialogai žmogaus teisių klausimais	Konsultacijos žmogaus teisių klausimais
Kinija Baltarusija Armėnija Gruzija Moldova Afrikos Sąjunga Kazachstanas Kirgizijos Respublika Tadžikistanas Turkmenistanas Iranas (sustabdyta nuo 2006 m.) Indonezija	Kambodža Egiptas Jordanija Laosas Libanas Marokas Pakistanas Palestinos savivalda Tunisas Uzbekistanas Vietnamas	Argentina Brazilija Čilė Kambodža Indija Meksika Šri Lanka Vietnamas	Jungtinės Valstijos Kanada Japonija Naujoji Zelandija Rusija Izraelis Šalys kandidatės: Kroatija, Turkija, buvusi Jugoslavijos Respublika Makedonija

Šaltinis: ES dokumentas: Human rights and democracy in the world: report on EU action - July 2008 to December 2009, <http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2010_hr_report_en.pdf>, p. 21.

Nors šiuo metu žmogaus teisių klausimai įtraukti ir sistemingai sprendžiami per bendro pobūdžio dialogus ar diskusijas, pagrįstas regioninėmis ar dvišalėmis sutartimis ar konvencijomis, o pasirašytuose prekybos susitarimuose numatytos žmogaus teisės, tačiau tokia nuostata ES išorės politikoje įtvirtinta gana vėlai, tik XX a. pabaigoje. Tyrinėtojai pabrėžia, kad tik nuo 1990 m. pirmosios ES partnerės susidūrė su didėjančiu ES “politizavimu”. Iki tol du dešimtmečius ES nesikišo į šalių vidaus reikalus, tačiau 1989 m. pasirašytame ketvirtajame Lome susitarime buvo įtrauktos naujos sąlygos, susiejusios su žmogaus teisėmis, demokratija ir įstatymų viršenybe¹⁵¹. Šis 1989 m. Lome IV susitarimas tarp ES ir taip vadinamų AKR šalių (Afrikos, Karibų ir Ramiojo vandenyno grupe, daugiausia kolonijos D. Britanijos, Prancūzijos ir Belgijos) buvo pirmasis daugiašalis vystymo susitarimas, įtraukęs politinio sąlygotumo principą. Taigi, ES buvo tarp pirmųjų Vakarų valstybių ar tarptautinių organizacijų įrašiusių žmogaus teises, demokratiją ir karo

¹⁴⁹ Human rights and democracy in the world: report on EU action - July 2008 to December 2009, <http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2010_hr_report_en.pdf>, p. 27.

¹⁵⁰ Smith E K., *European Union foreign policy in changing world*, USA: Polity press, 2003, p. 116.

¹⁵¹ Petiville F., Exporting “values”? EU external cooperation as a “soft” diplomacy, *Understanding the European Union external relations*, London and New York: Routledge, 2003, p.130.

taisykles į savo susitarimus su išoriniais partneriais¹⁵² 1990 m. per ES bendradarbiavimo susitarimus buvo numatytos politinis sąlygotumo principas su daugeliu pasaulio regionų, įskaitant Vidurio ir Rytų Europą, Lotynų Ameriką, Viduržemio ir Vidurio Rytų šalis. Susitarimuose įtvirtinta nuostata, kad demokratijos ar žmogaus teisių nusižengimai gali būti oficialiu pagrindu santykių sustabdymui. Krizių atveju ES gali imtis įvairių priemonių, kad paveiktų šalį: konfidencialus dialogas su institucijomis, ES paramos sumažinimas, naujų projektų sustabdymas ir t.t. Jeigu demokratinų principų pažeidimai labai akivaizdūs, o nuosaikios priemonės nepadeda, ES gali numatyti išėitį - bendradarbiavimo sustabdymą. Naujai įvesta politinė sąlyga - galimybė sustabdyti bendradarbiavimą - tiesiogiai palietė kai kurias Afrikos, Karibų ir Ramiojo vandenyno valstybes. 1990 m. ES Bendradarbiavimas buvo sustabdomas su Nigerija, Ruanda, Burundi, Nigerija, Kongu ir Siera Leone ir kitoms šalims, tokioms kaip Somalis ir Angola.¹⁵³

Nors susitarimų, o tuo pačiu ir santykių sustabdymo galimybė buvo numatyta jau 1990 m., tačiau ryškiausias ES sąlygotumo politikos pavyzdys buvo 1995 m. straipsnis įtrauktas į sutartis su trečiosiomis šalimis: „Nuo 1995 m. ES į dvišalius prekybos susitarimus ir įvairius asociacijų ir bendradarbiavimo susitarimus su trečiosiomis šalimis arba regionų organizacijomis įtraukė sąlygą dėl žmogaus teisių. 1995 m. Lome pataisose buvo numatytos priemonės, kurių gali būti imtasi jei žmogaus teisių nuostatos nevykdomos, gali būti įvairių formų – nuo bendradarbiavimo mažinimo ar sustabdymo iki rimtesnių sankcijų“.¹⁵⁴ K. E. Smith pabrėžia straipsnio svarbą: “be šio straipsnio ES išduotų žmogaus teisių principus, nes turėtų nereaguoti į žmogaus teisių pažeidimus trečiosiose šalyse ir vykdyti susitarimus”¹⁵⁵ Nuo 1995 m. buvo pasirašyta daugiau nei 20 susitarimų, kuriuose įtrauktas žmogaus teisių straipsnis, tačiau akivaizdu, kad ES pozityviom priemonėm teikia pirmenybę. Tik Baltarusijos atveju buvo sustabdytas partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimas.¹⁵⁶

Ankstesniame skyrelyje nustatyta, kad ES vykdydama žmogaus teisių politiką daugiausiai remiasi švelnia politika, dar vadinama minkštąja diplomatija. Tokios politikos vykdymui ES turi numatytas diplomatinės priemones. Per politinį bendradarbiavimą, o pastaruoju metu ir per BUSP, yra įmanoma Demaršų, deklaracijų sistema. Reguliariai bendrus žmogaus teisių vertinimus teikia Europos Komisija. Žmogaus teisių politika atsispindi ir Europos Parlamento pranešimuose. Svarbi diplomatinė priemonė ES santykiuose su trečiosiomis šalimis – politinis dialogas, kuris yra kelių

¹⁵² Bozel T A., Rise T., *EU policies for the promotion of human rights, democracy and the rule of law*, <http://cddrl.stanford.edu/publications/one_size_fits_all_eu_policies_for_the_promotion_of_human_rights_democracy_and_the_rule_of_law> [žiūrėta 2012-02-01], p.1.

¹⁵³ Petiville F., Exporting “values”? EU external cooperation as a “soft” diplomacy, *Understanding the European Union external relations*, London and New York: Routledge, 2003, p.132.

¹⁵⁴ Žmogaus teisių ir demokratijos gynimas, <http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/relations/cfsp/article_7232_lt.htm> [žiūrėta 2012-01-29].

¹⁵⁵ Smith E K., *European Union foreign policy in changing world*, USA: Polity press, 2003, p. 111.

¹⁵⁶ Ten pat, p. 113.

tipų. Žmogaus teisių klausimai keliami gana bendro pobūdžio dialoguose. Pvz., su AKR per *Kotonu* susitarimą, su Viduržemio jūros šalimis per Barselonos procesą ir kt. Dialogai žmogaus teisių klausimais vyksta ir Europos kaimynystės kontekste, dvišalėje priemonėje - veikslių planuose, kuriuose numatyti individualūs atskiros šalies prioritetiniai veiksmai žmogaus teisių srityje. Kita diplomatine priemone galima laikyti pasirašytas sutartis dėl bendradarbiavimo bet kokioje srityje, nes XX a. pradžioje ES pradėjęs intensyviau kelti žmogaus teisių, demokratijos klausimus ir įtvirtinus šiuos principus savo vidaus politikoje, tai atsiliepė ir santykiams su trečiosiomis šalimis (išorės politikoje). Į visus prekybos susitarimus buvo įtrauktas straipsnis dėl žmogaus teisių principų laikymosi būtinybės. Taigi ES diplomatinė politika, vykdančią žmogaus teisių politiką, pakankamai išplėtotą ir galima tik kelti klausimą, kiek tokia diplomatinė politika yra efektyvi, nes sankcijos tai taikomos retai.

2.4.2. Finansinė parama žmogaus teisių skatinimui

Kitas ES žmogaus teisių politikai būdingas bruožas – teikiama parama. Diplomatines priemones nėra taip aiškiai apčiuopiamos kaip finansavimas. Nuo 1986 m. ES skyrė nedideles paramos sumas trečiosioms šalims (tokioms kaip Čilė ir Vidurio ir Rytų Europos), tam, kad būtų pagerintas žmogaus teisių klausimas ir pradėtos demokratinės reformos.¹⁵⁷ 1992 m. ES užsienio Ministrų Taryba pirmą kartą išreiškė įsipareigojimą, remti pilietinę visuomenę trečiosiose šalyse, teikiant finansinę pagalbą nevyriausybinėms organizacijoms. Buvo nuspręsta demokratinės pagalbos nuostatas įtraukti į susitarimus su trečiosiomis šalimis.¹⁵⁸

Seniausia ir svarbiausia ES pagalbos programa, skatinant visapuses reformas, įskaitant ir demokratizaciją posovietinėse šalyse, TACIS programa, sukurta 1991 m. (Viduržemio jūros valstybėms ne narėms skirta MEDA programa. Aut. pastaba.). 1994 m. Europos Parlamento pasiūlymu buvo įsteigtas specialus fondas, palaikyti demokratijai ir žmogaus teisėms – Europos iniciatyva demokratijai ir žmogaus teisėms. (EIDHR).¹⁵⁹ Praktiškai šią veiklą paprastai atlieka žmonės, dirbantys žmogaus teisių ir demokratijos srityse trečiosiose šalyse.¹⁶⁰ G. Guggenberger pastebi, jog nepaisant padarytų teigiamų pokyčių ES demokratijos vystymo politikoje, 1990 m. organizacinės ydos buvo akivaizdžios. Svarbiausia problema – neišvystyta koordinavimo politika. Trūko koordinavimo ES viduje ir tarp nacionalinių vyriausybių, todėl 2001 m. buvo įkurta Europos

¹⁵⁷Smith E K., *European Union foreign policy in changing world*, USA: Polity press, 2003, p. 113.

¹⁵⁸Guggenberger G., *Symbolic actions or effective endeavours? The EU's activities to promote democracy in Ukraine, Moldova and Belarus. European Union and its new neighborhood. Addressing challenges and opportunities*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 91

¹⁵⁹Ten pat, p. 91

¹⁶⁰Žmogaus teisių ir demokratijos gynimas, <

http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/relations/cfsp/article_7232_lt.htm> [žiūrėta 2012-01-29].

paramos koordinavimo agentūra, kuri buvo atsakinga už visos paramos, įskaitant ir paramos skirtos skatinti demokratijai, koordinavimą.¹⁶¹

Kalbant apie finansinės paramos sumas, apskaičiuota, jog 1994 m. EIDHR finansuojamiems projektams visame pasaulyje (įskaitant Vidurio ir Rytų Europai) buvo skirta nuo 59 milijonų vėliau, t.y. 2001 m. suma padidinta iki 102 mln.¹⁶² 1999 – 2004 m. laikotarpiui skirtas 440 milijonų eurų biudžetas, tačiau tai nėra dideli pinigai. K. E. Smith teigimu, tai tik mažas procentas ES biudžeto ir neprilygsta kitų valstybių ar tarptautinių institucijų skiriamoms lėšoms. Atskiros ES valstybės taip pat teikia politinę paramą, tačiau ši parama prastai koordinuota ir dalis paramos dingsta.¹⁶³

Nuo 2000 m. veikusių Europos iniciatyvą demokratijai ir žmogaus teisėms, 2006 m. pakeitė nauja finansinė priemonė - Europos instrumentas demokratijai ir žmogaus teisėms skirtas ne ES šalims (EIDHR).¹⁶⁴ Priemonė skirta: 1) didinti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms šalyse ir regionuose, kuriuose jos labiausiai pažeidinėjamos; 2) remti pilietinę visuomenės vaidmenį, skatinant žmogaus teises ir demokratiją; 3) palaikyti ir remti veiksmus, susijusius su žmogaus teisėmis ir demokratija, numatytus Bendrijos gairėse; 4) stiprinti tarptautinį ir regioninį bendradarbiavimą žmogaus teisių, teisingumo, teisinės valstybės ir demokratijos skatinimo srityse; 5) kurti pasitikėjimą demokratinuose rinkimų procesuose, didinti jų patikimumą ir skaidrumą.¹⁶⁵ Ši programa skiriasi nuo kitų, pvz., G.Guggenber pastebėjimu EIDHR programa skiriasi nuo TACIS programos, nes finansavimas įmanomas be vietinių vyriausybių sutikimo.¹⁶⁶

2011 - 2013 m. Europos demokratijos ir žmogaus teisių rėmimo priemonei (EIDHR) skirtos lėšos – 1,1 mlrd. lėšų.¹⁶⁷ Bendrosios Užsienio ir saugumo politikos vadovės K. Ašton teigimu, 2011 m. per EIDHR finansuota daugiau nei 1200 operacijų, daugiau nei 130 šalių.¹⁶⁸ Paramos kiekybė parodo ES žmogaus teisių politikos mastus, tačiau E. K. Smith pastebėjimu, finansavimo fondai gali parodyti Sąjungos prioritetus. Nors EIDHR yra plati iniciatyva, praktiškai yra pabrėžiamos

¹⁶¹Guggenberger G., Symbolic actions or effective endeavours? *The EU's activities to promote democracy in Ukraine, Moldova and Belarus. European Union and its new neighborhood. Addressing challenges and opportunities*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 92.

¹⁶²Ten pat, p. 91

¹⁶³ Smith E K., *European Union foreign policy in changing world*, USA: Polity press, 2003, p. 113.

¹⁶⁴ European instrument for democracy and human rights (EIDHR), <http://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/eidhr_en.htm>, [žiūrėta 2012 – 04 – 12].

¹⁶⁵ A financing instrument for the promotion of democracy and human rights in the world (2007 – 2013), <http://europa.eu/legislation_summaries/development/general_development_framework/114172_en.htm>, [žiūrėta 2012 – 04 – 12].

¹⁶⁶ Guggenberger G., Symbolic actions or effective endeavours? *The EU's activities to promote democracy in Ukraine, Moldova and Belarus. European Union and its new neighborhood. Addressing challenges and opportunities*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 93.

¹⁶⁷ Human rights. EU delegation to Ukraine, <http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/key_eu_policies/human_rights/index_en.htm>, [žiūrėta 2012-03-07].

¹⁶⁸ Catherine Ashton EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy and Vice President of the European Commission Speech on the Annual Human Rights Report European Parliament Strasbourg, 13 December 2011, <<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/11/885&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>>, [žiūrėta 2012 – 04 – 17].

pilietinės ir politinės teisės bei demokratiniai principai. Geografinis fondų paskirstymas iliustruoja, ES koncentravimąsi į Europinę dalį, AKR ir Lotynų Amerikos regioną nei į Aziją.¹⁶⁹ Naujai numatytame EIDHR 2011 – 2013 m. biudžeto preliminariniame plane išlieka panašios tendencijos, kur didžiausiais finansavimas skirtas EKP šalims (16 100 000 mln. EUR.), mažiau AKR (15 600 000 mln. EUR.) ir tik Azijos regionui šį kartą skiriama daugiau nei Centrinei ir Lotynų Amerikai (10 800 000 mln. EUR.). Mažiausia suma numatyta Vakarų Balkanams ir Turkijai (9 300 000 mln. EUR.). Toks priklauso nuo šalyse esančių problemų. Vis dėlto, akivaizdu, kad ES daugiau dėmesio skiria kaimyninėms šalims, nes šių šalių nėra tiek daug, kaip kituose regionuose, o skirta suma didžiausia.

ES finansuoja ir Jungtinių Tautų vykdomas iniciatyvas žmogaus teisių srityje. JT žmogaus teisių komisaro biuro programų įgyvendinimas priklauso nuo finansavimo. ES ir JT valstybių narių teikiama parama yra labai svarbi ir vertinama. ES yra vienas iš pagrindinių JT žmogaus teisių programų finansuotojų. Bendradarbiavimas pradėtas nuo 2001 m. Nuo 2002 m. iki 2006 m. per EIDHR programą ES paskyrė maždaug 4 - 5 mln. EUR.¹⁷⁰

Apibendrinat reikia pabrėžti, kad ES svarbi demokratijos ir žmogaus teisių skatintoja. Finansavimas skiriamas EKP, Azijos, Lotynų Amerikos, Vakarų Balkanų regionams. Taip pat vykdoma parama per kitas tarptautines organizacijas, pvz. JTO. Nors yra problemų, paskirstant paramą ir valstybėms ją įsisavinant, tačiau ES vaidmuo akivaizdus. Finansavimas yra konkrečiausia ES žmogaus teisių politikos išraiška. ES, Europos Parlamento iniciatyva, turi sukūrusi specialią priemonę žmogaus teisėms ir demokratijai vystyti – EIDHR. Ši priemonė numato platų spektrą finansavimo sričių: Žmogaus teisių stebėjimai, vaikų, moterų teisės, prevencija prieš kankinimus, mažumų teisės, neįgaliųjų teisės, kova prieš rasizmą, ksenofobiją, diskriminaciją, žmogaus teisių gynėjų apsauga, pilietinės visuomenės iniciatyva žmogaus teisių srityje. Nors ES finansavimą skiria pagal žmogaus teisių pažeidimų aktualumą, tačiau akivaizdu, kad politiniai motyvai ES finansavimo politikoje išlieka, todėl didžiausia parama skiriama EKP šalims.

¹⁶⁹ Smith E K., *European Union foreign policy in changing world*, USA: Polity press, 2003, p. 113.

¹⁷⁰ EU-UN co-operation to promote and protect all human rights for all, Brussels, 14 October 2009, <http://ec.europa.eu/europeaid/what/human-rights/documents/fact_sheet_cooperation_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 04 – 12].

2.5. Žmogaus teisių svarba Europos Sąjungos plėtros politikoje (narystės sąlygos)

2010 m. ES komisijos raporte teigiama, kad Europos plėtros politika turbūt yra pats galingiausias įrankis, skatinantis žmogaus teisių apsaugą Europoje.¹⁷¹ ES sutarties 49 – asis straipsnis skelbia, kad bet kuri Europos valstybė, gerbianti 6 straipsnio 1 dalyje nurodytus principus (laisvė, demokratija, pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, teisinė valstybė), gali pareikšti norą įstoti į Sąjungą ir tapti jos nare.¹⁷²

Šalys, siekiančios narystės, dar prieš pradėdant derybas dėl stojimo, turi laikytis Kopenhagos kriterijų, kurie paremti demokratijos, įstatymo viršenybės, žmogaus ir mažumų teisėmis.¹⁷³ Kopenhagos kriterijai buvo priimti 1993 m. Priimtuose kriterijuose viena iš numatytų sąlygų yra ta, kad šalyje kandidatėje turi būti institucijos, garantuojančios demokratiją, teisinę valstybę, žmogaus teises ir pagarbą mažumų apsaugai.¹⁷⁴ Šie uždaviniai įvairiais būdais atsispindi Stabilizacijos ir asociacijos procese ir Europos kaimynystės politikoje. *Kotonu* susitarimu ir ES valdymo ir bendradarbiavimo politika, apsaugomos ir remiamos žmogaus teisės ir demokratija. Tai svarbūs dalykai, kurie turi būti integruoti į šalių strategijas, dialogus ir visas atitinkamas priemones. Naujausi, šiuos klausimus atspindintys, dokumentai yra Europos sutarimas dėl vystymosi ES strategijoje Afrikai ir naujausias Komisijos pasiūlymas, dėl ES santykių su Lotynų Amerika.¹⁷⁵

Reikia pabrėžti, kad žmogaus teisių ir demokratijos sąlygos griežčiau pradėtos taikyti, stojant Vidurio ir Rytų Europos šalims. Šaltojo karo pabaiga, Sovietų Sąjungos žlugimas, naujų valstybių atsiradimas, paskatino ES transformuoti savo politiką. Plėtros strategijos dokumente teigiama, kad penktoji ES plėtros banga padėjo sustiprinti demokratiją ir teisės viršenybės principą.¹⁷⁶ Iki tol, ES plėtros istorijoje žmogaus teisių klausimas nevaicino lemiamos reikšmės, siekiant narystės Bendrijoje. Tai iliustruoja Ispanijos ir Portugalijos pavyzdžiai. Diktatoriniai Franko ir Salazaro režimai netrukė šių šalių bendradarbiavimui su ES, sudarant prekybinius susitarimus ir tęsiant politinį dialogą. Susitarimas su Ispanija buvo pasirašytas 1970 m, su Portugalija 1973 m. Tai gali būti paaiškinama tuo, kad Bendrija stengėsi palaikyti draugiškus ir konstruktyvius santykius su

¹⁷¹ Council of European Union. Human rights and democracy in the world Report on EU action - July 2008 to December 2009, <http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2010_hr_report_en.pdf>, P.11.

¹⁷² Spurga S., *Europos Sąjungos plėtra ir integracija*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2009, p. 56.

¹⁷³ Bozel T A., Rise T., *EU policies for the promotion of human rights, democracy and the rule of law*, <http://cddrl.stanford.edu/publications/one_size_fits_all_eu_policies_for_the_promotion_of_human_rights_democracy_and_the_rule_of_law> [žiūrėta 2012-02-01], p.2.

¹⁷⁴ Vitkus G, *Europos sąjunga. Enciklopedinis žinynas*. Vilnius: Eurigmas, 2008, p. 172.

¹⁷⁵ Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui - Demokratijos ir žmogaus teisių rėmimo visame pasaulyje teminė programa pagal būsimąją finansinę perspektyvą (2007-2013) /* KOM/2006/0023 galutinis */ <<http://eur-law.eu/LT/Komisijos-komunikatas-Tarybai-Europos-Parlamentui-Demokratijos-zmogaus-teisiu.240559.d>> [žiūrėta 2012-01-05].

¹⁷⁶ Europos Sąjungos plėtra, <<http://www.urm.lt/index.php?-148199312>> [žiūrėta 2012-01-05].

trečiosiomis šalimis, kaip to reikalauja Europos Politinis Bendradarbiavimas. Vyravo politinis supratimas, kad Ispanija ir Portugalija neatskiriamai susiję su Europos identitetu.¹⁷⁷ Žlugus autokratiniais režimams, šalys buvo priimtos. Priėmimą nulėmė politiniai argumentai – šalių narystė prisidėtų didinant Pietų Europos stabilumą. Taip pat sustiprintų Bendrijos politinį ir ekonominį svorį. Taigi, nepakankamas žmogaus teisių užtikrinimas, demokratijos stoka nevaicino tokios lemiamos reikšmės, kad sutrukdytų pilnam šalies įstojimui į Bendriją. Visi šie dalykai galėjo būti įtvirtinti, šalims jau tapus narėmis. Remiantis tokia logika, galima būtų daryti prielaidą, kad Ukrainos svarba ES taip pat akivaizdi ir ji galėtų tapti šalimi nare, nes jau ilgą laiką savo užsienio politikoje teikia ypatingą svarbą integracijos į ES klausimui. Tačiau pasikeitė politinė situacija, pasikeitė pačios ES prioritetai. Kaip jau buvo minėta, dabar ES ne tik vidaus politikoje, tačiau ir santykiuose su trečiosiomis šalimis ypatingą reikšmę teikia demokratinėms vertybėms, kartu ir žmogaus teisėms. Šios nuostatos oficialiai įtvirtintos ES steigimo sutartyje, vėliau išplėtotą Nicos sutartyje ir perkeliama į pasirašomas sutartis su šalimis, esančiomis už ES ribų. Visa tai įvertinus, galima kelti retorinį klausimą – pasvarstymą, kad Ukrainos atveju, vienas svarbiausių dalykų, lemiančių Ukrainos narystės ES perspektyvą yra žmogaus teisių klausimas. Net būdama ekonomiškai stipri, energetiškai ir saugumo požiūriu svarbi, kultūriškai, tačiau pirmiausia būtina numatyti žmogaus teisių apsaugą.

¹⁷⁷ Williams A., *EU human rights policies. A study in irony*. Oxford university press: 2004, p.50.

3. Europos Sąjungos žmogaus teisių gynimo politika Ukrainoje

3.1. Žmogaus teisių padėties apžvalga Ukrainoje

3.1.1. Žmogaus teisių situacija nepriklausomoje Ukrainoje

Aptariant žmogus teisių padėtį Ukrainoje, svarbu prisiminti šalies istorinį kontekstą ir suprasti kokiomis sudėtingomis sąlygomis ir kaip pamažu vystėsi žmogaus teisių politika šalyje. Ilgas buvimas SSRS sistemoje padarė didelę įtaką žmogaus teisių supratimui, nes sovietų valstybėse nebuvo paisoma žmogaus teisių, bent tokių, kokias supranta Vakarų valstybės. E. Zacharovo pastebėjimu, nors SSRS šalys buvo oficialiai pasirašiusios JT paktus, 1966 m. kitas tarptautines sutartis dėl žmogaus teisių, 1975 m. Helsinkio susitarimus, tačiau šie įsipareigojimai nebuvo vykdomi.¹⁷⁸

Kalbant apie realią demokratijos, žmogaus teisių padėtį Ukrainoje, reikia pastebėti, kad valstybės demokratijos lygis 1999 – 2004 m. buvo 4,6 ir 4,5 (7 balų skalėje), o 2004 m. buvo geriausias įvertinimas tarp posovietinių šalių, išskyrus naujas ES valstybes nares, kurių įvertinimas buvo 2,03.¹⁷⁹ Taigi, Ukrainos padėtis buvo geresnė nei daugelio posovietinių valstybių, tačiau blogesnė nei Baltijos šalių. Neypatingai gerą demokratijos ir žmogaus teisių padėtį lėmė keletas veiksnių. Visų pirma, posovietinėje Ukrainoje nebuvo demokratinės tradicijos, o svarbiausia demokratinė iniciatyvų. Todėl galima teigti, kad vienas iš veiksnių, turėjusių įtakos lėtesniam žmogaus teisių gerėjimui, tai pilietinės visuomenės, kuri keltų žmogaus teisių problemas, reaguotų į pažeidimus, nebuvimas. Remiantis Elenos Bashirovos atliktais sociologiniais tyrimais, labai mažas Ukrainos ir kitų posovietinių valstybių (Rusijos, Baltarusijos) piliečių procentas reagavo į smurtą, dalyvavo protesto akcijose.¹⁸⁰ Akivaizdu, kad silpna demokratinė savimonė Ukrainoje lėmė ne tik valdžios, tačiau ir pilietinės visuomenės abejingumą žmogaus teisių klausimams. Reikia paminėti, kad teisiškai pilietinės laisvės buvo įtvirtintos 1996 m. konstitucijoje, tačiau kaip pastebi Andrew Williams, buvo taikoma daugybė išimčių. Pvz., nors 39 str. numato, kad piliečiai turi teisę į taikius susirinkimus, tačiau buvo numatyti galimi suvaržymai, kuriuos gali paskirti teismas.¹⁸¹ Demokratijos pagrindų nebuvimą aiškiausiai rodo ir žmogaus teisių apsaugos institucijų nebuvimas. 1991 m. rudenį paaiškėjo, kad šalyje nėra žmogaus teisių organizacijų. Tokias institucijas reikėjo kurti nuo pagrindų. Iki tol žmogaus teisių reikalus reguliavo tik valstybė. Šiuo laikotarpiu buvo

¹⁷⁸Захаров Евгений., Права человека в Украине. 5 марта 2010, <<http://glavnoe.ua/articles/a3223>>, [žiūrėta 2012-01-16].

¹⁷⁹ Solonenko I., The EU'S impact on democratic transformation in Ukraine. *Ukraine, the EU and Russia. History, culture, international relations*. Palgrave Macmillan, 2007, p. 140.

¹⁸⁰ Bashirova E., *Construction of democratic communities. Democracy and political culture in eastern Europe*, Digital printing, 364-365 p.

¹⁸¹ Wilson A., The political process in Ukraine. Democratization or virtualization? *The EU and Ukraine neighbours, friends, partners?*, London: The federal trust, p. 45.

sukurtos tokios grupės, kaip „Amnesty International“, kuri vėliau susijungė į visos Ukrainos asociaciją, žmogaus teisių tematiką pradėjo nagrinėti Charkovo ir Donecko draugijos, „Memorial“, pradėjo veikti Amerikos Ukrainos žmogaus teisių biuras, tarptautinis visuomeninis žmogaus teisių skyrius, Ukrainos žiniasklaidos ir žodžio apsaugos, laisvės klubas, visos Ukrainos vaikų apsaugos komitetas ir kt. organizacijos.¹⁸²

Taigi, laikotarpiu po nepriklausomybės atgavimo, Ukrainoje dar tik kūrėsi žmogaus teisių apsaugos pagrindai, tačiau tolimesniam demokratijos ir žmogaus teisių pažangai dar trukdė ir politinis elitas, įsitvirtinęs valdžioje. Po SSRS žlugimo žmogaus teisių padėtis Ukrainoje buvo prasta, tai lėmė autoritariniai procesai valstybės valdyme. Ukrainos demokratinio perversmo tyrinėtoja Živilė Šatūnienė rašo: „po dar sovietmečiu prasidėjusį politinio režimo liberalizavimą, 1990–1994 m. pakeitė autoritarinis. 1994 m. prezidentu tapus L. Kučmai, šalyje pamažu vėl ėmė stiprėti autoritarizmo tendencijos, politinėje sistemoje išgalėjo „oligarchiniai“ klanai, vis agresyviau valdančiojo elito naudai buvo kreipiami bei klastojami rinkimų rezultatai <...>“.¹⁸³ Kučmos laikotarpiu žmogaus teisių pažeidimai buvo akivaizdūs. Pastebimi žmonių pilietinių ir politinių teisių varžymai. Politinė kova virto oponentų slopinimu, bet kokiomis priemonėmis, o pirmiausia teisinėmis. Apie pilietinių, politinių teisių pažeidimus liudija 1998, 1999, 2002 ir 2004 m. rinkimų kampanijos ir 2000 m. balandžio 16 d. referendumas, kai pilietinių ir politinių teisių pažeidimai buvo vieni rimčiausių per visą nepriklausomybės laikotarpį.¹⁸⁴

Nors 1998 m. birželio 28 d. priimtos konstitucijos 3 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, kad žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimas yra pagrindinė valstybės pareiga, tačiau valstybė ne tik neužtikrino šių teisių, bet dažnai ir pati buvo pažeidimų šaltinis. Ukrainos valstybė buvo per silpna prisiimti šią atsakomybę. Valstybė stengdamasi kištis į visas gyvenimo sritis, taip riboja individo laisves. Žmonės buvo visiškai priklausomi nuo valstybės, net verslas buvo priklausomas. Augo skurdas ir socialinė nelygybė. Dėl sunkios šalies padėties buvo neužtikrinamos pagrindinės socialinės ir ekonominės teisės, nebuvo užtikrintas pakankamas pragyvenimo lygis, teisė į socialinę apsaugą, sveikatos ir medicininę priežiūrą. Valstybė nevykdė savo išsipareigojimų pagyvenusiems, neįgaliems žmonėms, gausioms šeimoms. Iš valstybės biudžeto buvo vėluojama išmokėti atlyginimus ir pensijas. Teikiamos menkos pašalpos šeimoms ar ligoniams. 2000 m. V. Juščenkai, būnant ministru pirmininku, pavyko sumažinti biudžeto skolas, palaiptiui kilo socialinės išmokos.¹⁸⁵

¹⁸² Захароб Евгений., Права человека в Украине. 5 марта 2010, <<http://glavnoe.ua/articles/a3223>>, [žiūrėta 2012-01-16].

¹⁸³ Šatūnienė, Ž. Nepastovus posovietinės Ukrainos politinis režimas ir demokratijos konsolidavimo perspektyvos. Politologija. 2006/1 (41), p. 29

¹⁸⁴ Захароб Евгений., Права человека в Украине. 5 марта 2010, <<http://glavnoe.ua/articles/a3223>>, [žiūrėta 2012-01-16].

¹⁸⁵ Захароб Евгений., Права человека в Украине. 5 марта 2010, <<http://glavnoe.ua/articles/a3223>>, [žiūrėta 2012-01-16].

Kita problema – grubiai vykdomi žiaurumo ir kitokio netinkamo elgesio nusižengimai. Pasitikėjimo policija lygis nukrito iki 5-12% per metus (priklausomai nuo regiono). Šalis tapo viena iš pasaulio rekordininkų, dėl kalinių vienam gyventojui ir mirties bausmių skaičiumi. Kalinių skaičius išaugo nuo 108.500 žmonių (įskaitant įkalinimą - 35%) 1991 m. iki 222.200 žmonių (įskaitant laisvės atėmimo - 37,5%) - 1999 m. Rimta problema tapo perpildytos įkalinimo įstaigos, kalėjimai.¹⁸⁶ Taip pat Kučmos laikotarpiu ypač sudėtinga buvo žiniasklaidos padėtis. Televizijos kanalų, ir dienraščių leidyba atiteko artimai su L. Kučma susijusiems „oligarchams“.¹⁸⁷ 2000 m. buvo nužudytas oligarchinę sistemą kritikavęs žurnalistas G. Gongadzė. Įtariama, kad su tuo susiejęs ir pats prezidentas L. Kučma.

Be minėtųjų problemų, po nepriklausomybės paskelbimo Ukrainai buvo grąžintas ir Krymo pusiasalis, kartu padaugėjo ir etninių mažumų apsaugos klausimų. Ukraina – daugiaetninė, daugiakultūrinė, daugiareliginė valstybė, todėl etninių mažumų teisių klausiamai čia nuolatos aktualus dalykas. Egidijaus Račio teigimu, nacionalinių mažumų teisių srityje svarbiausi klausimai buvo susieję su mažumų apsauga ir jų dalyvavimo politikoje užtikrinimu. Krymo totoriai kartu su kitomis iš tremties grįžusiomis Ukrainos etninėmis grupėmis, pirmąjį dešimtmetį po savo grįžimo reiškė nepasitenkinimą. Tautos buvo nepatenkintos Ukrainos pilietybės suteikimo proceso sklandumu.¹⁸⁸ Ši problema buvo sprendžiama 1997 m. kovo mėnesį, kada įrašyta pataisa Ukrainos pilietybės įstatyme ir 1998 m. balandžio mėnesį, kuomet Ukrainos – Uzbekistano susitarimu, Krymo totoriams buvo palengvintas Uzbekistano pilietybės atsisakymas ir suteikta galimybė tapti Ukrainos piliečiais. Tačiau 1998 m. kovo mėnesį vykusiuose rinkimuose, daugiau nei pusė iš 80.000 galinčių pagal amžių balsuoti, to negalėjo padaryt, dėl nesuteiktos pilietybės. Ne tik rinkimuose negalėjo dalyvauti, tačiau be pilietybės nebuvo galima dalyvauti privatizacijos procesuose, mokytis aukštosiose mokyklose, įsidarbinti vyriausybės tarnybose.¹⁸⁹ Taip pat Krymo totoriai kelia gimtosios kalbos vartojimo problemą: „Pasak krymcų lyderio, neturėdami galimybės gauti išsilavinimo gimtąja kalba Krymo totoriai yra tiesiog pasmerkti asimiliacijai“.¹⁹⁰ Apskritai Ukrainoje yra beveik 100 tautinių mažumų, tačiau kol kas jiems pavyksta išvengti stiprių etninių konfliktų.¹⁹¹ A. Williams teigimu, lyginant su totorių klausimu, kitų mažumų padėtis geresnė. 2002

¹⁸⁶ Захароб Евгений., *Права человека в Украине*. 5 марта 2010, <<http://glavnoe.ua/articles/a3223>>, [žiūrėta 2012-01-16].

¹⁸⁷ Mažylis L, *Šalia ne Europos. Europos Sąjungos kaimynystės politikos iššūkiai Rytų kaimynėms*, <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:B.03~2010~ISBN_978-9955-12-577-8/DS.013.0.01.ESSPG>, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010, p. 151.

¹⁸⁸ Račius, E. *Regionalizmas ir politika: Krymo atvejis. Ukraina po oranžinės revoliucijos: vidus ir užsienio politikos tendencijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 82

¹⁸⁹ Oxana Shevel., *Crimean Tatars in Ukraine: The politics of inclusion and exclusion*, <<https://wikis.uit.tufts.edu/confluence/.../Shevel+ACE+newsletter.pdf>>, p.1

¹⁹⁰ Denisenko, V., *Krymo totoriai reikalauja dėmesio*. 2011 rugsėjo 13 d, <<http://geopolitika.lt/?artc=4207>>, Žiūrėta [2011 – 09 – 27]

¹⁹¹ Oxana Shevel, *Crimean Tatars in Ukraine: The politics of inclusion and exclusion*. <<https://wikis.uit.tufts.edu/confluence/.../Shevel+ACE+newsletter.pdf>>. p.1

m. kitos mažumos (rumunai, žydai, vengrai) turėjo aktyvesnę pilietinį gyvenimą, nors buvo šiokių tokių išlygų, kalbant apie švietimą ir gimtos kalbos vartojimą.¹⁹²

1996 m. konstitucijos 35 str. skelbiama teisė į asmeninę filosofiją ar religiją. Valstybė ir religinės organizacijos turi būti atskirtos nuo valstybės, o mokykla nuo bažnyčios. Nė viena religija negali būti privaloma, t.y. priverstinai primesta. Šios, konstitucijoje įtvirtintos nuostatos nesutapo su 1997 m. Rusijos religijos įstatymu, kuris pirmenybę teikia „tradiciniams“ tikėjimams. Ne taip, kaip rusų ortodoksų bažnyčia, Ukraina turi 4 besivaržančias bažnyčias. Vienybė tarp dviejų įmanoma (tarp Ukrainos ortodoksų bažnyčios Patriarchato ir Ukrainos Autokefalinės Ortodoksinės bažnyčios), bet tarp šių bažnyčių ir Maskvos Patriarchato suderinamumas nelabai galimas. Ukrainoje nėra suvienytos bažnyčios. Dėl bažnyčių varžymosi pažeidžiamos teisės, o valstybė mažai palaiko ir ieško problemos sprendimo būdų. Viena ar kelios religijos, ypač evangelikai protestantai, teigia, kad sąlygos jiems per pastaruosius metus tapo mažiau sąžiningos.¹⁹³

Taigi, po nepriklausomybės paskelbimo, atrodytų žmogaus teisės turėjo gerėti, tačiau dėl įsitvirtinusio posovietinio elito valdžioje, žmogaus teisėms ne tik nebuvo skiriama pakankamai dėmesio, pati valdžia nesilaikė ir pažeidinėjo žmogaus teisių principus. Valdžioje įsitvirtinusio posovietinio elito nesugebėjimas, nenoras ar net pažeidimų skatinimas - svarbus veiksnys lėmęs žmogaus teisių prastą padėtį 1991 – 2004 m. Konkrečiai dėl pačios valdžios savanaudiškų tikslų, buvo ypač prasta žiniasklaidos padėtis, nepakankamai užtikrintos pilietinės visuomenės teisės, prastai koordinuojama religinė politika. Sudėtingą žmogaus teisių padėtį lėmė ir prasta ekonominė situacija, užtikrintos socialinės garantijos, skurdas. Atgavus Krymo pusiasalį, dar labiau paaštrėjo tautinių mažumų klausimai. Svarbiausios Kryme iškilusios žmogaus teisių problemos – gimtosios kalbos vartojimo, mokymosi gimtąja kalba, pilietybės suteikimo problemos. Nors Ukrainoje yra ir daug kitų mažumų, tačiau jų problemos nebuvo tokios akivaizdžios, kaip Krymo totorių.

Nors tiesioginiai veiksniai, lėmę lėtesnę demokratijos, žmogaus teisių vystymąsi siejami su valdžios vykdyta politika (vidinės priežastys), tačiau tam tikra prasme, antriniu veiksniu galima laikyti vykdytą užsienio politiką (išorinės priežastys). Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad užsienio politika neturi tiesioginės reikšmės žmogaus teisių padėčiai šalies viduje, tačiau tai nėra visiškai tiesa. Galima manyti, jei Ukraina būtų tvirtai siekusi integracijos į demokratinę Vakarų Europos organizaciją, žmogaus teisių politika būtų vystoma teigiama kryptimi. Vykdomos reformos, pvz., posovietinėse Baltijos valstybėse, kur žmogaus teisių padėtis buvo geresnė, tačiau šios valstybės iš karto po nepriklausomybės stengėsi atsikratyti saitų su Rusija ir paskelbė „grįžimo Europon“ siekį. Aiški politika su ES nubrėžė aiškius tikslus, kurių vienas – laikytis žmogaus teisių principų, kuriuos remia ES. Tuo tarpu L. Kučmos vykdoma daugiavektorinė politika, neskaitino žmogaus teisių

¹⁹² Wilson A., *The political process in Ukraine. Democratization or virtualization? The EU and Ukraine neighbours, friends, partners?*, London: The federal trust, p. 44.

¹⁹³ Ten pat, p. 45.

padėties gerinimo. Nors buvo deklaruojamas europinės integracijos siekis, tačiau tai buvo daugiau deklaratyvus šūkis, paremtas politiniais motyvais, nes kartu buvo stengiamasi nepabloginti santykių su Rusija. Tuometinės Ukrainos užsienio politikos apibūdinimui puikiai tinka taiklus V. Sirutavičiaus ir R. Lopatos pastebėjimas, jog „vertinant L. Kučmos pareiškimus dėl bendradarbiavimo su Vakarais pažymėtina, kad jie nebuvo grindžiami politinėmis šalies demokratizavimo reformomis“.¹⁹⁴ Taigi, ir neskatino žmogaus teisių gerinimo.

Žmogaus teisių padėtis pradėjo gerėti XXI a. pradžioje. 2004 m. Oranžinės revoliucijos įvykiai turėjo didelės reikšmės, tolimesnei žmogaus teisių raidai. Žmogaus teisių gerėjimas buvo susijęs su pačios pilietinės visuomenės aktyvumu. Teigiama, jog „nedemokratinis“ korumpuotas, nepopuliarus L. Kučmos režimas (2004 m. jį teigiamai vertino 3 proc. gyventojų) sudarė palankias prielaidas opozicijai mobilizuoti pilietinę visuomenę prieš rinkimų klastojimus“.¹⁹⁵ Taigi, Oranžinė revoliucija suteikė didžiulį postūmį Ukrainos pilietinės visuomenės plėtrai. Liudo Mažylio vertinimais, po Oranžinės revoliucijos pasikeitė ukrainiečių įvaizdis, jie tapo nebe tokiais pasyviais, nuolankiais, kokiais buvo sovietinės ir posovietinės valdžios laikotarpiu. Tokią transformaciją iliustruoja pateikti faktai: „nors ir stokodamos finansų, aktyviai veikusios nevyriausybinės organizacijos. Apklausų duomenimis, ūgtelėjo demokratinė piliečių savivoka. *Freedom House* nebeužfiksuoja sistemiškų žmogaus teisių pažeidimų Tam tikrą laiką didėjo socialinė gerovė: didėjo minimali pensija, valstybės tarnautojų algos, parama vaikams auginti. Padaugėjo religinės tolerancijos, pavyzdžiui, unitams leista perkelti savo vadovybę į Kijevą. Taigi konstatuota keturių sričių pažanga: rinkimų eiga, pilietinė visuomenė, žiniasklaidos nepriklausomybė ir teisinė aplinka.“¹⁹⁶ Be minėtųjų sričių, po Oranžinės revoliucijos 2005 m. jau buvo pastebima pažanga policijos pareigūnų veikloje, padidėjo jų atsakomybė, pagerintos kalnimo sąlygos, bei sumažėjo kišimasis į susirinkimų laisvę.¹⁹⁷ Vis dėlto, negalima pervertinti, padarytų žmogaus teisių laimėjimų po Oranžinės revoliucijos. Tenka pastebėti, kad nors V. Juščenkos valdymo laikotarpiu buvo padaryta pažanga, tačiau nebuvo pasiekta maksimalių rezultatų. Daugiausiai buvo nuveikta po Oranžinės revoliucijos, tačiau vėlesniu laikotarpiu, žmogaus teisių situacijai įtakos turėjo politinis šalies nestabilumas. Kaip pabrėžiama *Human Right Watch* (toliau HRW) ataskaitoje, 2008 m. buvo jau antrieji politinės sumaišties metais šioje šalyje. Nuolatinis Prezidento, Parlamento bei Vyriausybės konfliktas neleido valdžiai susikoncentruoti ties svarbiu reikalu – žmogaus teisėmis. Vienintelis didesnis pasiekimas šioje plotmėje – teisėsaugos srities reforma, kurią HRW vertina

¹⁹⁴ Sirutavičius V, Lopata R., Ukraina prieš Oranžinę revoliuciją ir po jos: demokratizacijos ir euroatlantinės integracijos perspektyvos. *Politologija*, 4 (40), 2005, p. 7.

¹⁹⁵ Ten pat, p. 13.

¹⁹⁶ Mažylis L, *Šalia ne Europos. Eurpos Sąjungos kaimynystės politikos iššūkiai Rytų kaimynėms*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010, p. 144.

¹⁹⁷ U.S. Department of state. Diplomacy in action. Ukraine. *Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor* 2005. March 8, 2006, <<http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2005/61682.htm>>, [žiūrėta 2012 -03 -11].

labai palankiai.¹⁹⁸ Remiantis Viktoro Denisenko tyrimu, aktualiausia problema Ukrainoje, susijusi su žmogaus teisėmis 2008 m., buvo moterų, pabėgėlių, etninių mažumų diskriminacija: „HRW konstatavo egzistuojančių problemų požymius: 1. Šalyje nėra lyčių lygybės. Darbdaviai dažniausiai siūlo moterims prastesnes darbo sąlygas, menkesnį atlyginimą. 2. Ukrainai kenkia aiškios migracijos politikos nebuvimas. Tai neleidžia tinkamai užtikrinti žmonių, ieškančių šioje šalyje prieglobsčio, teisių. 3. Pabrėžiamas nacionalistinių grupuočių, vykdančių išpuolius prieš kitataučius, aktyvumas. Pagal pateikiamus duomenis, jau per pirmus keturis 2008 metų mėnesius įvykdyta 160 nusikaltimų, kurių pagrindu buvo tautinė neapykanta, iš jų – 7 nužudymai.“¹⁹⁹

Taigi, galime konstatuoti, kad žmogaus teisių ir demokratijos padėčiai Ukrainoje, daug reikšmės turėjo sudėtinga šalies istorinė raida. Ilga priklausomybė Sovietų Sąjungai, glaudžiai susijusios istorinės šaknys su Rusija, antidemokratiškos posovietinių politikos veikėjų įsitvirtinimas valdžioje lėmė tai, kad ilgą laiką žmogaus teisėms nebuvo skiriama pakankamai dėmesio. Nors po nepriklausomybės atgavimo buvo pradėti kurti žmogaus teisių pagrindai, tačiau įsitvirtinus valdžioje posovietiniam elitui, žmogaus teisių politika nebuvo plėtojama. Orientacija į Rytus neskatinė žmogaus teisių klausimo, to orientacija į Vakarus, stipriau jaučiama nuo 2004 m. Oranžinė revoliucija, integracijos į ES ir NATO, paskatino didesnę dėmesį žmogaus teisių, kartu ir demokratijos, klausimui. Kartu su intensyvesne orientacija į Vakarus, padidėjo dėmesys žmogaus teisėms, tačiau maksimalių rezultatų nepasiekta dėl vidinio šalies nestabilumo, sunkios ekonominės padėties. Kalbant apie žmogaus teisių sritis, kuriose padėtis sudėtingiausia, pastebėta, jog L. Kučmos laikotarpiu visose srityse padėtis buvo sudėtinga. Vėliau situacija pagerėjo žiniasklaidos srityje, buvo užtikrintos politinės teisės, labiau užtikrintos socialinės garantijos, pilietinė visuomenė turėjo daugiau galimybių reikštis. Tačiau išliko problemos dėl diskriminacijos, nors ir mažesniais mastais, toliau vykdomi kankinimai.

3.1.2. Žmogaus teisių problemos V. Janukovičiui tapus prezidentu

2011 m. *Freedom house* ataskaitose konstatuojama, kad Ukrainoje blogėja žmogaus teisių padėtis. Pilietinės visuomenės rodiklis sumažėjo nuo 2 iki 3 taškų. Ukrainos kaip demokratijos ir žmogaus teisių šalies statusas smuko nuo laisvos iki iš dalies laisvos.²⁰⁰ ES 2011 m. ataskaitoje,

¹⁹⁸ Denisenko V., *Žmogaus teisės. Ukraina ir Gruzija*, <http://www.politika.lt/index.php?cid=9316&new_id=2298540> [žiūrėta 2012-02-12].

¹⁹⁹ Denisenko V., *Žmogaus teisės. Ukraina ir Gruzija*, <http://www.politika.lt/index.php?cid=9316&new_id=2298540> [žiūrėta 2012-02-12].

²⁰⁰ Freedom in the world 2011 – Ukraine, <http://expression.freedomhouse.org/reports/freedom_in_the_world/2011/ukraine> [žiūrėta 2012-02-12].

nepaisant daromų teigiamų pokyčių ekonomikos, energetikos srityse, akcentuojamas žmogaus teisių pablogėjimas.²⁰¹

Human Rights Wach labiausiai akcentuoja tokius žmogaus teisių pažeidimus: rasiniai išpuoliai, atakos prieš užsieniečius (ne slavus), vyriausybės suvaržymai žiniasklaidai, migracijos reikalai, įskaitant prieglobsčio prašytojus, sulaikymo sąlygas ir labiausiai pažeidžiamų grupių apsauga.²⁰² Taip pat reiktų paminėti nacionalinių mažumų diskriminaciją, netinkamas kalnimo sąlygas. Atsižvelgiant į ataskaitas, dažniausiu nusikaltimu Ukrainoje, kaip ir ankstesniais metais, yra kankinimas ir kitoks žiaurus elgesys su policijos sulaikytais žmonėmis.²⁰³ ES komisijos raporte apie bendrą padėtį Ukrainoje, tarp pablogėjusių dalykų iš esmės nurodomas pablogėjimas tose pačiose srityse - žiniasklaidos laisvių varžymas, dalyvavimo susirinkimuose ribojimas, pastebimi ir toliau ištiesai vykdomi smurtiniai nusikaltimai, antisemitiniai išpuoliai, pažeidinėjamos mažumų teisės (daugiausiai romų ir Krymo totorių). Konstatuojama tik šiokia tokia pažanga, padaryta vaikų teisių bei prekybos ir darbo standartų srityje.²⁰⁴

Akivaizdu, žmogaus teisių situacija negerėja, o atskirose srityse, kur iki šiol buvo matoma pažanga, situacija net blogėja. Pvz., žiniasklaidos laisvės, dalyvavimas susirinkimuose. Vertinant ir lyginant žmogaus teisių padėtį su Kučmos prezidentavimu, po Oranžinės revoliucijos, kurį laiką buvo galima pastebėti akivaizdžius teigiamus pokyčius, tačiau pastaruoju metu žmogaus teisių situacija vėl blogėja ir grįžtama į ankstesnę padėtį. Padaryta pažanga žmogaus teisių srityje buvo laikina ir nepakankama. Žmogaus teisių raidos pokyčius Ukrainoje 1992 – 2012 m. puikiai iliustruoja *Freedom house* pateikta lentelė. (žr. pav. Nr. 1.) iš kurios matyti, kad šiuo metu žmogaus teisių situacija panašėja į L. Kučmos laikus. Galima daryti prielaidą, kad kaip ir prorusiško L. Kučmos laikotarpiu, žmogaus teisių padėties blogėjimui didelę įtaką daro prorusiško V. Janukovičiaus į Rytus orientuota užsienio politika bei saviems tikslams (didesnės galios užsitikrinimui) pasitelkta politika.

Aptariant L. Kučmos laikų žmogaus teisių politiką, nustatyta, kad žmogaus teisių klausimas Ukrainoje tiesiogiai priklauso nuo šalies vadovo ir vykdomos užsienio politikos. Šiuo metu vis labiau jaučiamas Ukrainos grįžimas prie Rusijos. 2010 m. prezidento rinkimus laimėjus Viktorui Janukovyčiui, susiklosčiusi situacija buvo vertinama nevienareikšmiškai. Viena vertus, yra argumentų, kad sustiprėjo Ukrainos orientacija į Rusiją. L. Mažylis pateikia konkrečius Ukrainos palankumo Rusijai įrodymus: „Akivaizdžiausias nuolaidžiavimo Rusijai įrodymas – leidimas jai naudotis Kryme esančia baze dar 25 metus po 2017-ųjų. Mainais Ukrainai bus tiekiamos trečdaliu

²⁰¹ Joint staff working paper. Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010. Country Report on: Ukraine, Brussels, 25/05/2011, < http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_641_en.pdf >, p.3.

²⁰² World Report 2011: Ukraine, <<http://www.hrw.org/world-report-2011/ukraine>> , [žiūrėta 2012 – 01 – 22].

²⁰³ В Украине все чаще нарушают права человека, *MigNews*, 2011 май 13, < <http://mignews.com.ua/ru/articles/71427.html> >, [žiūrėta 2011-01-18].

²⁰⁴ Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010 Country Report on: Ukraine. Brussels, 25/05/2011, < http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_646_en.pdf >, 6-8 p.

pigesnės dujos. Antras akivaizdus Ukrainos užsienio politikos pokytis – narystės NATO siekių atsisakymas.²⁰⁵ Kartu su grįžimu prie Rusijos, tampa akivaizdūs ir žmogaus teisių pažeidimai. Net švietimo reikalus stengiamasi derinti su Rusijos švietimo politika. Pastebima, kad akademinė visuomenė patiria spaudimą dėl prezidento simpatijos rusakalbiams. HRW ataskaitoje teigiama, kad nuo 2010 m. švietimo ministras pradėjo procesą, kuriuo siekiama suderinti Rusijos ir Ukrainos vadovėlius. Kovo mėn. Ukrainos Istorinės atminties instituto vadovas buvo pakeistas V. Janukovičiaus šalininku. Šis institutas tiria politiškai ginčytinus Ukrainos istorijos epizodus.²⁰⁶ Kitas įvykis - 2011 m. viršūnių susitikime, kur Ukraina drauge su Rytų partnerystės atsisakė pasirašyti deklaraciją, smerkiančią žmogaus teisių pažeidimus ir įstatymų pažeidimus Baltarusijoje.²⁰⁷ Šis poelgis taip pat parodo Ukrainos nutolimą nuo ES žmogaus teisių srityje.

Galima teigti, kad glaudūs santykiai su Rusija neskatina pažangos žmogaus teisių srityje, nes pati Rusija yra netinkamas pavyzdys. Joje žmogaus teisės nėra prioritetinga sritis ir teigiamos patirties Ukraina negali perimti. Kita vertus, iškyla paradoksas, nes kai kuriais atvejais pati Rusija smerkia žmogaus teisių pažeidimus Ukrainoje (buvusios premjerės Julios Timošenko įkalinimo atveju). Tačiau toks susidomėjimas žmogaus teisėmis nėra nuoširdus, tai greičiau tam tikras politinis parodomasis veiksmas.

Žmogaus teisių klausimui daug įtakos turi ne tik užsienio politika (orientacija į Rusiją ar ES), tačiau ir vyriausybės vidinė politika. Nors naujasis prezidentas išrinktas 2010 m. viešai skelbia susirūpinimą žmogaus teisių klausimais, tačiau dalis pažeidimų vyksta dėl siekio sutelkti valdžią savo rankose. 2011 m. V. Janukovyčiui net buvo paskirta antipremija "už sistemingą savo įgaliojimų panaudojimą teisėms ir laisvėms apriboti ir abejingumą masiniams žmogaus teisių pažeidimams".²⁰⁸ Ukrainos vyriausybė kaltinama dėl prastos žmogaus teisių padėties. Be viešų dabartinio prezidento pranešimų, susirūpinimo žmogaus teisių pažeidimais taip ir neturi aiškios politikos žmogaus teisių klausimais. Jei 2005 – 2009 m. buvo pranešama apie vyriausybės neveiksmingą, nesistemingą ar net chaotišką veiklą žmogaus teisių srityje, tai dabar konstatuojama, kad per pastaruosius kelis metus žmogaus teisės šalies lyderiams nebuvo prioritetinga šalies politikos

²⁰⁵ Mažylis L, *Šalia ne Europos. Europos Sąjungos kaimynystės politikos iššūkiai Rytų kaimynėms*, <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:B.03~2010~ISBN_978-9955-12-577-8/DS.001.0.01.BOOK>, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010, p. 156 .

²⁰⁶ Human rights in world 2011 – Ukraina. <http://expression.freedomhouse.org/reports/freedom_in_the_world/2011/ukraine> [žiūrėta 2012-02-12].

²⁰⁷ ES ir Ukrainos ryšiai - geopolitinis testas, 2011 gruodžio 30 d., <<http://europedirect.lt/lt/straipsnis/4483/es-ir-ukrainos-ryšiai-geopolitinis-testas>>, [žiūrėta 2012-03-06].

²⁰⁸ Ukrainos prezidentui suteikta metų dalgio premija, 2011 gruodžio 9 d., <<http://www.delfi.lt/news/daily/world/ukrainos-prezidentui-suteikta-metu-dagio-premija.d?id=52750019>> [žiūrėta 2012-02-12].

sritis.²⁰⁹ O dar blogiau tai, kad prezidentas V. Janukovičius konsolidavo valdžią demokratinio vystymosi sąskaita.

Akivaizdu, kad V. Janukovičiaus politika neigiamai veikia žmogaus teises. Prezidentas viešai deklaruoja pagarbą žmogaus teisėms, tačiau vykdoma politika byloja ką kita. Vyriausybė ne tik, kad neefektyviai dirba tam, kad pagerintų žmogaus teisių padėtį, tačiau ir pati ją blogina savo netinkamais sprendimais. Vyriausybės politikoje, užtikrinant žmogaus teises, galima pastebėti įvairių konstitucijos nepaisymo pavyzdžių. Pastaruoju metu dėl prezidento galios įtvirtinimo yra pažeidžiamos politinės žmogaus teisės, garantuojančios piliečių dalyvavimą visuomeninėse organizacijose. Ukrainoje ir taip nėra plačiai paplitęs piliečių dalyvavimo visuomeninėse organizacijose praktika, o pastaruoju metu V. Janukovičiaus vyriausybė dar labiau viską apsunkina. G. Guggenberger pastebėjimu, Ukrainos dalyvavimas pilietinės visuomenės organizacijose yra vienas žemiausių Europoje. 2005 m. panašiai kaip ir ankstesniais metais 84 proc. gyventojų nedalyvavo jokioje asociacijoje.²¹⁰ Pastaruoju metu žmonių laisvės į susirinkimus, protestus riboja V. Janukovičiaus vyriausybė. *Freedom house* ataskaitoje apie 2010 m., atkreipiamas dėmesys, kad nors naujai išrinkta vyriausybė dalyvauja dialoguose su pilietine visuomene, vis dėlto išlieka politinio spaudimo modeliai. Pvz., neplanuoti policijos ir saugumo tarnybos pareigūnų vizitai NVO biurus ir gatvės demonstracijose, dalyvaujančių aktyvistų sulaikymai nuo vienos iki penkių dienų. Taigi, nepaisant vykdomos pilietinės veiklos, dėl valdžios priešiško Ukrainai suteikiamas 2,75 balų pilietinės visuomenės įvertinimas.²¹¹ V. Janukovičiaus vyriausybė sudarė sudėtingesnes sąlygas, norint protestuoti. Nors konstitucija garantuoja teisę į taikius susirinkimus, bet prieš tai reikia pranešti institucijoms.²¹² Taikių susirinkimų įstatymo projektą parlamentas priėmė 2010 m. birželio mėnesį, tačiau jokios pažangos priimant šį įstatymą nenustatyta.²¹³ 2011 m. pastebimi politinio persekiojimo atvejai ne tik politinės opozicijos nariams, tačiau ir pilietinių judėjimų dalyviams. Pagal skaičiavimus, 55 pilietiniai aktyvistai, žurnalistai ir žmogaus teisių gynėjai buvo persekiojami.²¹⁴ Taigi politinės laisvės ribojimas akivaizdus. Politinės represijos yra rimtas žmogaus teisių nusižengimas.

²⁰⁹ Bogudsky V., Human rights in Ukraine – more and more violations, <

<http://journalismnetwork.ning.com/xn/detail/2345844:BlogPost:52682>> [žiūrėta 2012-02 – 11].

²¹⁰ Guggenberg G., Symbolic actions of effective endeavours? The EU's activities to promote democracy in Ukraine, Moldova and Belarus, *European union and its new neighborhood: addressing challenges and opportunities*, Vilnius: MRU, 2006, p.101.

²¹¹ Susho O., Prystayko O., *Nations in transit. Ukraine*,

<http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Ukraine.pdf>, p. 581.

²¹² Human rights in world 2011 – Ukraina. <

http://expression.freedomhouse.org/reports/freedom_in_the_world/2011/ukraine> [žiūrėta 2012-02-12].

²¹³ Joint staff working paper. Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010. Country Report on: Ukraine, Brussels, 25/05/2011, < http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_646_en.pdf>, p.3.

²¹⁴ Bogudsky V., *Human Rights in Ukraine – 2011: more and more volations*, <

<http://journalismnetwork.ning.com/profiles/blogs/human-rights-in-ukraine-2011-more-and-more-violations>>, [žiūrėta 2012 – 02 – 04].

Be minėtų nusižengimų, slaptai daromas spaudimas ir universitetų studentams, tam, kad jie neprotestuotų, valdžiai priešiškuose opozicijos susibūrimuose.²¹⁵ ES 2011 m. ataskaitoje rašoma, kad lyginant su kitomis sritimis, Ukrainoje ypač pastebimas pablogėjimas žiniasklaidos ir susirinkimų laisvių srityje.²¹⁶ Kaip jau minėta, akcentuojamas represijų prieš žurnalistus padaugėjimas.²¹⁷ Nors ataskaitose nurodomi ir kiti pažeidimai, tarkim mažumų, diskriminacijos klausimai, o dažniausiu nusikaltimu įvardijamas kankinimas ir kitoks žiaurus elgesys, tačiau šios problemos gal šiek tiek mažesniu mastu, buvo aktualios ir anksčiau. V. Juščenkos prezidentavimo metu, pvz., kankinimų ir kitokio žiauraus elgesio problema keliami visuose ES skelbtuose *Progress Reports*. Kitokia tendencija pastebima, kalbant apie plačiau šiame darbe aptartas žiniasklaidos, dalyvavimo asociacijose, susirinkimuose teises. Šios teisės pastebimai pablogėjo atėjus V. Janukovičiui į valdžią. Tokia tendencija atsispindi ir ES žmogaus teisių politikoje, kuri pastaruosiu metu akcentuoja būtinybę gerinti neseniai pablogėjusias sritis. Asociacijos darbotvarkės veiksmų prioritetų sąrašuose 2010 m. ir 2011- 2012 m. pastebimi pokyčiai, įvardijant prioritetingas sritis žmogaus teisių klausimais. Tarkim 2010 m. pagrindinėmis problemomis, reikalaujančiomis veiksmų, buvo įvardintos mažumų teisės ir žiaurus, netinkamas, nežmoniškas elgesys. Tuo tarpu 2011 – 2012 m. asociacijos darbotvarkėje be minėtų problemų, į sąrašo pradžią iškeliamos žiniasklaidos, susirinkimų ir asociacijų laisvė.

Taigi pastaruosiu metu vienos opiausių žmogaus teisių problemų Ukrainoje išlieka netinkamas, žiaurus, smurtinis elgesys, neužtikrinamos mažumų teisės, ribojamos žiniasklaidos, susirinkimų, dalyvavimo asociacijose teisės. Atėjus V. Janukovičiui į valdžią, labiausiai jaučiamas pablogėjimas žiniasklaidos srityje. Taip pat pažeidžiamos politinės teisės – dalyvauti susirinkimuose, protestuoti. Be akivaizdžiai pablogėjusių teisių, galima įvardinti ir pastovias Ukrainos problemas. Kaip ankstesniu metu laikotarpiu, taip ir pastaruosiu metu, išlieka prasta situacija mažumų teisių srityje, bei kovojant prieš smurtinius išpuolius, kankinimus ir kitokį nežmonišką elgesį, policijos pareigūnų netinkamą elgesį su sulaikytisiais.

Aptarus žmogaus teisių padėtį nepriklausomoje Ukrainoje, galime pastebėti tam tikrus lūžio taškus Ukrainos žmogaus teisių srityje, lėmusius žmogaus teisių pagerėjimą ar pablogėjimą. Minėtuosius lūžio taškus puikiai atsispindi *Freedom house* diagrama: 1) 1993- 1994 m., susijęs su valdžios pasikeitimu Ukrainoje. L. Kučmos atėjimas į valdžią, žmogaus teisių blogėjimas; 2) 2000-2001 m. skandalas dėl žurnalisto Gongadzės nužudymo, nepaisymas demokratijos ir žmogaus teisių principų, tolesnis padėties blogėjimas; 3) 2004 m. Oranžinė revoliucija, aktyvesnis bendradarbiavimas su ES, staigus žmogaus teisių gerėjimas; 4) 2005- 2006 m. valdžioje „oranžiniai

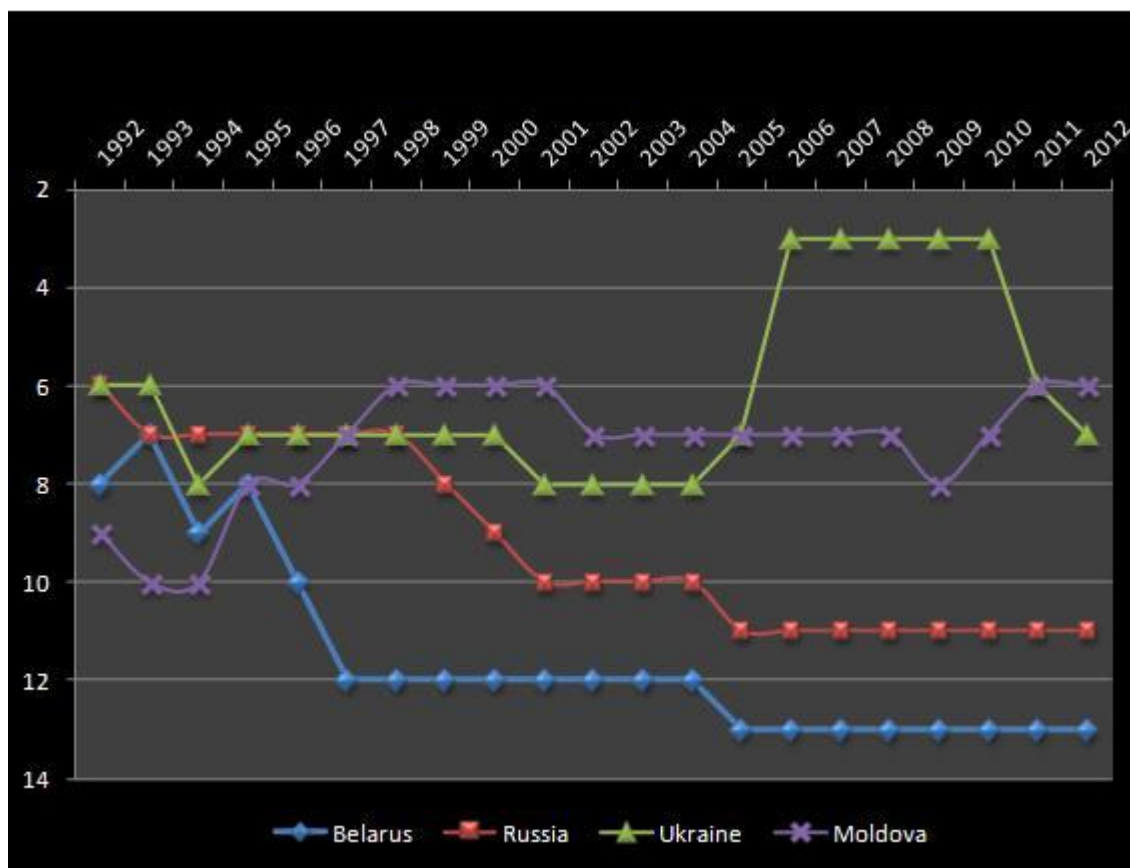
²¹⁵ Freedom in the world 2011 – Ukraine,

<http://expression.freedomhouse.org/reports/freedom_in_the_world/2011/ukraine> [žiūrėta 2012-02-12].

²¹⁶ Joint Staff working paper. Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010. Country Report on: Ukraine, Brussels, 25/05/2011, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_641_en.pdf>, p.3.

²¹⁷ Ten pat, p.6.

lyderiai“, tačiau vidinis šalies nestabilumas (kova dėl valdžios pasidalijimo tarp V. Juščenkos ir „baltų – mėlynų“ vyriausybės) neleidžia dar labiau susikoncentruot ir plėsti žmogaus teisių, situacija išlieka stabili. Šiuo laikotarpiu pastebimos vidinės pastangos demokratijos, žmogaus teisių srityje, aiškesnė pačios Ukrainos europinė orientacija, (V. Juščenkos laikotarpiu geriausi rezultatai žmogaus teisių pasiekimai,); 5) 2010 m. V. Janukovičiaus atėjimas į valdžią. Staigus žmogaus teisių pablogėjimas.

1 pav. Freedom House vertinimai

Šaltinis: Freedom House Rankings, <<http://blogs.fco.gov.uk/leighturner/2012/01/20/moldova-overtakes-ukraine-in-freedom-house-rankings/>>, [žiūrėta 2012 – 02 – 27].

3.2. Europos Sąjungos ir Ukrainos bendradarbiavimas žmogaus teisių srityje

Kalbant apie ES žmogaus teisių politiką Ukrainoje, reikia pabrėžti, kad tokia politika prasidėjo gana vėlai. Ukrainos ir ES bendradarbiavimas žmogaus teisių srityje prasidėjo tik po SSRS žlugimo ir tai ne iš karto. Nors po SSRS suirimo ES reagavo staigiai, padedant susidoroti naujoms valstybėms su iškilusiomis problemomis (techninėmis, aplinkosaugos, institucinėmis) tačiau demokratija ir žmogaus teisių klausimai liko nuošalyje. Tuo laikotarpiu ES dar tik pradėjo integruoti demokratijos skatinimą į savo politiką su trečiosiomis šalimis. Pirmaisiais metais po Sovietų Sąjungos žlugimo, ES dėmesys į Ukrainą buvo nukreiptas daugiausiai dėl karinio

nusiginklavimo, Černobylio nelaimės ir branduolinės ateities klausimų.²¹⁸ Ankstyvuoją laikotarpiu po SSRS žlugimo, svarbesnį vaidmenį, skatinant žmogaus teisių apsaugą Ukrainoje vaidino ne ES, o kitos tarpvyriausybines organizacijos: Europos Taryba (ET) ir Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacija (ESBO),²¹⁹ (1995 m. lapkričio 9 d. Ukraina tapo Europos Tarybos nare, tai reiškia, kad ji privalo laikytis Žmogaus teisių apsaugos ir pagrindinių laisvių konvencijos²²⁰). Iš esmės situacija labai nepasikeitė. Iki šiol Ukrainoje svarbų vaidmenį atlieka ET, JTO, pvz., su ET šiuo metu yra sudarytas veiksmų planas 2011 – 2014 m. Ukrainoje veikia ET įkurtas komisierius žmogaus teisėms, kuris teikia ataskaitas (šiuo metu tai yra Nina Karpachova).²²¹ Taip pat Ukraina bendradarbiauja žmogaus teisių srityje su atskirais JTO komitetais, kurie stebi, kaip įgyvendinami JT ir kiti tarptautiniai susitarimai.

Kalbant apie teisinį Ukrainos bendradarbiavimą su ES, žmogaus teisių srityje, tai jis prasidėjo nuo 1998 m. pasirašyto bendro susitarimo. 1998 m. pasirašytu Partnerystės ir bendradarbiavimo susitarimu (toliau – PBS) skatinama demokratinių principų pagarba ir žmogaus teisės. (2 str.)²²² PBS įtvirtinta, kad Ukraina turi gerbti žmogaus teises, numatytas Helsinkio baigiamajame akte ir Paryžiaus Chartijoje²²³ (Paryžiaus chartiją Naujai Europai, Ukraina pasirašė dar 1992 m. liepos 16 d. Tų pačių metų vasario 30 d. Ukraina tapo Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos nare).²²⁴

Vis dėlto reikia pastebėti, kad Bendradarbiavimo susitarimo pasirašymas žmogaus teisių atžvilgiu yra formalus ES žmogaus teisių politikos veiksmas. 1998 m. pasirašytas PBS nenumatė mechanizmų kuriais turėtų būti užtikrinamos žmogaus teisės.²²⁵ Buvo sudarytas politikų ir ekspertų dialogo galimybės bei bendradarbiavimas per institucijas.²²⁶ Taigi, diskusijos žmogaus teisių klausimais galėjo vykti įvairaus lygio susitikimuose: „PBS nustatė politinio dialogo tarp ES ir Ukrainos formatą. Institucinė bendradarbiavimo struktūra yra tokia: Kasmetiniai aukščiausio lygio

²¹⁸ Guggenberg G., Symbolic actions of effective endeavours? The EU's activities to promote democracy in Ukraine, Moldova and Belarus, *European union and its new neighborhood: addressing challenges and opportunities*, Vilnius: MRU, 2006, p.104.

²¹⁹ Ten pat, p.106.

²²⁰ Ten pat, p. 108.

²²¹ Nina Karpachova: "The European Union equally requires the European integration of Ukraine", <http://www.ombudsman.gov.ua/en/index.php?option=com_content&view=article&id=1160:nina-karpachova-qthe-european-union-equally-requires-the-european-integration-of-ukraineq-&catid=15:2010-12-07-14-44-43&Itemid=76> 2012 - 02 - 17.

²²²Dragneva R., Dimitrova A., *Patvers of integration and regime compatibility: Ukraine between the CIS and the EU*, p. 179

²²³ Partnership and cooperation agreement. 1998, <<http://ec.europa.eu/world/agreements/downloadFile.do?fullText=yes&treatyTransId=659>>

²²⁴ Guggenberg G., Symbolic actions of effective endeavours? The EU's activities to promote democracy in Ukraine, Moldova and Belarus, *European union and its new neighborhood: addressing challenges and opportunities*, Vilnius: MRU, 2006, p.100.

²²⁵ Solonenko I., The EU'S impact on democratic transformation in Ukraine. *Ukraine, the EU and Russia. History, culture, international relations*. Palgrave Macmillian, 2007, P. 141.

²²⁶ Dragneva, R., Dimitrova, A. *Patvers of integration and regime compatibility: Ukraine between the CIS and the EU*.p. 181

susitikimai; Kasmetiniai ministrų lygio Bendradarbiavimo tarybos susitikimai; Aukštų pareigūnų lygio Bendradarbiavimo komitetų susitikimai; Ekspertų lygio 7 subkomitetų susitikimai. Kai kurios ES Tarybos darbo grupės ir komitetai rengia reguliarius susitikimus su Ukraina“.²²⁷

Taigi, nepaisant sukurtos bendradarbiavimo sistemos per institucijas bei demokratijos ir žmogaus teisių principo įtraukimo į susitarimą, bendradarbiavimas žmogaus teisių srityje buvo silpnas. PBS buvo daugiau skirtas plėtoti ekonominiam bendradarbiavimui, todėl ir susitikimuose buvo aptariami bendri klausimai. Nebuvo sukurtas atskiras forumas žmogaus teisių klausimams. ES nenumatė priemonių, mechanizmų, įpareigojančių Ukrainą laikytis žmogaus teisių principų. Kaip pastebi Maria Ruxandra Lupu, nagrinėjanti ES įtaką demokratijos skleidimui Ukrainoje ir Moldovoje, iki 2005 m. *sąlygotumas* Ukrainai buvo silpnai taikomas. Nors PBS numatyta vykdyti įsipareigojimus, dėl kurių turėjo būti keičiami Ukrainos vidaus teisės aktai, tačiau kyla klausimas kiek labai jie buvo įpareigojantys. Nuostatos, dėl prekybos buvo aiškios ir tikslios, tačiau nebuvo numatyti laiko „rėmai“. Vykdydama teisės aktų derinimą su ES, Ukraina buvo savarankiška. Be to, nebuvo jokio realaus stebėjimo tik bandymas – 2003 m. ES paskelbta ataskaita. Tačiau ši ataskaita gana bendro, techninio pobūdžio ir joje nebuvo nuorodų į demokratinius Ukrainos trūkumus.²²⁸

Šiuo metu deramasi, dėl naujo asociacijos susitarimo, kuris turėtų pakeisti PBS. Asociacijos darbotvarkėje, politinio dialogo formate iš ES pusės numatyti, prioritetiniai veiksmai, žmogaus teisių srityje, kuriuos Ukraina turi įgyvendinti. Tam tikra prasme, asociacijos sutarties pasirašymas siejamas su tam tikra nauja žmogaus teisių ir demokratijos priemone Ukrainai. Mat Ukrainai tai svarbus susitarimas, dėl prekybos muitų pašalinimo, o ES tuo naudodamasi gali kelti didesnės žmogaus teisių sąlygas valstybei. Pats Europos parlamentas atkreipia dėmesį į tai, jog tikimasi, kad sudarius asociacijos susitarimą, nors iš esmės ir susijusį su ekonominiu bendradarbiavimu, taip pat atsirastų priemonių, būtinų, siekiant gerinti bendrus Ukrainos visuomenės demokratijos, žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių standartus.²²⁹ Be to, pats asociacijos susitarimo pasirašymas skatina gerinti žmogaus teisių klausimus. Van Rompuy, J. M. Barroso teigia, kad žmogaus teisės ir demokratija turi būti sustiprinti, dar prieš pasirašant asociacijos susitarimą.²³⁰ Pastaruoju metu ES asociacijos susitarimą naudoja kaip tam tikrą spaudimo priemonę, kad būtų pagerintos žmogaus teisės. Pvz., 2011 m. spalio 27 d. Briuselyje EP apgailestavo dėl Ukrainos premjerės J. Timošenko nuteisimo ir traktuoja, tai kaip žmogaus teisių pažeidimą bei teismų piktnaudžiavimą, kuris turės

²²⁷ Europos Sąjungos santykiai. <http://www.urm.lt/index.php?-879603031> [žiūrėta 2011 – 03 – 09].

²²⁸ Lupu M. R., External democracy promotion in Ukraine and Moldova: the impact of the European Union, 2010, <<http://www.diis.dk/graphics/Publications/WP2010/WP2010-21-External-Democracy-promotion-Ukraine-Moldova.pdf>>, P. 18

²²⁹ Europos Parlamento rezoliucija dėl dabartinių įvykių Ukrainoje, 2011 spalio 24 d, <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B7-2011-0553&language=LT>>, [žiūrėta 2012-03-06].

²³⁰ Vogel T., EU delays Ukraine because of rights concerns, <<http://www.europeanvoice.com/article/2011/december/eu-delays-ukraine-deal-because-of-rights-concerns/73014.aspx>>, [žiūrėta 2012 – 03 – 27].

įtakos pasirašant asociacijos susitarimą, todėl ragina spręsti žmogaus teisių nusižengimą.²³¹ Tačiau Ukrainos teisės institucijos ignoruoja ES pareiškimus. ES, kaip minkštosios diplomatijos šalininkei, tai tikras iššūkis.²³² ES dažniausiai apsiriboja deklaracijomis, EP skelbia rezoliucijas. Šiuo metu daugiausiai dėmesio, iš ES pusės žmogaus teisių srityje, sulaukia buvusios premjerės J. Timošenko byla. Ši byla, ES vertinimu, įvardijama kaip “politiškai motyvuota”, o Europos Parlamento nariai kritikavo nuosprendį. Neigiamą ES poziciją dėl šio nuosprendžio rodo ir tai, kad buvo atidėtas svarbus susitikimas tarp V. Janukovičiaus ir Komisijos pirmininko Chosė Manuelio Barozo“. ²³³ Taip pat EP pateikė rezoliuciją dėl J. Timošenko ir kitų buvusios vyriausybės atvejų.²³⁴ Tačiau rezoliucijos, deklaracijos ar bendri šalies padėties vertinimai nėra efektyvi priemonė, skatinanti laikytis žmogaus teisių. Rimčiausia priemonė, kuria ES pagrasino Ukrainai – asociacijos susitarimo pasirašymo termino pratęsimas. Panašu, kad ES – Ukrainos bendradarbiavimas žmogaus teisių srityje primena nulinės sumos žaidimą, nes prorusiško V. Janukovičiaus politika nepalanki žmogaus teisių situacijai. ES kol kas nesiima konkrečių veiksmų, tik apsiriboja perspėjimais. Kadangi ES politikos specifika – švelnioji diplomatija, todėl galbūt vertėtų manyti, kad narystės perspektyva paskatintų Ukrainos suinteresuotumą, tačiau kol kas toks scenarijus mažai tikėtinas (aptarta 2.5 skyrelyje).

Toliau kalbant apie ES – Ukrainos bendradarbiavimą žmogaus teisių klausimais, galima konstatuoti, kad iki 2004 m. žmogaus teisių vystymo neskatino tiek pačios ES pasyvi politika, tiek pačios Ukrainos vidaus padėtis. ES neturėjo mechanizmų, įpareigojančių laikytis žmogaus teisių principų (tokių efektyvių mechanizmų nėra ir dabar). Žmogaus teisių klausimai iki 2004 m. buvo keliami bendrame ES – Ukrainos santykių kontekste, tačiau daugiau dėmesio buvo skiriama ekonominiam bendradarbiavimui. Tokią neypatingai aktyvią žmogaus teisių politiką galima paaiškinti, remiantis keliais argumentais. Visų pirma, pačioje ES dar nebuvo tvirtai įsitvirtinusi žmogaus teisių politika. Tokia politika dar tik plėtojosi, be to Kučmos valdoma Ukraina svyravo tarp demokratiją ir žmogaus teises remiančios ES ir Rusijos. Todėl pati ES rimtai nežiūrėjo į Ukrainą ir nesiekė gilesnio nei ekonominio bendradarbiavimo. Taigi, galima teigti, kad iki 2004 m. žmogaus teisių vystymo neskatino tiek pačios ES pasyvi politika, tiek pačios Ukrainos vidaus padėtis.

Rimtą impulsą žmogaus teisių politikai davė pačios Ukrainos rodoma europinė iniciatyva (įvykusi Oranžinė revoliucija) ir 2004 m. ES plėtra, po kurios buvo sukurta Europos Kaimynystės

²³¹ Tymoshenko trial could jeopardise EU-Ukraine association agreement, says EU Parliament, <http://www.europa.eu-un.org/articles/en/article_11523_en.htm>, 2011 -10-27.

²³² Wilson A., Ukraine after Tymoshenko verdict, < <http://www.ecfr.eu/page/-/UkraineMemo.pdf>>, P. 2.

²³³ ES ir Ukrainos ryšiai – geopolitinis testas, < <http://europedirect.lt/lt/straipsnis/4483/es-ir-ukrainos-ryšiai-geopolitinis-testas>>, [žiūrėta 2012 -04 -11].

²³⁴ Bendras pasiūlymas dėl rezoliucijos, dėl Ukrainos: Julijos Timošenko ir kitų buvusios vyriausybės narių atvejai, 2011 birželio 8, < <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0272+0+DOC+XML+V0/LT>>

politika (toliau - EKP). EKP svarbą žmogaus teisių politikai rodo, įvardijami šios politikos principai: „EKP yra grindžiama įsipareigojimais bendroms vertybėms, įskaitant demokratiją, teisės viršenybę, sąžiningą valdymą ir žmogaus teisių paisymą.“²³⁵ Pagrindinė EKP priemonė – veiksmų planas. Šiuose planuose numatyti Ukrainos – ES bendradarbiavimo „rėmai“. Būtent per EKP formatą, per veiksmų planus, o pastaruoju metu per asociacijos darbotvarkės prioritetus, vyksta Ukrainos ir ES bendradarbiavimas žmogaus teisių srityje. Demokratijos ir žmogaus teisių įtvirtinimas vykdomas per politinį dialogą. N. Shapolova dar papildomai akcentuoja finansinės paramos padidėjimą: “Per EKP veiksmų planą su Ukraina ES įtraukė teigiamo sąlygotumo elementus, buvo patobulintas politinis dialogas ir žmonių – žmonėms kontaktai bei sustiprinta parama Ukrainai per naujas priemones bei padidintos pagalbos apimtys”. (plačiau aptariama skyrelyje *ES finansinė parama Žmogaus teisėms Ukrainoje*).²³⁶

Nors 2004 m. galima įvardinti kaip ženklią atskaitos tašką nuo kurio matomas ES dėmesio padidėjimas žmogaus teisių ir demokratijos klausimams Ukrainoje, tačiau vėlgi, reikia turėti galvoje, kad šiuo laikotarpiu ne tik Ukrainoje ES plėtojo žmogaus teisių politiką. ES dėmesys žmogaus teisėms, demokratijai ir kitoms sritims buvo daugiamatis procesas apimantis visas EKP šalis. Kitų, konkrečiai žmogaus teisėms skirtų susitarimų, ES su Ukraina nėra sudariusi. Žmogaus teisės keliamos bendrame sutarčių su ES kontekste ar atskiruose ES pranešimuose, deklaracijose, EP rezoliucijose. Tuo tarpu su kitomis EKP dalyvėmis, Ukrainos kaimynėmis, yra pasirašyti specialūs susitarimai, vyksta gilesni dialogai žmogaus teisių klausimais, tam tikruose formatuose, pvz., su Moldova, Baltarusija, vyksta struktūrizuotas dialogas žmogaus teisių klausimais²³⁷ (žiūrėti lentelę Nr.2). Galbūt ES iki šiol nesudaro atskirų sutarčių žmogaus teisių klausimais, nes nemato tokio didelio poreikio kaip kitose šalyse. Minėtose Ukrainos kaimynėse, Moldovoje, ypač Baltarusijoje žmogaus teisių padėtis tikrai blogesnė nei Ukrainoje. Be to, Ukraina turi rimtesnes integracijos iniciatyvas, todėl žmogaus teisių klausimai yra būtina politinė sąlyga. Tačiau pastaruoju metu, pasikeitusi Ukrainos vidinė situacija, sumažėjusi europinė motyvacija, lemia blogėjančią žmogaus teisių situaciją, todėl ES turėtų gilinti santykius žmogaus teisių srityje.

ES negali toleruoti nusižengimų žmogaus teisėms, tačiau kol kas tenka konstatuoti, kad šios politikos neužtenka. ES labiau plėtoja ekonominį bendradarbiavimą, tęsia dialogą vizų liberalizavimo srityje. Pati Ukraina, po pasikeitusios situacijos vidaus politikoje, praranda motyvaciją vystyti žmogaus teises, koncentruojasi į ekonominius dalykus. Dėl to, ES turėtų daugiau dėmesio skirt ne tik ekonominiams santykiams, tačiau ir žmogaus teisėms, nes padėtis šioje srityje

²³⁵ Europos kaimynystės politika, <

http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/relations/framework/article_7239_lt.htm> [žiūrėta 2012-02-28].

²³⁶ Shapolova N., *Assessing Democracy Assistance: Ukraine*, < www.fride.org/.../IP_WMD_Ucrania_ENG_jul10.p>, p. 3.

²³⁷ Human rights and democracy in the world. Report on EU action July 2008 to December 2009. European commission, May 2010, <http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2010_hr_report_en.pdf>, p. 21

blogėja ir Ukraina žengia atgal. Taip po truputį šalis lygiuojasi, į blogesnę žmogaus teisių padėtį, turinčias savo kaimynes.

3.3. Europos Sąjungos finansinė parama žmogaus teisėms Ukrainoje

Neseniai atliktas tyrimas parodė, jog 68 proc. ukrainiečių tiki, kad ES bendradarbiavimo pagalba, parama skatina demokratiją šalyje, o 61 proc. manė, kad ES galėtų palaikyti taiką ir stabilumą regione.²³⁸ Viena iš geriausiai matomų ES politikos priemonių žmogaus teisių srityje - finansavimas. G. Guggenberger pateikia konkrečias ES finansavimo sumas. Jo teigimu, laikotarpiu nuo 1991 iki 2005 m. per TACIS programą, posovietinėms valstybėms buvo suteikta 7. 059,47 mln. Iš kurių, 1.239, 2 mln. teko Ukrainai, Moldovai, Baltarusijai.²³⁹ Atskirai Ukrainai iš viso nuo 1991 m., įskaitant TACIS programą, ES suteikė apie 2, 4 mlrd. EUR.²⁴⁰ Ukraina yra antroji po Rusijos, ES didžiausios paramos gavėja. Ukrainai skirtoje *Indicative programoje* 2004 – 2006 m. skirta visa suma – 212 mln. Ši suma 2005 m. vasarį, pasirašius veiksmų planą buvo padidinta (nuo 2005 m. buvusių 70 mln. iki 150 mln., o 2006 m. iki 160 mln.). Ši parama gali būti panaudota žmogaus teisėms, demokratijai, tačiau vis dėlto daugiausiai pinigų buvo išleidžiama ekonominiams reikalams. 2004 – 2006 m. iš 212 mln. sumos pilietinei visuomenei, demokratijai, žiniasklaidai skirta tik 10 mln. ir 25 mln. švietimui, mokymams. Be to, TACIS pinigai eina vyriausybei, o ne pilietinėms organizacijoms, dėl to stokojama ES paramos pilietinei visuomenei.²⁴¹ Natalijos Shapolavos teigimu, iki 2000 m. pradžios ES buvo didžiausia Ukrainos donorė, tačiau labiau koncentravosi į stabilumo ir prekybos sričių reformas.²⁴² Taigi, pirmaisiais metais po nepriklausomybės, ES neaktyviai teikė finansinę paramą žmogaus teisėms ir demokratijos politikai Ukrainoje. Nors Ukraina buvo viena iš dosniausiai ES finansuojamų šalių, tačiau ES skiriamų sumų nereiktų pervertinti. Didelė dalis paramos nebuvo skirta žmogaus teisėms ir demokratijai. Konkrečios finansavimo priemonės žmogaus teisėms buvo sukurtos vėliau, o TACIS 2007 m. buvo pakeista į European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI). 2007 – 2013 m. per šį

²³⁸ Wilson A., European Council on foreign relations policy memo after the Timoshenko verdict, <<http://www.ecfr.eu/page/-/UkraineMemo.pdf>>, p.9.

²³⁹Guggenberger G., Symbolic actions or effective endeavours? The EU'S activities to promote democracy in Ukraine, Moldova and Belarus, *European Union and it's new neighborhood: addressing challenges and opportunities*, Vilnius: Mykolas Romeris University, 2006, p. 91.

²⁴⁰ Mažylis L, *Šalia ne Europos. Eurpos Sąjungos kaimynystės politikos iššūkiai Rytų kaimynėms*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010, p. 153.

²⁴¹ Solonenko I., *The EU's impact on demovratic transformation in Ukraine. Ukraine, the EU, Russia. History, culture, international relations*. Plagtave macmillian. p. 143.

²⁴² Shapolova N., Assessing Democracy Assistance:Ukraine, < www.fride.org/.../IP_WMD_Ucrania_ENG_jul10.p>, p. 3.

instrumentą, bendra suma Ukrainai numatyta 494 mln. EUR.²⁴³ Tai didžiausia suma iš visų Europos šalims skirtų, tačiau tik nedidelė dalis šios sumos tenka konkrečiai žmogaus teisėms.

Aptarus bendrą ES finansavimą Ukrainai, reikia atkreipti dėmesį, kad buvo sukurtas ir atskiras finansinis instrumentas, skirtas tik žmogaus teisių ir demokratijos skatinimui – *Europos iniciatyva demokratijai ir žmogaus teisėms*. Ši iniciatyva yra vienas iš svarbiausių ES paramos mechanizmų, skirtų demokratijai, žmogaus teisėms ir pilietinei visuomenei. Kaip pastebi I. Solonenko, ši programa labiausiai vertinga tuo, kad ji veikia per nevyriausybinės organizacijos, duoda pinigų be vyriausybės sutikimo. Regioninės ir tarptautinės organizacijos, nevyriausybinių organizacijos, nacionalinė, regioninė bei vietinė valdžia ir oficialios agentūros, bendruomeninės organizacijos, vieši ir privatūs institutai yra galimi paramos gavėjai. Deja, ši iniciatyva turi ribotą finansavimą ir sudėtingas taikymo sąlygas.²⁴⁴ Ukraina yra viena iš 30 šalių, kurioms skirta Europos iniciatyva demokratijai ir žmogaus teisėms (EIDHR). 2002 – 2004 m. laikotarpiu maždaug 5.3 mln. buvo skirti Ukrainai, daugiausiai teisėtvarkos gerinimui ir žmogaus teisių stebėjimui.²⁴⁵

2006 m. įkurta Europos iniciatyva žmogaus teisėms ir demokratijai (EIDHR), pakeitė Europos iniciatyvą (2000-2006).²⁴⁶ Per šią priemonę 2000 – 2006 m. laikotarpiui skirta apie 7 mln. EUR., 2007 – 2009 m. numatytiems projektams atitinkamai skirta apie 2 mln. EUR. Bendra suma 2000 – 2009 m. laikotarpiui – beveik 9 mln. EUR. Nors prie šios sumos nepridėtos pinigų sumos skirtos regioniniams projektams (3 projektai), vis dėlto tenka pastebėti, kad suma tikrai nedidelė valstybei, turinčiai 46 mln. gyventojų. Apskritai, kaip jau buvo pastebėta, aptariant bendrą ES finansavimo politiką per EIDHR, pinigų sumos skirtos žmogaus teisių, demokratijos finansavimui nėra didelės. 1999 – 2004 m. bendrai visoms šalims buvo skirtas 410 mln. EUR. Biudžetas. K. E. Smith teigimu, tai mažas procentas ES biudžeto.²⁴⁷ Naujausiame 2011 – 2013 m. EIDHR priemonės plane iš bendrai numatytos sumos, konkrečiai Ukrainai 2011m. skiriama – 1 200 000 mln. EUR. Tokią pačią sumą iš kaimyninių ES šalių gaus ir Moldova, Marokas, Gruzija, Izraelis (Europos kaimynystėms šalims bendrai skiriama 16 100 000 mln. EUR.)²⁴⁸

Iš pateiktos lentelės matyti, kad daugiausiai pinigų Ukrainoje 2000 – 2009 m. skirta kankinimų prevencijai, kiek mažiau teisingumo prieinamumo gerinimui, mažesnė suma skirta

²⁴³ European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI) Funding 2007-2013, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/0703_enpi_figures_en.pdf>, p. 2.

²⁴⁴ Solonenko I., The EU's impact on democratic transformation in Ukraine. Ukraine, the EU, Russia. History, culture, international relations. Plagrove macmillan. p. 143.

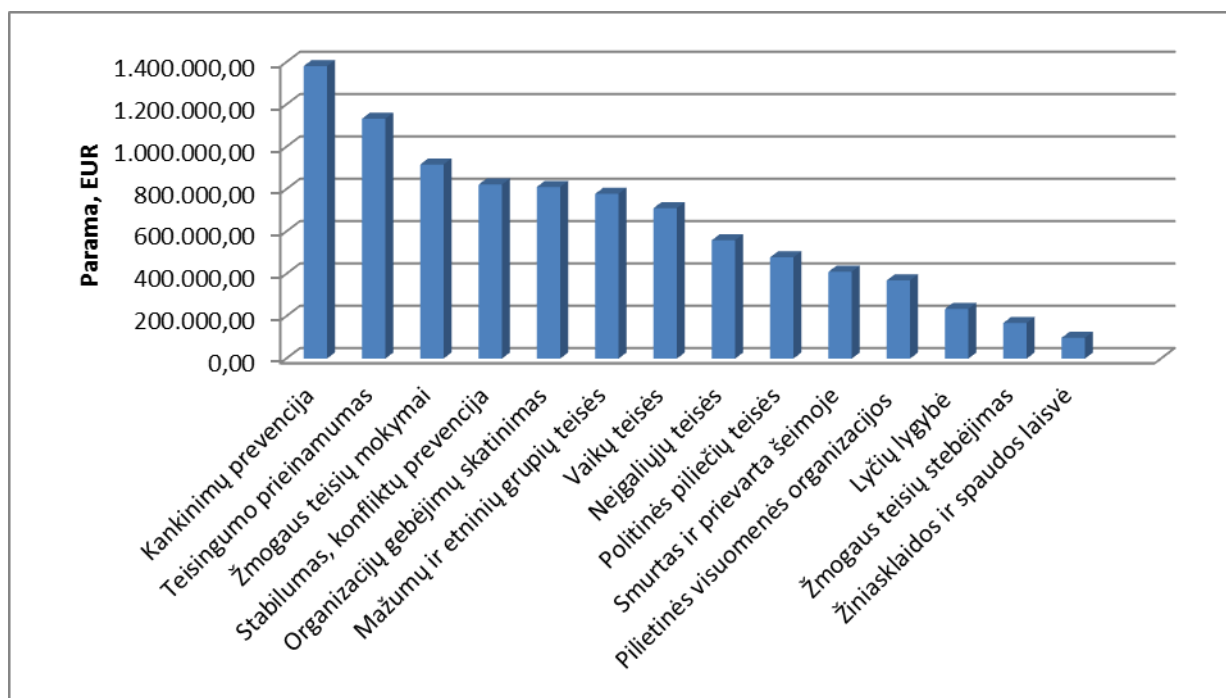
²⁴⁵ Commission staff working paper. European Neighbourhood Policy. Country Report. Ukraine.. Brussels, 12.5.2004, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/ukraine_enp_country_report_2004_en.pdf>, p. 5.

²⁴⁶ European Instrument for Democracy & Human Rights (EIDHR), <http://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/eidhr_en.htm>, žiūrėta [2012 – 04- 04].

²⁴⁷ Smith E. K., European union foreign policy in changing world, Cambridge: Polity Press, 2004, p. 113.

²⁴⁸ EIDHR 2011-2013 Multiannual Indicative Planning, <http://ec.europa.eu/europeaid/what/human-rights/documents/20110321_mip_eidhr_2011-2013_for_publication3_en.pdf>, p. 2.

demokratijai, stabilumui užtikrinti ir konfliktų prevencijai. Palyginus su bendra suma, nemažai pinigų skirta žmogaus teisių mokymams.

2 pav. ES finansuojami projektai Ukrainoje pagal EIDHR priemonę 2000 – 2009 m.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis ES dokumentais: *Promoting Democracy and Human Rights in the European Neighbourhood and Partnership countries and in Kazakhstan and Tajikistan*, < http://ec.europa.eu/europeaid/what/human-rights/documents/enpi_compendium_2007_2009_en.pdf >, [žiūrėta 2012 – 04 – 12]. ir *EIDHR activities 2000-2006 compendium by location*, < http://ec.europa.eu/europeaid/what/humanrights/documents/updated_report_by_location_en.pdf >, [žiūrėta 2012 – 04 – 12].

Pastaba: Nėra įtraukti regioniniai projektai, kuriuose nurodyta pinigų suma skirta visoms šalims bendrai (3 projektai).

Ukraina geopolitiškai, dėl ekonominių, saugumo motyvų yra labai svarbi ES partnerė. Todėl nenuostabu, kad ji yra ir viena iš didžiausių ES finansinės paramos gavėjų. Tačiau, nors bendra ES finansinė parama yra pakankama, tik nedidelė šios dalis pinigų skirta žmogaus teisių sričiai. Deja, nors yra specialiai žmogaus teisėms ir demokratijai skirta finansinė priemonė, tačiau ir per šią priemonę suteikiama parama palyginus nėra didelė. Tokia tendencija bendra visai ES žmogaus teisių politikai, ne tik Ukrainos atveju. Iš numatytų sumų, atskirų sričių projektams matyti, kad didžiausią paramą, o tuo pačiu ir dėmesį 2000 – 2009 m. laikotarpiu, teikia kankinimų prevencijai. Ši problema nuo pat nepriklausomybės paskelbimo ir vėlesniu perėjimo prie demokratinės santvarkos laikotarpiu, nepaisant daromų prevencinių veiksmų, išlieka labai aktuali ir reikalaujanti ypatingo dėmesio. Kiekvibiškai daugiausiai projektų vykdyta vaikų teisių srityje, asmenų su negalia, teisingumo prieinamumo gerinimo srityse, tačiau finansavimo požiūriu, tai nebuvo dosniausiai finansuojamos sritys.

Pagal projektų kiekį galima spręsti, jog aktyviausiai ES žmogaus teisių ir demokratijos politiką Ukraina vykdė pirmaisiais metais po Oranžinės revoliucijos - 2004 m., 2005 m., 2006 m. Tada Ukrainos europinė orientacija buvo ypač stipriai jaučiama. Tačiau, nepaisant ES teikiamos

paramos, šiais metais žmogaus teisių padėtis nebuvo pati aukščiausia. Padėtis dar tik stabilizavosi, o aukščiausią pažangą pasiekė jau 2007 – 2009 m., kada ES finansinė parama ir projektų skaičius buvo kur kas mažesnis. (žr. pav. Nr.2.). Taigi, finansinės paramos dydis per vykdomus projektus iš ES pusės nėra tiesiogiai proporcingas (tiesioginis veiksnys) žmogaus teisių gerėjimui Ukrainoje, daugiausiai lemia pačios Ukrainos europinė iniciatyva, valdžios pasikeitimai.

3.4. Europos Sąjungos prioritetai ir akcentuojamos žmogaus teisių problemos Ukrainoje

ES – Ukrainos bendradarbiavimo gairės, konkretūs siekiai (tuo pačiu ir bendradarbiavimas žmogaus teisių srityje) išdėstyti dvišalėje EKP priemonėje – veiksmų planuose. Nuo 2009 m. ES bendradarbiavimo prioritetai išvardyti Asociacijos darbotvarkėje. Šiuose dokumentuose (veiksmų planuose, asociacijos darbotvarkėje) šalia kitų bendradarbiavimo sričių, išskiriamos ir žmogaus teisės. Žmogaus teisės – viena iš politinio dialogo sričių. Tuo tarpu ES žmogaus teisių padėties vertinimai, atsiskleidžia kiekvienais metais ES skelbiamose ataskaitose apie šalį. Remiantis ES dokumentais, galima kalbėti apie atskiras žmogaus teisių sritis: spaudos laisvę, pilietinės visuomenės laisvės (dalyvavimas susirinkimuose, susirinkimų laisvė, nevyriausybinių organizacijų veikla), nacionalinių mažumų, vaikų teises, religijos laisvę, kankinimų ir kitokio žiauraus elgesio prevenciją, lyčių lygybę, darbo standartų užtikrinimą.

ES prioritetai žmogaus teisių srityje. Nagrinėjant veiksmų planus ir asociacijos darbotvarkės prioritetus matyti, kad ES skelbiami prioritetai žmogaus teisių srityje keičiasi priklausomai nuo bendros žmogaus teisių padėties. Todėl turbūt neatsitiktinai veiksmų plane, skirtam 2005 – 2008 m. laikotarpiui, bendrame visų sričių prioritetinių veiksmų sąrašo pradžioje (trečioje pozicijoje) atsiduria žiniasklaidos ir saviraiškos laisvės. Dar visai neseniai įvykusi Oranžinė revoliucija parodė, šių teisių problemišumą, be to dar neužmiršta, neištirta žurnalisto Gongadzės žmogžudystės byla. Pilietinės visuomenės teisės – saviraiškos laisvės, teisės dalyvauti susirinkimuose, asociacijose, taip pat žiniasklaidos laisvės – svarbūs prioritetai visuose ir vėlesniuose nagrinėjamuose ES dokumentuose. 2005 m. veiksmų plane konstatuojamas poreikis, įtraukti piliečius į sprendimų priėmimo procesą, dalyvavimą asociacijose, toliau plėtoti laisvos žiniasklaidos aplinką, užtikrinti žurnalistų apsaugą. Nuo 2009 m. ypač akcentuojama žurnalistų apsaugos klausimas, piliečių dalyvavimo NVO, bendradarbiavimas su teisėsaugos institucijomis, teismais, siekiant užtikrinti dalyvavimo asociacijose, susirinkimuose teises. Lyginant su 2005 m. nustatytu veiksmų planu, skirtu laikotarpiui iki 2008 m., vėlesniuose planuose (2009, 2010 m. asociacijos darbotvarkėse ir 2011 – 2012 m. asociacijos darbotvarkės veiksmų prioritetuose) pilietinės teisės labiau

detalizuojamos ir atskirai išskiriamos susirinkimų ir asociacijų laisvės (kad piliečiai dalyvautų priimant sprendimus, visų pirma per pilietines organizacijas).²⁴⁹

Reikia paminėti, kad visuose dokumentuose pirmiausia nurodomas poreikis remtis tarptautiniais žmogaus teisių standartais. Tačiau 2005 m. veiksmų plane šis tikslas įvardijamas labai bendrai, nedetalizuojant. Galbūt dėl to, kad apskritai Ukrainoje žmogaus teisių politika nėra pakankamai išplėtotą. Tam reikia visose srityse sukurti pagrindus, todėl “skatina laikytis pagrindinių JT ir Europos Tarybos konvencijų ir susiejusių protokolų.”²⁵⁰ 2010 m. ir 2011 m. (ES asociacijos darbotvarkėse) išskiriama konkreti problema susiejusi su teisingumo sritimi, skatinant įgyvendinti ir laikytis teisingumo teismo jurisdikcijose, plėtoti žmogaus teisių supratimą tarp teisėjų, prokurorų ir kt. teisėsaugos atstovų, vykdyti jų mokymus.

Trečiuoju prioritetu žmogaus teisių srityje įvardijamos mažumų teisės. 2005 m. skatinama toliau kurti teisės aktus įteisinančius mažumų apsaugą, remtis tarptautiniais standartais ir skatinti glaudų nacionalinių mažumų ir valdžios institucijų bendradarbiavimą. 2010 m. asociacijos darbotvarkėje ir asociacijos darbotvarkės sąrašė 2011 – 2012 metams, praktiškai atkartojamos 2005 m. sukurto veiksmų plano nuostatos. 2009, 2010 m. ir 2011 m. asociacijos darbotvarkėje mažumų teisėms skiriama daugiau dėmesio ir papildomai nurodomas siekis bendradarbiauti, siekiant užkirsti kelią nepakantumui, netolerancijai, rasinei diskriminacijai, ksenofobijai, antisemitizmui. Apskritai, daugumoje sričių, ne tik pilietinės visuomenės ar mažumų teisių srityje, 2005 m. veiksmų plane pateiktas veiksmų reformų sąrašas yra bendresnis, lyginant su vėliau ES suformuluotais ir pateiktais asociacijos darbotvarkėse veiksmų prioritetais.

Netinkamo elgesio ir kankinimo srityje ES skatina gerinti teisinį pagrindą, siekiant užkirsti savarankiško sulaikymo atvejus, policininkų netinkamą elgesį, netinkamas kalinimo sąlygas. Siekiant šių tikslų, įgyvendinamos Europos Komiteto prieš kankinimus rekomendacijos.²⁵¹ Nuo 2009 m. visose asociacijos darbotvarkėse papildomai įtrauktas siūlymas įgyvendinti JT komiteto prieš kankinimą rekomendacijas, bei nustatyti nepriklausomą nuo policijos skundų nagrinėjimo mechanizmą.

Pirmaisiais aktyvesniais ES – Ukrainos žmogaus teisių politikos metais, po Oranžinės revoliucijos, 2005 m. vasario mėn. pasirašytame veiksmų plane, ES mažiau dėmesio skiria lyčių lygybės klausimui, nors padėtis buvo prasta (žr. Lentelę Nr.4). Tik konstatuoja poreikį imtis reformų, tačiau nenurodo priemonių: “tęsti pastangas užtikrinant vyrų ir moterų lygybę socialiniam

²⁴⁹ List of of the EU – Ukraine association agenda priorities for 2011 -2012,

<http://www.eeas.europa.eu/ukraine/docs/2011_12_eu_ukraine_priorities_en.pdf>, p. 2.

²⁵⁰ EU – Ukraine action plan. 2005, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf>, p. 7.

²⁵¹ EU – Ukraine action plan. 2005, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf>, p. 8.

ir ekonominiame gyvenime.”²⁵² Lyčių lygybės klausimas praplėstas 2009 m. asociacijos darbotvarkėje, kur papildomai numatyta skatinti didesnę moterų dalyvavimą sprendimų priėmime, kovoti su smurtu šeimoje, stiprinant teisėkūrą, mokyti mokykloje. Nė kiek nepakitusi net pati formuluotė, kuri buvo pateikta ir 2010 m., ir 2011 m. asociacijos darbotvarkėje.²⁵³

Vaikų teisėms skiriama panašiai dėmesio kaip ir lyčių lygybei. 2005 m. veiksmų plane daugiausiai akcentuojamas poreikis vykdyti pasirašytas tarptautines sutartis, įgyvendinti rekomendacijas, pvz., 2002 m. JT komiteto rekomendacijas dėl vaikų teisių. Reikia pastebėti, kad nors ES formuluotėse įtvirtintose, veiksmų planuose, vaikų teisės nėra labiausiai akcentuojamos, tačiau ES projektų skaičius liudija ką kitą. Pvz., 2006 m. per ENPI finansinę priemonę vykdytas stambus vaikų ir moterų teisėms skirtas projektas (žiūrėti skyrelį *ES iniciatyvos atskirose žmogaus teisių srityse*). 2009 m., 2010 m. ir 2011 m. asociacijos darbotvarkėse keliami klausimai dėl vaikų pornografijos, prostitucijos, pardavimo, skatinama užkirsti kelią šiems nusižengimas.

2005 m. veiksmų sąrašo pabaigoje, ES reiškia poreikį laikytis prekybos ir darbo standartų, užtikrinti profesinių sąjungų veiklą, laikytis Europos standartų – Tarptautinės darbo organizacijos konvencijos.

Taigi baigus galioti 2005 m. veiksmų planui (galiojo iki 2008 m.), nuo 2009 m. ES prioritetai įtvirtinti asociacijos darbotvarkėse. Lyginant su 2005 m. planu, nuo 2009 m. ES labiau detalizavo, praplėtė pageidautinus reformų veiksmus daugelyje sričių. Tačiau kitais metais dažnai tik šabloniškai atkartojamos tos pačios veiksmų formuluotės, pvz., minėtųjų Lyčių lygybės ar vaikų teisių srityje. Reikia pažymėti, kad nors ES prioritetinių veiksmų turinys buvo praplėstas, formuluotės atskirose srityse labiau detalizuotos nei 2005 m. veiksmų plane, tačiau pats ES prioritetų žmogaus teisių prevencinių veiksmų sąrašas paskutiniaisiais metais sutrumpėjo. 2010 m. ir 2011 – 2012 m. asociacijos darbotvarkės veiksmų sąrašas trumpesnis nei ankstesnių metų. Čia neminimi lyčių lygybės, vaikų teisių ir kiti klausimai. 2010 m. asociacijos darbotvarkėje žmogaus teisių sąrašas ypač trumpas, pirmuoju numeriu kaip ir ankstesniais metais keliamas tarptautinių standartų, sutarčių laikymosi poreikis. Toliau daugiausiai akcentuojamos nacionalinių mažumų klausimai, žiaurus, nežmoniškas elgesys, atkreipiant dėmesį į kalinimo sąlygas. 2011 – 2012 m. veiksmų sąrašė papildomai atsiranda ir didžiausią susirūpinimą keliantis klausimas dėl žiniasklaidos, pilietinės visuomenės teisių. Jos labiau detalizuojamos, atskirai išskiriamas dalyvavimas asociacijose, saviraiškos laisvės, taip pat atkreipiamas dėmesys į mažumų teises bei prevencija prieš kankinimą ir kitokį smurtinį elgesį. ES, aptardama pastarųjų metų Ukrainos pažangą ENPI skirtoje programoje *National indicative programme 2011 – 2013*, žmogaus teisių

²⁵² EU – Ukraine action plan. 2005, < http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf>, p. 8.

²⁵³ EU – Ukraine association agenda 2010, < http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/2010_eu_ukraine_association_agenda_en.pdf>, p. 9.

srityje išskiria itin pažeidžiamas grupes, kur turi būti vykdomos reformos – kaliniai, pabėgėliai, prieglobsčio prašytojai, žmonės, sergantys ŽIV, AIDS ir kitos mažumos.²⁵⁴

Taigi, remiantis veikslių planais asociacijos darbotvarkėje, ES žmogaus teisių prioritetinėmis sritimis formaliai galima įvardinti žiniasklaidos ir pilietinės visuomenės teises. Tačiau reikia pabrėžti, kad tai gana formalus vertinimas. Iš tiesų sunku įvertinti, kurioms žmogaus teisių sritims ES teikia daugiausiai dėmesio Ukrainoje, nes ES skatina vykdyt reformas visose srityse. Tačiau galima pastebėti, kad eiliškumo tvarka prioritetų sąrašo pradžioje – žiniasklaidos, pilietinės visuomenės teisės, taip pat šios teisės kaip prioritetinės buvo įvardijamos bendrame 2005 – 2008 m. sąrašė. Žiniasklaidos, pilietinės visuomenės teisės kartu su poreikiu laikytis tarptautinių žmogaus teisių standartų, konvencijų, visais metais ne tik išliko ES sąrašo viršuje, tačiau apskritai, visais metais buvo įtrauktos į sąrašą, ko negalima pasakyt apie kitas teises, minimas 2005 m. ir nebeminimas 2010 m. Pilietinės ir žiniasklaidos teisės išliko aktualios ES požiūriu ir pateko į 2010 m. asociacijos darbotvarkės prioritetų sąrašą, kuris buvo labai susiaurintas ir daugelis prieš tai akcentuotų teisių buvo nebeminimos. Žinoma, šių teisių akcentavimą 2010 m. galima sieti su būtent 2010 m., 2011 m. kuomet padėtis pablogėjo (žiūrėti lentelę). Tačiau, tuomet kiltų klausimas, kodėl vaikų ir lyčių lygybės teisės mažiau akcentuojamos ES, nors pateiktoje lentelėje aiškiai matyti, kad vaikų arba lyčių lygybės klausimas mažiau progresavo. Taigi, vertinant ES prioritetus žmogaus teisių srityje, negalime remtis vien įrašais popieriuje ir šabloniškėmis formuluotėmis. Galima tik konstatuoti, kad žiniasklaidos ir pilietinės visuomenės teisės buvo įrašytos sąrašo pradžioje, tačiau ES prioritetai atsispindi per konkrečius veiksmus, aptariant vykdomus projektus. Matyti, kad daugiau dėmesio skirta kankinimų prevencijai, vaikų ir mažumų teisėms. Pati ES savo 2011 – 2012 m. *National indicative programme* akcentuoja būtinybę gerinti itin pažeidžiamų grupių teises.

ES vertinimai ir akcentuojamas problemas Ukrainoje. ES prieš pradėdama politinį dialogą žmogaus teisių klausimais, pirmiausia įvertina padėtį šalyje. Įvertinimas grindžiamas įvairiais šaltiniais: atstovybių vadovų veiklos ataskaitomis, JT ir kitų tarptautinių ir regioninių organizacijų pranešimais, Europos Parlamento ir įvairių žmogaus teisių srityje dirbančių nevyriausybinų organizacijų pranešimais bei Komisijos atitinkamos šalims skirtais strategijos dokumentais.²⁵⁵ Taigi, reikia turėti galvoje, kad ES vertinimai iš dalies kartu atspindi ir visos tarptautinės bendruomenės vertinimus.

2003 m. Bendros apžvalgos ataskaitoje (joint review report, kovo mėn.) padaryta išvada, kad Ukraina nuo 1992 m. ir nuo PBS įsigaliojimo, progresyviai vysto demokratinius principus, žmogaus teises ir teisinę valstybę. Tačiau ES atkreipė dėmesį į teisinę reformą ir įstatymų įgyvendinimą bei

²⁵⁴ Ukraine. National indicative programme 2011 -2013, <
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_nip_ukraine_en.pdf>, p. 5.

²⁵⁵ Europos Sąjungos žmogaus teisių gaires., Vilnius: Užsienio reikalų ministerija, 2007, p. 28.

žurnalistų laisves ir teises.²⁵⁶ Lygiai po metų 2004 m. kovo mėn. ES laisvos spaudos klausimą kėlė savo deklaracijoje, kuria atkreipiamas dėmesys, jog žiniasklaidos nepriklausomumo mažėjimas kenkia Ukrainos pažadui laikytis skaidrių sąžiningų rinkimų.²⁵⁷ Stipri ES kritika žiniasklaidai, rinkimams visiškai pagrįsta. Šioms problemoms dėmesį parodė ne tik ES, bet ir pati visuomenė, kurios pasipriešinimas lėmė Oranžinę revoliuciją. Dėl valdžios kontrolės žiniasklaidai, privatizacijos, smurto prieš žurnalistus, per visą 2004 – 2011 m. laikotarpį, 2004 m. žiniasklaidos laisvių atžvilgiu kritiškiausi. 2004 m. ES akcentuojamos problemos žmogaus teisių srityje atsispindi ir Europos Parlamento rezoliucijoje *dėl metinio pranešimo dėl žmogaus teisių pasaulyje 2004 m. ir ES politikos šiuo klausimu*. Iš ES pusės pažymimos pagrindinės problemos Ukrainoje, kurias ragina spręsti: “plačiausia prasme visiems šalies piliečiams užtikrinti žmogaus teises; ragina naująją vyriausybę vykdyti reformas teisės ir politikos srityse, kuriomis visoje Ukrainoje būtų užtikrinama spaudos ir žiniasklaidos laisvė, nutraukti kankinimus ir neleistiną teisėtvarkos pareigūnų elgesį, po sulaikymo užtikrinti neatidėliotiną teisinės konsultacijos galimybę ir kovoti su korupcija.”²⁵⁸ Kur kas geresnio ES vertinimo (geriausias vertinimas per 2004 – 2011 m.) žiniasklaida sulaukė 2006 m. Toks teigiamas vertinimas dėl parlamento priimto televizijos ir radijo transliavimo, padėjo veikti žodžio ir laisvės stiprinimui, panaikinta valdžios institucija „Temniki“, nurodanti kokias žinias pranešti. Vėlesniais metais, ES vertinimais, padėtis stipriai nesikeičia. Ukrainos piliečiai gali naudotis elektroninės ir spausdintos spaudos įvairove, tačiau vis jaučiamas spaudimas iš privačių asmenų. 2009 m. teigiamai vertinama žiniasklaidos veikla rinkimų kampanijų metu, tačiau 2010 m. pastebimas žymesnis pablogėjimas, ypač akcentuojami išpuoliai prieš žurnalistus, išskirtas Charkovo žurnalisto Vasilijaus Klymentijav dingimo atvejis. Taigi, ES vertinimais, žiniasklaidos padėtis Ukrainoje kito.

ES 2004 m. šalies ataskaitoje minima, kad Ukraina nuo 2001m. iki 2003 m. padarė pastebimą pažangą, įgyvendinat ratifikuotus tarptautinius susitarimus, tačiau nėra išpildžiusi visų įsipareigojimų. Pateiktoje lentelėje matoma, kad Ukraina rodo iniciatyvą žmogaus teisių srityje, priėmusi teisines sutartis, tačiau reali pažanga nėra pakankama. Reikalingos tolimesnės reformos. ES nurodo ypač prastą žiniasklaidos padėtį, kankinimų ir kitokio žiauraus elgesio atvejus, taip pat išlieka lyčių lygybės problema. Reikia pastebėti, kad ES vertinimu, kankinimų ir žiniasklaidos problemos labiausiai akcentuojamos šiais metais. Žiniasklaidos padėties tendencijas jau aptarėme, o kalbant apie kankinimų sritį, ES vertinimu, padėtis 2004 m. buvo ypač bloga. Tačiau ir vėlesniu

²⁵⁶ Piontek E., Ukraine. *The European Union and its neighbours*. T. M. C. sser press, 2006, p. 503.

²⁵⁷ EU Prezidency declaration on media freedom and democratic standards in Ukraine, 18/3/2004, <http://www.europa.eu-un.org/articles/en/article_3303_en.htm>, [2012 – 04 – 18].

²⁵⁸ Žmogaus teisės pasaulyje 2004 m. ir ES politika. Europos Parlamento rezoliucija dėl metinio pranešimo dėl žmogaus teisių pasaulyje 2004 m. ir ES politikos šiuo klausimu (2004/2151(INI)), <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:045E:0107:0129:LT:PDF>>, p. 2 -3.

laiku, situacija negerėjo. Labiausiai akcentuojamas sulaukytųjų teisės, (teisė į gynybą, medicininė apžiūra, bendravimas su šeimos nariais), policininkų smurtinis elgesys, blogos kalinimo sąlygos.

2006 m.²⁵⁹ ES pažymi, kad buvo padaryti žymūs teigiami pokyčiai žmogaus teisių srityje, ypač, pašalinant spaudimą žiniasklaidoje ir pilietinėje visuomenėje. Iš pateiktos lentelės matyti, kad ES požiūriu, vyksta pažanga ir kitose srityse. Tačiau, pvz., mažumų pažanga minimali. Visų metų pažangos vertinimuose akcentuojama romų ir Krymo totorių problema.

2007 m.²⁶⁰ ES be išlygų teigiamai vertina pilietinės visuomenės vystymąsi. Kitose srityse mato daromą pažangą, ratifikuotas sutartis, priimtus įstatymus, tačiau pažymi, kad situacija negerėja, lyginant su ankstesniais metais. Todėl, iš esmės daugelyje sričių ES vertina situaciją kaip nepakitusią. Pateiktos lentelės 2007 m. skiltyje matyti, kad šiais metais ES žmogaus teisių situaciją Ukrainoje vertina kaip stabilią, nors ir toliau sulaukiama daug nusiskundimų, dėl žiauraus elgesio arba rasinės netolerancijos, tačiau susumavus priimtus teisinius aktus, bendras situacijos vertinimas lieka nepakitęs.

2008 m.²⁶¹, remiantis ES vertinimu, lyginant su ankstesnių metų situacija, ženkliausias pablogėjimas pastebimas žiniasklaidos ir nacionalinių mažumų srityje. Pablogėjimas žiniasklaidos srityje argumentuojamas žurnalistų teisių pažeidimais, straipsnių užsakymais. Mažumų diskriminacija pastebima visose srityse – užimtumo, sveikatos apsaugos, teisėtvarkos, itin pažeidžiamų grupių, pvz., žmonių su ŽIV/AIDS bei seksualinių mažumų atžvilgiu. 2008 m. pagerėjo tik vaikų teisės dėl priimtų programų ir įstatymų.

2009 m.²⁶² ES teigiamai vertina pažangą pilietinės visuomenės srityje, dėl Pilietinės Visuomenės Tarybos dalyvavimo, sprendžiant žmogaus teisių klausimus nacionaliniu ir regioniniu lygiu. Pažymėta, kad Ukrainos valdžios institucijos ir pilietinė visuomenė aktyviai dalyvavo daugiašalėje Rytų Partnerystės sistemoje. Žvelgiant į Ukrainos žmogaus teisių padėties vertinimo, ES atžvilgiu, lentelę matyti, kad ES teigiamai vertina ir pažangą vaikų teisių srityje. Toks vertinimas dėl Aukščiausiosios Rados 2009 m. priimto nacionalinio plano dėl veiksmų Vaikų teisių srityje, įgyvendinat JT vaikų teisių konvenciją 2010 – 2016 m. ir dėl kitų priimtų įstatymų.

²⁵⁹ Commission staff working document. Accompanying the communication from the commission to the council and the European parliament on strengthening the European neighbourhood policy. ENP Progress Report Ukraine, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1505-2_en.pdf>, p.5

²⁶⁰ Commission staff working document. Accompanying the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament 'Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007', <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2008/sec08_403_en.pdf>, 4 – 6 p.

²⁶¹ Commission staff working document. Accompanying the communication from the commission to the European Parliament and the Council. Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2008 *Progress Report Ukraine*, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2009/sec09_515_en.pdf>, 4 -5 p.

²⁶² Commission staff working document. Accompanying the communication from the communication to the European Parliament and the Council. Taking stock of the European Neighbourhood Policy (ENP). Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2009 *Progress Report Ukraine*, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2010/sec10_524_en.pdf>, p.6 - 8

ES vertinimuose 2010 m.²⁶³, žmogaus teisių padėties srityje, galime pastebėti šiokių tokių dviprasmybių ir painiavos. Dar 2010 m. spalio mėn. ES vyriausiosios įgaliotinės K. Ashton ir Europos plėtros komisaro Štefan Füle Europos Parlamentui skirtame pranešime apie padėtį Ukrainoje, džiaugiamasi per pastaruosius metus, nuo Oranžinės revoliucijos, pagerėjusia žiniasklaidos ir pilietinės visuomenės padėtimi, taip pat nuosekliai gerinamomis žmogaus teisėmis.²⁶⁴ Tačiau, jau kitais metais, 2011 m., Europos Komisija, vertindama 2010 m. padėtį Ukrainoje, išreiškė priešingą nuomonę. Konstatuojama, kad įgyvendinat politines reformas, pastebima mažiau teigiamų rezultatų, negu vykdant kitų sričių bendradarbiavimą. Akcentuojamas pablogėjimas pagrindinių teisių apsaugos, ypač žiniasklaidos laisvės ir laisvų susirinkimų.²⁶⁵ EP rezoliucijoje apie bendrą padėtį Ukrainoje, taip pat pastebima blogėjanti šių sričių padėtis. Ypač akcentuojamas blogėjimas žiniasklaidos srityje, išskiriamas Charkovo laikraščio, kuris pasisako prieš korupciją, vyriausiojo redaktoriaus Vasylio Klymentjevo dingimo atvejis ir raginama Ukrainos institucijas ištirti šį atvejį.²⁶⁶ Pastaruoju metu prie blogėjančio ES žmogaus teisių vertinimo, stipriai prisidėjo J. Timošenko ir kitų vyriausybės narių nuteisimai (buvusio vidaus reikalų ministro P. Lutsenko). Jie vertinami kaip politiškai motyvuoti, kur pažeidžiamos teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, gynybą. Ši byla, daugiausiai ES dėmesio pastaruoju metu sulaukęs žmogaus teisių pažeidimo atvejis (žiūrėti lentelę), turintis tiesioginės reikšmės ES – Ukrainos santykiams.

4 lentelė. ES dėmesys J. Timošenko teisių pažeidimo atvejui

02/03/2012	Statement by the spokesperson of EU High Representative Catherine Ashton on the meeting between EEAS Deputy Secretary General Helga Schmid and Eugenia Tymoshenko http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/128677.pdf
2012-02-27	Statement by High Representative Catherine Ashton and Commissioner Stefan Füle on the verdict of Yuriy Lutsenko in Ukraine http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_11903_en.htm
2012- 12 - 24	Ukraine: Statement by the Spokesperson of EU HR Ashton on the outcome of the Tymoshenko appeal
2011-10-27	Tymoshenko trial could jeopardise EU-Ukraine association agreement, says EU Parliament http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_11523_en.htm
2011 -10 - 12	Speech on the situation in Ukraine by EU HR Ashton http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_11480_en.htm
2011 – 10 -11	Declaration by the High Representative Catherine Ashton on behalf of the European Union on the verdict in the case of Ms Yulia Tymoshenko http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_11465_en.htm
2011- 10 – 10	EU Foreign Affairs Council Conclusions on Belarus, Ukraine, Human rights in Iran, and more http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_11468_en.htm
2011 – 08	Joint statement by EU High Representative Catherine Ashton and Commissioner Stefan Füle on the

²⁶³Commission staff working paper. Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010 Country Report on: Ukraine, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_646_en.pdf>, 6 -8 ;p.

²⁶⁴ Statement by EU High Representative Catherine Ashton and European Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy Štefan Füle on Ukraine before the European Parliament, Brussels, 20 October 2010, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/117230.pdf>, [žiūrėta 2012 – 04 -18].

²⁶⁵Joint staff working paper. Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010 Country Report : Ukraine, < http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_646_en.pdf>, p. 3.

²⁶⁶ 2010 m. lapkričio 25 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl Ukrainos, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:099E:0089:0093:LT:PDF>>, p.92.

-05	arrest of Yulia Tymoshenko in Ukraine http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_11275_en.htm
2011 – 06 - 08	Europos Parlamento rezoliucija dėl Ukrainos: Julijos Timošenko ir kitų buvusios vyriausybės narių atvejai http://www.donskis.lt/p/lt/4/1_/715
26/05/2011	Statement by the spokesperson of EU High Representative Catherine Ashton on the case of Yulia Tymoshenko http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/122218.pdf

Šaltinis: Sudaryta, remiantis Europos delegacijos Ukrainoje tinklalapyje skelbiama informacija, <http://eeas.europa.eu/statements/index_en.htm> [žiūrėta 2012 – 04 – 02].

ES – Ukrainos žmogaus teisių padėties vertinimą iliustruoja pateikta lentelė (žiūrėti lentelę Nr. 4). Lentelėje galima pastebėti, jog ES teigiamai vertina Ukrainos iniciatyvas, ratifikuojant tarptautinės teisės dokumentus, tačiau to nepakanka. Iš ES pateiktų vertinimų galima spręsti, kad nuo 2004 m. laipsniškai, beveik kiekvienais metais gerėjo arba bent jau išliko stabili situacija vaikų teisių, žiniasklaidos, pilietinės visuomenės situacija. Deja, pastaraisiais metais ES skelbia susirūpinimą žiniasklaidos, pilietinės visuomenės sritimis. Nuolatos prasto ES vertinimo susilaukė ir nacionalinių mažumų, kovos prieš kankinimus ir kitokį žiaurų elgesį klausimai. Situacija šiose srityse mažai pagerėjo, pažanga matoma tik dėl priimtų teisinių dokumentų, įstatymų. Šiek tiek geriau vertinama lyčių diskriminacijos pažanga, nors ir čia pažanga nėra didelė. Reikia pažymėti, kad nors ES kai kuriais laikotarpiais skiria daugiau dėmesio vienoms ar kitoms sritims, tačiau nereikia susidaryti klaidingo požiūrio, kad tose srityse pati blogiausia padėtis. Pvz., kaip jau buvo minėta, labiausiai akcentuojama blogėjanti žiniasklaidos padėtis, dalyvavimo protestuose, susirinkimų laisvių varžymas. Tačiau kankinimų srityje, padėtis nuolatos yra labai opi, mažai matoma realaus progreso ir vis dėlto, atrodo, kad pastaruoju metu ES labiau pastebi žiniasklaidos, pilietinių laisvių varžymą. Toks klaidingas įspūdis gali susidaryti, nes ES vertinimai pagrįsti lyginimais su ankstesnių metų pažanga, o ankstesniais metais žiniasklaidos, susirinkimų, dalyvavimo asociacijose teisės buvo geriausiai vertinamos.

5 lentelė. Ukrainos žmogaus teisių padėtis ES vertinimu

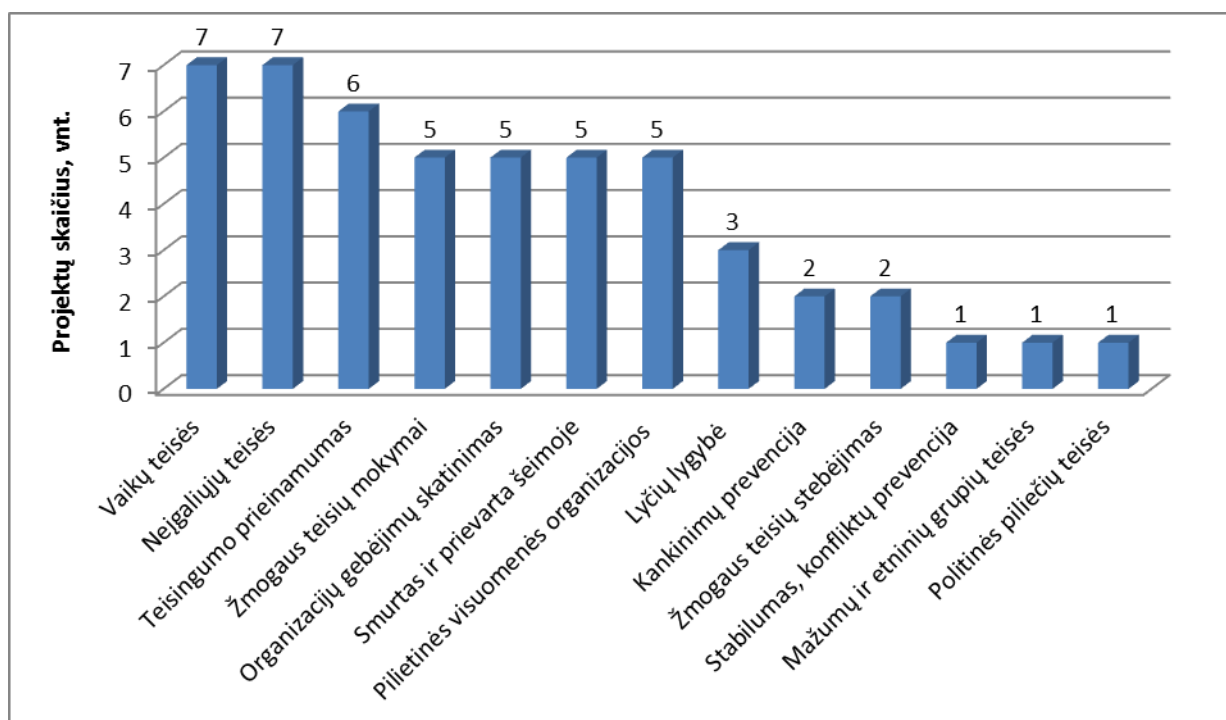
ES žmogaus teisių vertinimo kriterijai	Pradinė situacija (2004)	2006	2007	2008	2009	2010
Laikymasis tarptautinės žmonių teisių isipareigojimų	Ukraina ratifikavusi daugelį tarptautinės žmogaus teisių instrumentų					
Žiniasklaidos laisvė	Viena svarbiausių problemų. vietinės ir regioninės valdžios kontrolę daromą dėl rinkimų. netiriamos smurto prieš žurnalistus bylos					
Pilietinė visuomenė (NVO veikla, asociacijų laisvė, susirinkimų laisvė)	Padėtis gerėja, aktyviau kelia žmogaus teisių, kalinimo sąlygų, moterų teisių klausimus. Daugėja NVO, tačiau kol kas dar silpnai išvystyta veikla, priklausomai nuo užsienio dotacijų.					
Nacionalinių mažumų teisės	Ukraina imasi priemonių, ratifikavusi dokumentus, tačiau problema išlieka.					
Kankinimas ir kitoks žiaurus elgesys	Ypač aktuali problema, prasta situacija, imamasi veiksmų, bet pranešama apie nusižengimus					
Lyčių nediskriminavimas	Nepaisant konstitucijoje įtvirtintų nuostatų moterų lygiateisiškumo situacija išlieka sudėtinga, vis dar daug kliūčių.					
Vaikų teisės	Priimtos konvencijos, įstatymai, tačiau nepakankamas jų vykdymas					
Darbo standartai, darbuotojų teisės	Priimta tarptautinė darbo organizacijos konvencija dėl jungimosi į asociacijas. Neaiškūs prekybos sąjungos registracijos kriterijai.					

Pagerėjo	
Nežymiai pagerėjo	
Nepakito	
Nežymiai pablogėjo	
Pablogėjo	
Nėra duomenų	

3.5. Europos Sąjungos iniciatyvos atskirose žmogaus teisių srityse Ukrainoje

ES žmogaus teisių politikoje naudoja įvairius instrumentus: žmogaus teisių principai įtvirtinti sutartyse, EP teikia rezoliucijas apie padėtį Ukrainoje, ES žmogaus teisių vertinimai atspindi Europos komisijos skelbiamuose raportuose apie pažangą, įgyvendint veiksmų planus, asociacijos darbotvarkę, ES prioritetai, vykdant žmogaus teisių politiką, matomi veiksmų planuose, asociacijos darbotvarkėje. Taip pat ES skelbia pranešimus per Bendrąją užsienio politiką. ES užsienio reikalų ministrė K. Aston dažnai savo pranešimuose, kalbose kelia žmogaus teisių problemas. Dabar kyla klausimas, o kokių konkrečių veiksmų ES imasi, gerinant atskirų sričių padėtį, pvz., vis labiau blogėjančią žiniasklaidos padėtį, kokius vykdo projektus, skirtus kankinimų prevencijai, ar moterų bei vaikų teisių srityse. Todėl šiame skyrelyje apžvelgsime minėtąsias ES priemones, naudojamas atskiroms Ukrainos žmogaus teisių sritims.

Remiantis ES per EIDHR priemonę 2000 – 2006 m. vykdytų projektų sąrašu, galima suskaičiuoti 43 numatytus projektus, vėlesniam laikotarpiui, t.y. 2007 – 2009 m. kiekybiškai numatyta kur kas mažiau projektų, tik 8. Kiekybiškai, pagal projektų skaičių 2000 – 2009 m. daugiausiai dėmesio susilaukė neįgaliųjų teisės (žiūrėti lentelę).

3 pav. Projektų skaičius Ukrainai pagal EIDHR priemonę 2000 – 2009 m.

Šaltinis: Sudaryta autorės remiantis ES dokumentais: *Promoting Democracy and Human Rights in the European Neighbourhood and Partnership countries and in Kazakhstan and Tajikistan*, <http://ec.europa.eu/europeaid/what/human-rights/documents/enpi_compendium_2007_2009_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 04 – 12]. ir *EIDHR activities 2000-2006 compendium by location*, <http://ec.europa.eu/europeaid/what/human-rights/documents/updated_report_by_location_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 04 – 12].)

Reikia pastebėti, kad nors ES 2000 – 2009 m. laikotarpiu daugiausiai buvo vykdyta projektų skirtų žmonių su negalia padėties gerinimui, tačiau pačios ES šalies pažangos vertinimuose, tik 2010 m. išskirta ši sritis. 2008 m. atkreiptas dėmesys į vyresnio amžiaus žmones, ypač tuos, kurie gyvena vieni. Vykdytas projektas *AGE Advocacy Programme "Together We Can"*, siekta per nevyriausybinės organizacijas, žiniasklaidą, vyriausybę, gerinti našlaičių ir senyvo amžiaus žmonių socialines teises (žiūrėti priedą Nr.2). Šiuo metu, taip pat atkreipiamas dėmesys į senyvo amžiaus žmones. ES delegacija, atsižvelgdama į migracijos mastus, siekia užtikrinti, be priežiūros paliktų sergančių ir senyvų žmonių gerovę ir vykdo projektą „*Bridge the gap – end of life-care for terminally ill and elderly people left behind in Moldova and Ukraine*“ (žiūrėti priedą Nr. 3). Kalbant apie tinkamos socialinės aplinkos užtikrinimą, 2006 m. per TACIS programą buvo numatytas projektas *Community-based approach to local development*, turėjęs padėti pagerinti ir užtikrinti tinkamą sveikatos apsaugą. Numatyta įgyvendinti vietos plėtros ir socialinių paslaugų gerinimą per vietines įstaigas, nevyriausybinių organizacijų paramą, visų pirma ekonomiškai skurdžiuose regionuose – Krymo ir nuo Černobylio paveiktose vietovėse.²⁶⁷

Pagal projektų skaičių matyti, kad per EIDHR priemonę ES nemažai vykdė projektų, skirtų gerinti vaikų teises. 2004 m. projekte *Law enforcement and legal reforms on child protection, including implemation of international standarts* (žiūrėti priedą Nr.1) siekta vystyti teisinę bazę, kuri numatytų vaiko gyvenamąją vietą, kol vyksta teisminis procesas dėl vaiko atėmimo iš tėvų. 2006 m. projektu *Care for a Woman – Care for a Child* (žiūrėti priedą Nr.1), siekta, kad būtų sumažinta ŽIV grėsmė, deja, pagerėjimas šioje srityje ES vertinimu pastebimas tik 2009 m. (ES 2010 m. Ukrainos padėties pažangos vertinimas). (ES nemažai projektų ŽIV / AIDS prevencijai numatė per TACIS finansuojamas programas, pavyzdžiui 2004 m. TACIS veiksmų programoje numatyta ŽIV/AIDS prevencija ir efektyvesnės socialinės paramos tikslai.²⁶⁸). Taip pat 2006 m. vaikų teisių srityje ES numatė stiprinti miestų bendruomenių įtaką, formuojant jaunimo ir vaikų politiką mieste (*Law enforcement and legal reforms on child protection, including implementation of international standarts, 2006* (žiūrėti priedą Nr.1)). Per TACIS programą 2006 m. buvo numatytas atskiras, gana platus projektas moterų ir vaikų teisėms gerinti (*Women's and children rights.*) Projektas skirtas, užtikrinti smurto prevenciją prieš moteris, vaikus, spręsti moterų nelygybės, įdarbinimo, švietimo sistemoje esančias ir kt. problemas. Projekto aprašyme, akcentuojama, kad iki tol mažai kas buvo daroma vaikų ir moterų teisių srityse.²⁶⁹ 2008 m. blogėjant ekonominei situacijai

²⁶⁷ Community-based approach to local development, < http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/ukraine_ap2006_06_pf_community_based_approach_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 04 – 21], p. 1.

²⁶⁸ http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/ukraine_2003_en.pdf, p.3

²⁶⁹ Women's and children rights, < http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/ukraine_ap2006_05_pf_womens_and_children_rights_en.pdf> [žiūrėta 2012 – 04 – 21].

Ukrainoje, ES vaikų teisių srityje, per EIDHR vykdė projektą, kad būtų teikiama parama vaikams, neturintiems tėvų. 2009 m. numatyta atskirai gerinti našlaičių socialines teises Donecko ir Lugansk regionuose. (*Children in Crisis and Old People - "Steps Toward Each Other", 2008* (žiūrėti priedą Nr.2)).

Palyginus su bendru projektų kiekiu per EIDHR priemonę, didesnis dėmesys skirtas žmogaus teisių mokymams. (žiūrėti 2 pav.). 2001m. ir 2005 m. skirta po 2 projektus, 2009 m. – 1 projektas žmogaus teisių gebėjimams gerinti. Reikia pastebėti, kad žmogaus teisių mokymai numatyti ir karinėse struktūrose (*Training for Democracy and Human Rights in the Ukrainian Military, 2001* (žiūrėti priedą Nr.1.)), taip pat mokymai numatyti vietos politikams (*Training Programme for Local Politicians in the Aim of Furthering of Communal Self Administration and the Democratic Communal Development in the Ukraine, 2001* (žiūrėti priedą Nr.1)), švietimo sistemoje (*Promotion of Children and Human Rights Through Advanced Education and Debate Education in Ukraine, 2005* (žiūrėti priedą Nr.1.)), o 2009 m. kaimo bendruomenėje, siekiant pagerinti socialines, ekonomines teises (*Citizen Initiative for Economic and Social Rights Protection, 2009* (žiūrėti priedą Nr.2)).

Kitose srityse, tokiose kaip žiniasklaidos laisvė, mažumų ir etninių grupių teisės, per EIDHR priemonę 2000 – 2009 m. skirta vos po vieną projektą. Nors pačios ES vertinimu, moterų ir mažumų srityse padėtis Ukrainoje prasta ir raportuose dažniau buvo vertinama neigiamai nei teigiamai. Atrodytų, jei padėtis tokia prasta, tai ES turėtų atitinkamai rodyti daugiau iniciatyvos, vykdydama šių sričių žmogaus teisių politiką Ukrainoje. Juk ES finansavimo priemonėje, skirtoje projektų finansavimui, numatyta, kad parama skiriama toms šalims ir sritim, kuriose reali situacija prasčiausia, tačiau Ukrainos atveju, atrodytų yra tam tikrų išimčių. Vis dėlto, nors 2000 – 2009 m. laikotarpiu mažumų ir etninių grupių srityje skirtas tik vienas projektas romų teisėms gerinti (*Defending the Rights of Roma in Ukraine and Ensuring their Access to Justice, 2003* (žr. priedą Nr.1)), tačiau finansiniu požiūriu, palyginus su kitoms sritimis, tai nemenką finansavimą gaunantis projektas (žiūrėti pav. Nr.2). Šiuo metu (2010 – 2012 m. laikotarpiu) ES delegacija Ukrainoje vykdo projektą “we” and the “others”: ethnic minorities in the national history”, skirtą septyniems Ukrainos regionams, su tikslu, skatinti pagarbą mažumoms per istorijos mokymą. (žr. priedą Nr.3).

Žiniasklaidos laisvių varžymui stabdyti, kaip ir mažumų atveju, per EIDHR numatytas tik vienas projektas. Projektas skirtas viešinti regioniniu mastu įvairių grupių problemas per vietinę radijo studiją (*The Right To Know, 2006.* (žr. Priedą Nr.1)). Galima manyti, kad šiuo atveju pasitvirtina ES nuostata, skirti finansavimą labiau pažeidžiamose srityse. ES vertinimais, žiniasklaidos sritis dažniau buvo vertinama pažangiau nei kitos, todėl galbūt didesnė pažanga šioje srityje lėmė menkesnius ES veiksmus. Remiantis žiniasklaidos laisvių pavyzdiumi, reikia pastebėti, kad ES konkretūs veiksmai, gerinant žmogaus teisių padėtį Ukrainoje, ne visada buvo inicijuojami

tuometu, kada padėtis yra kritiškiausia, pvz., žiniasklaidos problemos ypač akcentuojamos 2004 m. Tačiau projektą ES numatė tik 2006 m., nors 2006 m. pačios ES vertinimu, padėtis žiniasklaidoje akivaizdžiai pagerėjusi.

Kaip jau buvo minėta, pati opiausia problema Ukrainoje, susijusi su kankinimais ir kitokiu žiauriu, smurtiniu elgesiu, ES į tai atkreipė dėmesį, ne tik formaliuose Europos Komisijos šalies pažangos vertinimuose, tačiau ir vykdydama konkrečius projektus šioje srityje. Smurto ir prievartos prevencijai 2005 – 2006 m. per EIDHR buvo numatyta 5 projektai. Nepaisant ES iniciatyvų, iš pačios ES vertinimų matoma, jog padėtis išliko sudėtinga. 2008 m. šalies vertinimo ataskaitoje, ES konstatuota, kad Ukrainos valdžia neskiria pakankamai dėmesio, kad būtų užkirstas smurtinis elgesys šeimoje, o 2010 m. pažymi, kad smurto šeimoje mastai išlieka dideli. Kalbant apie kankinimų ir kitokio žiauraus elgesio prevenciją, matoma šiokia tokia dviprasmybė. Nors atrodytų 2000 – 2009 m. skirta nedaug projektų iš ES pusės per EIDHR priemonę, tik 2 projektai (*Campaigning Against Torture and Cruel Treatment in the Ukraine, 2003* (žr. Priedą nr. 1); *Creation of a National System for Preventing Torture and Ill Treatment in Ukraine, 2008* (žr. Priedą nr.2), tačiau nereikėtų daryti skubotų išvadų, nes šiuo atveju projektų kiekis neparodo jų masto. Vertėtų atkreipti dėmesį, kad dviems projektams skirta suma yra beveik dvigubai didesnė, nei neįgalųjų teisėms, užtikrinti skirtų projektų, nors šių kiekybiškai yra daugiausiai. Šiuo metu Europos delegacija, numačiusi regioninį projektą, skatinant užkirsti prekybą žmonėmis Ukrainoje, Baltarusijoje, Moldovoje (*Strengthening national mechanisms for the reintegration and rehabilitation of victims of human trafficking in Belarus, Moldova and Ukraine, 2011* (žr. Priedą nr.3). Taip pat per ES delegacijos veiklą, numatyta regioninis projektas, užtikrinant pabėgėlių teises (*Legal and Social Protection of Asylum Seeking and Refugee Children in Ukraine, Belarus, and Moldova, 2011 -2013.; Local integration of refugees in the Republic of Belarus, the Republic of Moldova and Ukraine, Phase 2, 2012 -2013* (žr. Priedą nr.3). Europos komisija vykdo finansinės ir techninės pagalbos programą, skirtą trečiųjų šalių migracijos ir prieglobsčio padėties gerinimui (AENEAS). 2006 – 2008 m. šios programos pagrindu buvo vykdomas projektas, siekiant užkirsti kelią prekybai žmonėmis (*Elimination of human trafficking from Moldova and Ukraine through labour market based measures, 2006 – 2008*).²⁷⁰

Taigi, ES žmogaus teisių politika Ukrainoje, kaip ir kitose ES bendradarbiavimo šalyse, pasireiškia ne tik formaliomis priemonėmis, t.y. Europos Komisijos skelbiamomis bendromis Ukrainos žmogaus teisių padėties vertinimo ataskaitomis, ES institucijų pranešimais, deklaracijomis, rezoliucijomis, ES pareigūnų pasisakymų viešojoje erdvėje, bet ir vykdo konkrečią politiką žmogaus teisių srityje – teikia finansinę paramą, kuri skirta projektų įgyvendinimui. Nors

²⁷⁰ Elimination of human trafficking from Moldova and Ukraine through labour market based measures, <http://www.ilo.org/sapfl/Projects/WCMS_082036/lang--en/index.htm>, [žiūrėta 2012 – 04- 20].

ES projektų finansavimas vykdomas per atskiras priemones (TACIS, vėliau šią priemonę pakeitusi ENPI), tačiau šiame darbe nesiekama apžvelgti visų per šias programas vykdytų projektų žmogaus teisių srityje. Tačiau buvo galima pamatyti bendrą tendenciją, kad per šias priemones nedaug skirta žmogaus teisių sričiai Ukrainoje gerinti. Vietoj to, daugiau vystomi energetiniai, prekybos, sienų valdymo, regiono vystymo programos (pvz. Krymo) ir kt. projektai, kuriuose žmogaus teisės tam tikra prasme irgi yra gerinamos, tačiau netiesiogiai ir yra tik antrinis tikslas. Konkrečiai žmogaus teisių sritims projektų skirta neypatingai daug, didesnis dėmesys skirtas tik keletui sričių – moterų, vaikų teisėms. Per EIDHR programą numatyta kur kas daugiau projektų, nes tai specializuota programa žmogaus teisėms. Bendrai apžvelgus projektus, skirtus atskiroms žmogaus teisių sritims Ukrainoje, galima daryti tam tikrus pastebėjimus. Lyginant ES vertinimus ir akcentuojamas problemas Ukrainoje, projektai nebūtinai buvo skiriami tuo laikotarpiu, kada padėtis buvo blogiausia. Tačiau, didžiausio masto projektai buvo skirti toms sritims, kuriose iš tiesų padėtis buvo sudėtingiausia – kankinimų, smurto šeimoje prevencijai, vaikų teisėms, mažumų ir etninių grupių teisių užtikrinimui. Apskritai kalbant, projektų skaičius ir bendra suma nėra didelė (šią problemą jau aptarėme kalbėdami apie ES žmogaus teisių finansavimą.). ES daugiausiai projektų numatė 2006 m. Kaip tik šiais metais, Ukrainos žmogaus teisių srityje pastebimas pagerėjimas, tačiau neištyrus kitų veiksnių, galėjusių lemti pagerėjimą, negalime tvirtinti, kad pažanga buvo pasiekta dėl ES aktyviau vykdomos žmogaus teisių politikos. Galima išskirti kelias prioritėtines sritis, pagal vykdytų projektų kiekį – kankinimų prevencija, vaikų teisių apsauga, projektai, skirti stebėti žmogaus teisių įgyvendinimą.

Išvados

1. Žmogaus teisių samprata gana plati, turinti teisinį, moralinį pobūdį. Dėl sąvokos neapibrėžtumo teisių suvokimas gali skirtis priklausomai nuo kultūros, ideologijos. Tam kad išvengti galimų interpretacijų dažniausiai žmogaus teisės apibūdinamos kaip principų įtvirtintų teisės aktuose sistema, apžvelgus mokslinę literatūrą galima išskirti kelis pagrindinius žmogaus teisių principus, kuriais remiasi daugelis autorių - universalumo, visuotinio principas užtikrina, kad žmogaus teisės taikomos visiems nepriklausomai nuo rasės, religijos ir t.t. Lygybės principas garantuoja, kad teisės taikomos visiems vienodai, nedalomumo principas - žmogaus teisės nedalomos, užtikrintos turi būti tiek socialinės tiek politinės ir kt. teisės. Atliktoje mokslinės literatūros apžvalgoje matyti, kad daugiausiai painiavos kyla ne dėl pačios sampratos, o dėl skirtingos žmogaus teisių klasifikacijos, galimas labai įvairus žmogaus teisių skirstymas (pagal istorinį susiformavimo laikotarpį, pagal reguliavimo sritį ir t.t.) dėl skirtingos klasifikacijos autoriai pabrėžia skirtingas žmogaus teisių sritis ir vienos teisės tampa svarbesnės nei kitos, (pvz., politinės svarbesnės už socialines), taip kyla net tam tikrų teisių nepriskirimo prie žmogaus teisių problema. Nepaisant galimų skirtingų klasifikacijų interpretacijų, pagrindiniai žmogaus teisių principai nuo XX a vidurio reglamentuojami svarbiausiuose tarptautiniuose dokumentuose – JTO priimtoje žmogaus teisių chartijoje, ET žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, socialinėje chartijoje bei kituose regioniniuose susitarimuose.
2. Iš darbe analizuotų ES sutartyse įtvirtintų nuostatų prieita išvados, kad nuo XX a. pabaigos žmogaus teisės ES politikoje užima ypatingą vietą, taip pat apie žmogaus teisių svarbą liudija sukurtos specialios priemonės skirtos skatinti pažangą žmogaus teisių srityje trečiose šalyse. Išskiriami diplomatiniai instrumentai – politinis sąlygotumas numatytas visuose susitarimuose su trečiosiomis šalimis, vykdomi politiniai dialogai, skelbiami demaršai, ES pranešimai, vertinimai, numatyti ir finansiniai instrumentai, bei viena svarbiausių sąlygų narystės politikoje, tačiau nepaisant gerų siekių, pastebima tam tikra dviprasmybė ES politikos vertinimuose. Nors ES remiasi "švelniąja diplomatija" vykdydama žmogaus teisių politiką, dažnai tokia veikla vertinama kaip primesta dėl ES savanaudiškų motyvų (saugumo, europeizacijos). Taip pat iš specialistų pastabų galima spręsti apie rimtus ES žmogaus teisių politikos trūkumus – nėra efektyvių žmogaus teisių vykdymo įpareigotumo mechanizmų arba vengiama juos naudoti. Ukrainos atveju šiuo metu efektyviausia priemonė asociacijos sutarties nepasirašymas.

3. Žmogaus teisių aktualumą Ukrainoje liudija atlikta vertinamoji žmogaus teisių padėties apžvalga, pastebima, kad žmogaus teisių padėtis Ukrainoje šiuo metu blogėja ir po V. Janukovičiaus atėjimo į valdžią žmogaus teisių padėtis panašėja į L. Kučmos laikotarpiu buvusią situaciją tik ne tokia radikalia forma. Lyginant ir siejant svarbiausius Ukrainos įvykius ir tarptautinių organizacijų pateiktas šalies demokratijos ir žmogaus teisių vertinimo ataskaitas galima išskirti svarbiausius žmogaus teisių lūžio taškus ir tai įtakojušius veiksnius. Žmogaus teisių padėčiai Ukrainoje, daug įtakos turi ne tik valdžios vykdoma politika, žinoma, šis veiksnys svarbiausias, tačiau ir vykdoma užsienio politika, priklausomai nuo intensyvesnių santykių su ES ar Rusija matomos gerėjimo ar blogėjimo tendencijos žmogaus teisių srityje. Šiuo metu matomas akivaizdus pablogėjimas žiniasklaidos laisvės, susirinkimų, asociacijų laisvės srityse taip pat padaugėjo smurtinio elgesio atvejų.
4. Išskiriamos ES prioritetinės žmogaus teisių sritys – tarptautinių standartų įgyvendinimo klausimas, laisva žiniasklaida, dalyvavimas asociacijose, tačiau toks vertinimas gana formalus, paremtas tik teoriniais pareiškimais dokumentuose. Iš konkrečios ES veiklos, finansavimo, vykdomų projektų matyti, kad ES politika paremta padėties vertinimu ir parama skirta sritims, kuriose padėtis blogiausia. daugiausiai dėmesio skiria vienai aktualiausių problemų Ukrainoje - kankinimų prevencijai. ES vertinimais nuo 2004 m. šioje srityje padėtis išlikom pastoviai prasta, taip pat dažniausiai prasto įvertinimo susilaukė nacionalinių mažumų teisių užtikrinimas. Šiek tiek geriau vertinama lyčių diskriminacijos pažanga, vaikų teisės, nors ir čia pažanga nėra didelė. ES teigiamai vertina Ukrainos iniciatyvas ratifikuojant tarptautinės teisės dokumentus, tačiau to nepakanka. Iš ES pateiktų vertinimų galima spręsti, kad nuo 2004 m. laipsniškai beveik kiekvienais metais gerėjo arba bent jau išliko stabili situacija žiniasklaidos, pilietinės visuomenės situacija, deja pastaraisiais metais ES skelbia susirūpinimą šiomis sritimis, matomas akivaizdus pablogėjimas.
5. Po Ukrainos nepriklausomybės atgavimo ES – Ukrainos bendradarbiavimas žmogaus teisių srityje buvo gana formalus, buvo tik įtvirtinta nuostata dėl žmogaus teisių, demokratijos, Partnerystės ir Bendradarbiavimo susitarime, tačiau nebuvo numatyta efektyvių mechanizmų žmogaus teisių užtikrinimui. Aktyvesnis bendradarbiavimas, dėl pačios Ukrainos demokratinių iniciatyvų ir Europos Sąjungoje įvykusios didelės plėtros, prasidėjo nuo 2004 m.. Per Europos kaimynystės politiką sukurtas bendradarbiavimo formatas išlieka pačia svarbiausia priemone, taip pat šiuo metu tam tikra priemone galima laikyti asociacijos susitarimo darbotvarkes, kuriuose įtvirtinti žmogaus teisių principai, o siekis pasirašyti

susitarimą skatina atsižvelgti į žmogaus teisių padėtį. Pati konkrečiausia priemonė – ES finansavimas ir vykdomi projektai atskirose žmogaus teisių srityse, tačiau kaip ir bendroje ES žmogaus teisių politikoje, taip ir Ukrainoje finansavimas vertinamas kaip neypatingai didelis lyginant su ekonominiam bendradarbiavimui skirstoma parama, ar kitų organizacijų teikiama parama. Be minėtų, bendrų, visoms ES kaimynystės šalims skirtų žmogaus teisių gynimo priemonių, Ukrainoje nėra sukurto atskiro vien žmogaus teisėms skirto dialogo, nors padėtis šioje šalyje blogėja.

Rekomendacija

Įvertinus ES žmogaus teisių politikos specifiką Ukrainoje, pastebėta, kad tokia politika turi keletą trūkumų, o žmogaus teisių padėtis šioje šalyje blogėja, todėl verta plėtoti ES – Ukrainos bendradarbiavimą šioje srityje ir siūloma:

Vystyti bendradarbiavimo formatą, sukuriant struktūrizuotą atskirą dialogą žmogaus teisių klausimais. Nors ES remiasi švelniąja diplomatija, kad nesigautų „nulinės sumos žaidimas“, vykdam bendradarbiavimą ES derėtų pasirašant asociacijos susitarimą apibrėžti tam tikras taisykles (už kokius nusižengimus kokios baudos), už tam tikrus aiškius specialiai pačios valdžios toleruojamus ar net skatinimus nusikaltimus turėtų būti taikomos atitinkamos, realios ekonominės ar politinės sankcijos, tačiau visa tai turi būti numatyta iš anksto, kad žmogaus teisių politika įgautų griežtesnę formą ir aiškiai matomos galimos pasekmės. Kontrolės mechanizmus derėtų įvesti ne tik bendruose susitarimuose tačiau ir nevyriausybinėms organizacijoms, didinant nevyriausybinių organizacijų atskaitomybę ES, kad efektyviau būtų koordinuojami ES finansuojami projektai. Priešingu atveju ES turėtų plėtoti skatinamąją politiką numatant realią narystės perspektyvą, tačiau šis variantas bent kol kas mažiau tikėtinas.

Naudota literatūra

Mokslinė literatūra:

1. Asford N. *Laisvos visuomenės principai*. Aidai, 2003, <
http://www.hjalmarsonstiftelsen.se/wp-content/uploads/2011/12/Principles_Lithuanian.pdf>
[žiūrėta 2012-01-15]., 57 – 67 p.
2. Aster E., *Filosofijos istorija*, Vilnius: Allma littera, 1995, 408 p.
3. Bashirova E., Construction of democratic communities, *Democracy and political culture in eastern Europe*, Digital Printing, 2006, 355 – 381 p.
4. Bozel T A, Rise T., EU policies for the promotion of human rights, democracy and the rule of law, <
http://cddrl.stanford.edu/publications/one_size_fits_all_eu_policies_for_the_promotion_of_human_rights_democracy_and_the_rule_of_law> [žiūrėta 2012-02-01]., 33 p.
5. Dahl R., *Demokratija ir jos kritikai*, Vilnius: Amžius, 1994, 294 – 299 p.
6. Decentralization and human rights in Uganda, 2007
<http://www.huripec.mak.ac.ug/working_paper_16.pdf> [žiūrėta 2012-01-15]., 39 p.
7. Donnelly J., *Universal human rights in theory and practice*. Cornell University press, 2003 <
<http://www.google.lt/books?id=6O7SZp9djJQC&lpg=PA1&ots=9d61Vq9INb&dq=human%20rights%20history&lr&hl=lt&pg=PR4#v=onepage&q&f=false>> [žiūrėta 2012-01-15]., 293 p.
8. Dragneva R., Dimitrova A., Patvers of integration and regime compatibility: Ukraine between the CIS and the EU, *The CIS, the EU and Russia*, Palgrave Macmillan, 2007, 171 – 201 p.
9. Europos Sąjungos žmogaus teisių gairės, Kaunas: Arx Baltica, 2007, 63 p.
10. Europos žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje, Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2004, 94 p.
11. Gražulis A., Santykiai su ES: Ukraina Europos kaimynystės politikoje, Ukrainos užsienio politika: vidaus ir užsienio politikos tendencijos, Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2007, 99 – 129 p.
12. Guggenberger G., Symbolic actions or effective endeavours? The EU'S activities to promote democracy in Ukraine, Moldova and Belarus, *European Union and it's new neighborhood: addressing challenges and opportunities*, Vilnius: Mykolas Romeris University, 2006, 87 – 150 p.

13. Haas M., *International human rights. A comprehensive introduction*. Routledge, 2008, 440 p.
14. Hefferman L., *Human rights. A European perspective*. The Round Hall press. 1994, 437 p.
15. Hix S., *Europos Sąjungos politinė sistema*. Vilnius: Eugrimas, 2006, 406 – 409 p.
16. Jarašiūnas, E., Žiobienė E. *Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Mykolo Romerio Universiteto leidybos centras, 2009, 445 p.
17. Jočienė D., Čilinskas, K., *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. <<http://www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0120826.pdf>> [žiūrėta 2012-01-14]., 230 p.
18. Jočienė D., Pagrindinių teisių apsauga pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir Europos Sąjungos teisę, <
http://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCIQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.mruni.eu%2FIt%2Fmokslo_darbai%2Fjurisprudencija%2Farchyvas%2Fdnw.php%3Fid%3D263150&ei=pGCdT_HRGM-d-Qbcg-GUDw&usq=AFQjCNGI-MugZMBO2ZjuW9YXkASavu-4OQ&sig2=9M-rlX7OFCZjZgv42vlqng> [žiūrėta 2012-01-27].
19. Jonavičius L., *The structural influence of external factors on the transformation of post – soviet regimes: cases of Ukraine and Georgia*. Summary of doctoral dissertation, Vilnius, 2010, 44 p.
20. King T., *Human rights in European foreign policy: success or failure for Post - modern diplomacy?* < <http://www.ejil.org/article.php?article=583&issue=44>> [žiūrėta 2012 – 01 - 26].
21. Lupu M. R., *External democracy promotion in Ukraine and Moldova: the impact of the European Union*, 2010, <<http://www.diis.dk/graphics/Publications/WP2010/WP2010-21-External-Democracy-promotion-Ukraine-Moldova.pdf>>, [žiūrėta 2012 – 03 -14]., 28 p.
22. Mališauskas R., *Žmogaus teisės*. Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius: Mintis, 1993, 375 p.
23. Maniokas K., *Europos Sąjungos plėtra ir europeizacija: Vidurio ir Rytų Europos valstybių įsijungimas į Europos Sąjungą*, Vilnius, Eugrimas, 2003, 207 p.
24. Marchall J., *Personal freedom through human rights law? Autonomy, identity and integrality under European Convention on human rights*.
<http://www.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=6yuya_ackXIC&oi=fnd&pg=PR5&dq=J.Marshall++%E2%80%9CPersonal+freedom+through+human+rights+law%3F&ots=QcEyoUA3AQ&sig=bMA_nafibnMjJmp616BUEHoLuN0&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true>, [žiūrėta 2012 – 02 -15]., 231 p.

25. Matlary J H., Human rights. *Contemporary European foreign policy*, London: SAGE publishers, 2004, 141 – 154 p.
26. Mažylis L, *Šalia ne Europos. Europos Sąjungos kaimynystės politikos iššūkiai Rytų kaimynėms*, < http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:B.03~2010~ISBN_978-9955-12-577-8/DS.001.0.01.BOOK>, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010, 133 – 157 p.
27. Milonatė L., *Pagrindinių teisių šaltinių ir jurisdikcijų pliuralizmas: Strasbūras ir Liuksemburgas*, 2006, < http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2006~D_20061214_115122-40578/DS.005.0.02.ETD> [žiūrėta 2012-01-28]., 53 p.
28. Oxana Shevel., Crimean Tatars in Ukraine: The politics of inclusion and exclusion, Crimean Tatars in Ukraine: The politics of inclusion and exclusion, < <http://www.iccrimea.org/scholarly/oshevel.html>>, [žiūrėta 2012 – 03 – 22].
29. Paksas A., *Tarptautinės ir nacionalinės žmogaus teisių apsaugos priemonės ir institucijos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademijos leidybos centras, 2000, 66 p.
30. Petiville F., Exporting “values”? EU external cooperation as a “soft” diplomacy, *Understanding the European Union external relations*, London and New York: Routledge, 2003, 129 – 141 p.
31. Piontek E., Ukraine. *The European Union and its neighbours*. T. M. C. sser press, 2006.
32. Pumputis A., *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos įgyvendinimo mechanizmai*. Vilnius: Lietuvos Teisės Akademinė, 2000, 60 p.
33. Račius, E. Regionalizmas ir politika: Krymo atvejis. *Ukraina po oranžinės revoliucijos: vidus ir užsienio politikos tendencijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, 78 – 91 p.
34. Robertson, A. H., Merrills, J.G. *Human rights in the world and introduction to the study of international protection of human rights*. New York and Manchester university press, 1996, 314 p.
35. Sirutavičius V, Lopata R., Ukraina prieš Oranžinę revoliuciją ir po jos: demokratizacijos ir euroatlantinės integracijos perspektyvos. *Politologija*, 4 (40), 2005, < http://www.leidykla.eu/fileadmin/Politologija/2005-4_40/N%203-33.pdf>, 3 – 33 p.
36. Smith E K., *European Union foreign policy in changing world*, USA: Polity press, 2003, 97 – 121 p.
37. Solonenko I., The EU’S impact on democratic transformation in Ukraine. *Ukraine, the EU and Russia. History, culture, international relations*. Palgrave Macmillian, 2007, 138 – 151 p.

38. Spurga S., *Europos Sąjungos plėtra ir integracija*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2009, 99 p.
39. Starta G., The development of democracy in the eastern Europe and the role of the EU: the perspectives of the new neighborhood policy, European Union and its new neighborhood: addressing challenges and opportunities, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, 53 – 87 p.
40. Tomuschal Ch., *Human rights between idealism and realism*. Oxford university press, 2003, 388 p.
41. Unlin A., Pilietinė visuomenė ir demokratizacijos problemos pokomunistinėse valstybėse. *Demokratija Lietuvoje. Pilietiškumas ir totalitarizmas XX amžiaus istorijos lūžiuose*. Vilnius: Naujasis židinys – Aidai, 2011, 29 –40 p.
42. Vadapalas V., Tarptautinė teisė, Vilnius: Eurigmas, 2006, p. 262 – 326 p.
43. Velychenko S., The EU's impact on democratic transformation in Ukraine, *The EU and Russia. History, culture, international relations*, Palgate macmillian, 2007, 138 – 151 p.
44. Vitkus G., *Europos sąjunga. Enciklopedinis žinynas*. Vilnius: Eurigmas, 2008, p. 352 p.
45. Vitkus G., *Europos Sąjunga. Enciklopedinis žinynas*, Vilnius: Eugrimas, 2008, 351p.
46. Williams A., *EU human rights policies. A study in irony*. Oxford university press: 2004, 219 p.
47. Wilson A., The political process in Ukraine. Democratization or virtualization? *The EU and Ukraine neighbours, friends, partners?*, London: The federal trust for education and Research, 39 – 55 p.
48. Wilson A., Ukraine after Tymoshenko verdict, < <http://www.ecfr.eu/page/-/UkraineMemo.pdf>>, [žiūrėta 2012 – 01 -14].

Teisiniai ar kitokie dokumentai:

1. 2010 m. lapkričio 25 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl Ukrainos, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:099E:0089:0093:LT:PDF>>, [žiūrėta 2011 – 11 – 26].
2. A financing instrument for the promotion of democracy and human rights in the world (2007 – 2013), < http://europa.eu/legislation_summaries/development/general_development_framework/114172_en.htm>, [žiūrėta 2012 – 04 – 12].
3. Catherine Ashton EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy and Vice President of the European Commission Speech on the Annual Human Rights Report

- European Parliament Strasbourg, 13 December 2011,
<<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/11/885&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>>, [žiūrėta 2012 – 04 – 17].
4. Commission staff working document. Accompanying the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament ‘Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2007,
<http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2008/sec08_403_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03 - 17].
 5. Commission staff working document. Accompanying the communication from the commission to the European Parliament and the Council. Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2008 *Progress Report Ukraine*, <
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2009/sec09_515_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03 - 16].
 6. Commission staff working document. Accompanying the communication from the communication to the European Parliament and the Council. Taking stock of the European Neighbourhood Policy (ENP). Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2009 Progress Report Ukraine, <
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2010/sec10_524_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03 – 02].
 7. Commission staff working document. Accompanying the: communication from the commission to the council and the European parliament on strengthening the European neighbourhood policy. ENP Progress ReportUkraine 2006, <
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/sec06_1505-2_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03- 16].
 8. Commission staff working paper. European Neighbourhood Policy. Country Report.Ukraine.. Brussels, 12.5.2004,
<http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/ukraine_enp_country_report_2004_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 02 -27].
 9. Community-based approach to local development, <
http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/ukraine_ap2006_06_pf_community_based_approach_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 04 – 21].
 10. Council of European Union. Human rights and democracy in the world Report on EU action - July 2008 to December 2009, <
http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2010_hr_report_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03 – 18].

11. Country Report: Ukraine, <
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_646_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03 – 15].
12. EIDHR 2011-2013 Multiannual Indicative Planning, <
http://ec.europa.eu/europeaid/what/human-rights/documents/20110321_mip_eidhr_2011-2013_for_publication3_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03 – 15].
13. EU – Ukraine action plan. 2005, <
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/action_plans/ukraine_enp_ap_final_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03 -28].
14. EU – Ukraine association agenda 2010, <
http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/2010_eu_ukraine_association_agenda_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03 -28].
15. EU Prezidency declaration on media freedom and democratic standards in Ukraine, March 18, 2004, <http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_3303_en.htm >, [2012 – 04 – 18].
16. European Instrument for Democracy & Human Rights (EIDHR),
<http://ec.europa.eu/europeaid/how/finance/eidhr_en.htm>, žiūrėta [2012 – 04- 04].
17. European Neighbourhood and Partnership Instrument (ENPI) Funding 2007-2013, <
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/0703_enpi_figures_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 04 – 05].
18. Europos Parlamento rezoliucija dėl dabartinių įvykių Ukrainoje, 2011 spalio 24 d, <
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B7-2011-0553&language=LT>>, [žiūrėta 2012-03-06].
19. Europos Parlamento rezoliucija dėl Ukrainos: Julijos Timošenko ir kitų buvusios vyriausybės narių atvejai, 2011 birželio 8, <
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0272+0+DOC+XML+V0//LT>>, [žiūrėta 2012 – 03 -18].
20. Joint staff working paper. Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2010. Country Report on: Ukraine. Brussels, 25/05/2011, <
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/progress2011/sec_11_646_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03 – 28].
21. Komisijos komunikatas Tarybai ir Europos Parlamentui - Demokratijos ir žmogaus teisių rėmimo visame pasaulyje teminė programa pagal būsimąją finansinę perspektyvą (2007-2013) /* KOM/2006/0023 galutinis */ <<http://eur-law.eu/LT/Komisijos-komunikatas->

- [Tarybai-Europos-Parlamentui-Demokratijos-zmogaus-teisiu,240559,d](#) > [žiūrėta 2012-01-05].
22. List of of the EU – Ukraine association agenda priorities for 2011 -2012, <http://www.eeas.europa.eu/ukraine/docs/2011_12_eu_ukraine_priorities_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03 – 18].
23. Partnership and cooperation agreement. 1998, <<http://ec.europa.eu/world/agreements/downloadFile.do?fullText=yes&treatyTransId=659>>, [žiūrėta 2012 – 03 -19].
24. Statement by EU High Representative Catherine Ashton and European Commissioner for Enlargement and Neighbourhood Policy Štefan Füle on Ukraine before the European Parliament, Brussels, 20 October 2010, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/EN/foraff/117230.pdf>, [žiūrėta 2012 – 04 -18].
25. TACIS Ukraine action programme 2003, <http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/ukraine_2003_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 04 – 12].
26. Ukraina 2012, <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2012/ukraine-0> [žiūrėta 2012 - 04 – 11].
27. Ukraine annual program. Project fishe. Women’s and children rights, 2006 <http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/regional-cooperation/enpi-east/documents/annual_programmes/ukraine_ap2006_05_pf_womens_and_children_rights_en.pdf> [žiūrėta 2012 – 04 – 21].
28. Ukraine. National indicative programe 2011 -2013, <http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_nip_ukraine_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03 – 19].
29. Vystymosi komitetas. Žmogaus teisių pakomitetis. Tarpaprlamentinis komitetų susitikimas, Europos Parlamentai – nacionaliniai parlamentai. Žmogaus teisių laikymosi sąlygos plėtros politikoje. Europos Parlamentas, Briuselis, 2011 spalio 11 d., <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/deve/dv/877/877516/877516lt.pdf>, [žiūrėta 2012-03-05].
30. Žmogaus teisės pasaulyje 2004 m. ir ES politika. Europos Parlamento rezoliucija dėl metinio pranešimo dėl žmogaus teisių pasaulyje 2004 m. ir ES politikos šiuo klausimu (2004/2151(INI)), <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:045E:0107:0129:LT:PDF>>, [žiūrėta 2012 – 03 -15].

Internetiniai šaltiniai:

1. Bogutsky V., Human Rights in Ukraine – 2011: more and more volations, <<http://journalismnetwork.ning.com/profiles/blogs/human-rights-in-ukraine-2011-more-and-more-violations>>, [žiūrėta 2012 – 02 – 04].
2. Denisenko, V. Krymo totoriai reikalauja dėmesio. 2011 rugsėjo 13 d, <<http://geopolitika.lt/?artc=4207>>, Žiūrėta [2011 – 09 – 27]
3. Elimination of human trafficking from Moldova and Ukraine through labour market based measures, <http://www.ilo.org/sapfl/Projects/WCMS_082036/lang--en/index.htm>, [žiūrėta 2012 – 04- 20].
4. ES ir Ukrainos ryšiai - geopolitinis testas, 2011 gruodžio 30 d., <<http://europedirect.lt/lt/straipsnis/4483/es-ir-ukrainos-ryšiai-geopolitinis-testas>>, [žiūrėta 2012-03-06].
5. ESBO <<http://esbo.urm.lt/index.php?3353982205>> [žiūrėta 2012-01-22].
6. EU delays Ukraine deal because of rights concerns, <<http://www.europeanvoice.com/article/2011/december/eu-delays-ukraine-deal-because-of-rights-concerns/73014.aspx>>, [žiūrėta 2012 – 03 -22].
7. Europos kaimynystės politika, <http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/relations/framework/article_7239_It.htm> [žiūrėta 2012-02-28].
8. Europos Sąjungos plėtra, <<http://www.urm.lt/index.php?-148199312>> [žiūrėta 2012-01-05].
9. Europos Sąjungos santykiai. <http://www.urm.lt/index.php?-879603031> [žiūrėta 2011 – 03 – 09].
10. Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo organizacija (ESBO) kaip žmogaus teises ginanti tarptautinė organizacija, <<http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=581&tid=655&PHPSESSID=>> [žiūrėta 2012 – 01 -22].
11. EU-UN co-operation to promote and protect all human rights for all, Brussels, 14 October 2009, <http://ec.europa.eu/europeaid/what/human-rights/documents/fact_sheet_cooperation_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 04 – 12].
12. Freedom house: Ukraine President Yanukovich eliminates opposition, 2012 march 30, <<http://www.turkishweekly.net/news/133171/freedom-house-ukraine-president-yanukovich-eliminates-opposition.html>>, [žiūrėta 2012 – 04 – 14].

13. Freedom in the world 2011 – Ukraine,
<http://expression.freedomhouse.org/reports/freedom_in_the_world/2011/ukraine > [žiūrėta 2012-02-12].
14. Human rights and democracy in the world. Report on EU action July 2008 to December 2009. European commission, May 2010,
<http://eeas.europa.eu/human_rights/docs/2010_hr_report_en.pdf>, [žiūrėta 2012 – 03 – 29].
15. Human rights in world 2011 – Ukraina. <
http://expression.freedomhouse.org/reports/freedom_in_the_world/2011/ukraine> [žiūrėta 2012-02-12].
16. Human rights watch, World Report 2011: Ukraine, <<http://www.hrw.org/world-report-2011/ukraine>> , [žiūrėta 2012 – 01 – 22].
17. Human rights. EU delegation to Ukraine,<
http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/key_eu_policies/human_rights/index_en.htm>,
[žiūrėta 2012-03-07]
18. Nina Karpachova: "The European Union equally requires the European integration of Ukraine",
<http://www.ombudsman.gov.ua/en/index.php?option=com_content&view=article&id=1160:nina-karpachova-qthe-european-union-equally-requires-the-european-integration-of-ukraineq-&catid=15:2010-12-07-14-44-43&Itemid=76> 2012 - 02 – 17
19. Shapolova N., Assessing Democracy Assistance: Ukraine, <
<http://www.fride.org/publication/773/ukraine>>, 16 p.
20. Susho O., Prystayko O., *Nations in transit. Ukraine*,
<http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/NIT-2011-Ukraine.pdf >,
[žiūrėta 2012 – 03 -09]., 581 – 605 p.
21. Tymoshenko trial could jeopardise EU-Ukraine association agreement, says EU Parliament,
<http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_11523_en.htm>, October 27, 2011, [žiūrėta 2012 – 03 – 02].
22. U.S. Department of state diplomacy in action. Ukraine, bureau of Democracy, Human Rights, and Labor 2005, March 8, 2006,
<<http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2005/61682.htm>>, [žiūrėta 2012 -03 -11].
23. Ukrainos prezidentui suteikta metų dalgio premija, 2011 gruodžio 9 d., <
<http://www.delfi.lt/news/daily/world/ukrainos-prezidentui-suteikta-metu-dagio-premija.d?id=52750019>> [žiūrėta 2012-02-12].

24. United Nations human rights. *What are human rights?*,
<<http://www.ohchr.org/en/issues/Pages/WhatareHumanRights.aspx>> [žiūrėta 2012-01-15]
25. Vogel T., EU delays Ukraine because of rights concerns,<
<http://www.europeanvoice.com/article/2011/december/eu-delays-ukraine-deal-because-of-rights-concerns/73014.aspx>, [žiūrėta 2012 – 03 – 27].
26. Žmogaus teisių ir demokratijos gynimas, <
http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/reactions/cfsp/article_7232_lt.htm>
[žiūrėta 2012-01-29].
27. Žmogaus teisių samprata < <http://www.manoteises.lt/index.php?lang=1&sid=468>> [žiūrėta
2012-01-22].
28. В Украине все чаще нарушают права человека, *MigNews*, 2011 май 13, <
<http://mignews.com.ua/ru/articles/71427.html>>, [žiūrėta 2011-01-18].
29. Захаров Евгений., Права человека в Украине. 5 марта 2010,
<<http://glavnoe.ua/articles/a3223>>, [žiūrėta 2012-01-16].

Santrauka

Magistriniame darbe nagrinėjama ES žmogaus teisių politika ir jos veiksmai skatinant žmogaus teisių politiką Ukrainoje. Tyrimų objektas – ES žmogaus teisių politika Ukrainos atžvilgiu. Pagrindinis magistrinio darbo tikslas - išanalizuoti ES žmogaus teisių politikos esmingiausius bruožus ir šios politikos taikymo pobūdį Ukrainoje. Darbe buvo išnagrinėti moksliniai straipsniai, ES dokumentai – EKP veiksmų planai, asociacijos darbotvarkės, Europos Komisijos teikiamos šalies padėties vertinimo ataskaitos, Europos Parlamento rezoliucijos, finansavimo dokumentai, bei ES pareigūnų pranešimai spaudoje. Remiantis šių dokumentų analize, padaryta išvada, kad ES politika Ukrainos atžvilgiu nėra pakankamai išplėtotą. Silpną ES politiką patvirtina atlikta 2000 – 2009m. ES finansinės paramos žmogaus teisių srityje analizė, kiekybinis projektų vertinimas atskirose žmogaus teisių srityse, panaudojant grafinį vaizdavimą, atlikta ES žmogaus teisių padėties vertinimo tendencijų Ukrainoje analizė 2004 – 2010 m, ES prioritetinių veiksmų Ukrainos žmogaus teisių srityje vertinimas.

Darbą sudaro įvadas, trys skyriai, aptariami svarbiausi darbo rezultatai, pateikiama rekomendacija, bei trys darbo priedai.

Pirmoji darbo dalis skirta bendram žmogaus teisių sampratos aptarimui, išskiriant galimas klasifikacijas, bei apžvelgiant istorinę žmogaus teisių apsaugos iniciatyvos XX a. raidą.

Antroje dalyje gilinamasi į ES žmogaus teisių politikos specifiką. Bendrai aptariamas žmogaus teisių įtvirtinimas ES vidaus politikoje, daugiau dėmesio skiriama išorės politikai. Akcentuojamas ES žmogaus teisių politikos pobūdis (švelnioji diplomatija), išskiriamos pagrindinės priemonės pasitelkiamos vykdant žmogaus teisių politiką, taip pat aptariami pagrindiniai motyvai skatinantys tokią ES politiką ir šios politikos vertinimas, bei atkreipiamas dėmesys į žmogaus teisių svarbą plėtros politikoje.

Trečioji dalis skirta Ukrainos atvejo analizei. Išsiaiškinama bendra žmogaus teisių padėtis Ukrainoje, išskiriamos ES akcentuojamos žmogaus teisių prioritetinės sritys, aptariamas ES Ukrainos teisinis bendradarbiavimo pobūdis Ukrainoje, taip pat aptariamos konkrečios ES vykdomos priemonės – teikiamas finansavimas ir apžvelgiami vykdomi projektai atskirose žmogaus teisių srityse.

Summary

The Master's thesis analyses the human rights policy of the European Union and its actions that are taken in order to promote human rights in Ukraine. The object of research is the EU's human rights policy towards Ukraine. The main aim is to analyze the main features of EU's human rights policy and its application nature to Ukraine. There were examined scientific articles, EU documents: ENP action plans, associations' agendas, the European Commission's assessment of the country situation report, The European Parliament resolutions, financing documents, EU officials reports in press. According to analysis of these documents, it was concluded that EU policy towards Ukraine is not sufficiently developed. Confirmation of weak EU human rights policy in Ukraine based on 2000 – 2009 conducted analysis of EU financial support for human rights, quantitative estimation of EU projects in different fields of human rights, using graphical representation, estimation tendencies analysis of EU human rights situation in Ukraine in 2004 – 2010, estimation of EU actions priority in human rights area in Ukraine.

The work consists of introduction, three chapters, the main results of research and three appendixes. In the first part human rights concept, classifications and the historical review of human rights protection initiatives process in the twentieth century are discussed.

The second part goes into the question of EU human rights policy specifics. Human rights consolidation in the EU's internal policy is discussed, more attention is paid to external policy. EU's human rights policy nature is emphasized soft diplomacy, key measures that are invoked in EU human rights policy are highlighted and the main reasons that promoting such policy in EU countries are discussed. Also, the attention is paid to the importance of human rights in integration policy.

The third part is devoted to the case analysis of Ukraine. General human rights situation in Ukraine is ascertained, EU human rights priority areas in Ukraine are expected, the legal collaboration nature of EU are discussed, specific measures used by EU are also discussed to promote human rights situation in Ukraine: funding is provided and projects are surveyed in separate human rights spheres.

Anotacija

Vainauskaitė R. Europos Sąjungos žmogaus teisių politika Ukrainos atžvilgiu/ Europos kaimynystės politikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas Doc. dr. Diana Janušauskienė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, politikos ir vadybos fakultetas, 2012. – 103 p.

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota Europos sąjungos žmogaus teisių politika Ukrainos atžvilgiu, nagrinėjama kokiomis priemonėmis ir kaip Europos Sąjunga vykdo žmogaus teisių gynimo politiką Ukrainoje. Pirmoje darbo dalyje aptariama žmogaus teisių samprata, klasifikacija, pagrindinės žmogaus teisių apsaugos organizacijos, bei žmogaus teises reglamentuojantys dokumentai. Antroje dalyje pateikiama žmogaus teisių politikos įtvirtinimo ES vidaus politikoje raida, išskiriami pagrindiniai ES žmogaus teisių principą reglamentuojantys dokumentai, ES žmogaus teisių politikoje naudojami metodai, priemonės, žmogaus teisių principo svarba plėtros politikoje. Trečioje dalyje nagrinėjama Europos Sąjungos žmogaus teisių politika Ukrainoje, išsiaiškinama bendra žmogaus teisių padėtis Ukrainoje ir įtakojantys veiksniai, išskiriamos ES akcentuojamos probleminės žmogaus teisių sritys, remiantis pasirašytais susitarimais, vykdomomis programomis, aptariamas bendradarbiavimo pobūdis žmogaus teisių srityje, naudojamos priemonės, per vykdomų projektų aptarimą analizuojama konkreti ES veikla atskirose žmogaus teisių srityse, pateikiami vykdytų projektų statistiniai duomenys.

Pagrindiniai žodžiai: Europos sąjunga, žmogaus teisės, Ukraina, užsienio politika.

Annotation

Vainauskaitė R. the human rights policy of the European Union towards Ukraine/ The European Neighbourhood Policy Master's thesis. Supervisor associate Professor Dr. D. Janušauskienė. – Vilnius: Faculty of Policy and Management, Mykolas Romeris University, 2011. – 103 p.

This master's thesis covers the analysis of European Union human rights policy towards Ukraine, there are considered in what measures and how European Union pursues a policy of human rights in Ukraine. In the first part of work the conception of human rights, classification, the main human rights protection organizations and documents that finetunes human rights are discussed. The second part points out the development of consolidation of human rights policy in EU's internal policy, the main documents governing human rights principles, methods and measures used in human rights policy, the importance of human rights principle in development policy. In the third part of work the research is carried out on EU's human rights policy in Ukraine. Common situation of human rights and influencing factors in Ukraine is explicated, the problematical areas of human rights which EU are emphasized. According to signed agreements, on-going programs, the nature of cooperation in human rights sphere is discussed, the measures are used. During the discussion of ongoing projects the specific EU's activity in separate human rights areas is analysed, the statistic data of pursued project are produced.

Keywords: European Union, human rights, Ukraine, foreign policy.

PRIEDAI

1 Priedas. Pagal EDIHR finansuojami projektai Ukainoje 2000 – 2006 m. laikotarpyje

Metai	Projekto pavadinimas	Projekto aprašymas	Vykdanti organizacija	Pinigų suma (bendra suma, ES finansuojama dalis (proc)).
15/01/2001	<i>Training Programme for Local Politicians in the Aim of Furthering of Communal Self Administration and the Democratic Communal Development in the Ukraine</i>		BILDUNGSWERK SACHSEN DER DEUTSCHENGESELLSCHA FTEV	173,396.00 <i>EU_Contribution</i> : 89.59%
13/02/2001	<i>Training for Democracy and Human Rights in the Ukrainian Military</i>		INTERNATIONALE GESELLSCHAFT FUR MENSCHENGESELLSCHA FT	425,256.00 <i>EU_Contribution</i> 80.92%
18/01/2002	<i>Ensuring the Implementation of Territorial Community Rights</i>	Develop an environment conducive to the exercise of the territorial community rights as provided by the Law “On Local Self-government in Ukraine”; develop and adopt necessary changes into existed law and acts regulating local deputies activity by conducting pilot project in eight communities throughout Ukraine.	COUNTERPART CREATIVE CENTER CHARITYFOUNDATION	478,370.60 <i>EU Contribution:</i> 100.00%
20/02/2002	<i>Promotion & Strengthening Democratic Stability and Preventing Conflict in Ukraine</i>		CONSEIL DE L'EUROPE	822,081.00 <i>EU_Contribution</i> : 47.37%
02/07/2003	<i>Campaigning Against Torture and Cruel Treatment in the Ukraine</i>	Decrease the scale of torture and cruel treatment in Ukraine, by gathering information on and public investigation in cases of torture, publication and dissemination of the relevant data and organising joint actions for protection from torture and cruel treatment (together with other human rights protection organisations).	KHARKIV HUMAN RIGHTS PROTECTION GROUP	685,026.00 <i>EU Contribution:</i> 82.53%
03/12/2003	<i>Restorative Social Transformation in Ukraine</i>	Improve access to justice for all and the capacity of the justice system in Ukraine through the introduction of Restorative Justice into the justice system to support legal reform and the transition to a democratic society by initially focusing on court-referred criminal cases, to promote reconciliation between victims and offenders.	SEARCH FOR COMMON GROUND	305,797.00 <i>EU Contribution:</i> 80.00%
10/12/2003	<i>Improving the Human Rights Situation in</i>	Provide Human Rights Organisations in Ukraine with support,	INTERNATIONAL	334,785.00

	<i>Ukraine through Legal Aid Provided by NGOs</i>	training, and expertise in their efforts to provide the general public with legal aid, such as personal consultations and approach relevant authorities, and bring lawsuits in selected principle cases of human rights against Government agencies.	HELSINKI FEDERATION FOR HUMAN RIGHTS	<i>EU Contribution:</i> 79.78%
13/12/2003	<i>Defending the Rights of Roma in Ukraine and Ensuring their Access to Justice</i>	Support the development of a network of Romani human rights NGOs across Ukraine. through improving the access of Roma to justice, and to capacitate Roma to defend their rights through monitoring, legal defence and advocacy as well as strategic litigation in both the domestic and international courts, as well as training for judges and prosecutors.	EUROPAI ROMA JOGOK KOZPONTJA ALAPITVANY / EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER	778,230.00 <i>EU Contribution:</i> 80.00%
21/08/2004	<i>Disabled Youth Advocate Network for Equal Rights and Opportunities</i>	Capacity building of regional NGOs and social services, which develop and implement human rights advocacy and monitoring programmes for disabled people in 7 regions of Ukraine.	HUMAN RIGHTS FOUNDATION	46,295.00 <i>EU Contribution</i> 87.58%
27/08/2004	<i>Know Your Rights and be Able to Protect them: Improving Access of the Rural Population to Legal Mechanisms of Protection of their Rights</i>	Improved access of the rural population to legal mechanisms of the protection of their rights through activation of the population of the small towns and villages in two regions of Ukraine to protect their rights and interests.	CIVIL SOCIETY INSTITUTE	92,351.70 <i>EU Contribution:</i> 90.00%
26/08/2004	<i>Introduction of a System of Protection, Monitoring and Reporting about Human Rights of Legally Incapable People with Intellectual Deficiency in Special Agencies</i>	Develop, pilot and multiply a system of protection, monitoring and reporting about human rights of legally incapable people with intellectual deficiency in special agencies for them in Ukraine	DJERELA CHARITY ASSOCIATION FOR PEOPLE WITH LEARNING EMOTIONAL AND BEHAVIORAL DISABILITIES	92,910.00 <i>EU Contribution</i> 96.58%
21/12/2004	<i>Improving the population's legal awareness and promotion of access to healthy development of socially disadvantaged families</i>	Improve legal awareness of population and to widen access of socially disadvantaged families to quality social services in pre-natal care and early development of a child by disseminating information of social, legal and educational nature in Rivne region, Zhytomyr region and Volyn region.	RIVNE CITY YOUTH PUBLIC ORGANISATION MOTHERS SCHOOL	82,020.32 <i>EU Contribution:</i> 90.00%
01/10/2004	<i>Monitoring, Reporting and Advocating Human Rights of Lesbian, Gay, Bisexual and Trans-gendered People in Ukraine</i>	Realisation of human rights of lesbians, gays, bisexuals and transgender people in Ukraine.	NASH MIR OUR WORLD GAY AND LESBIAN CENTER	€ 69,687.00 <i>EU Contribution:</i> 81.23%
01/10/2004	<i>Establishment of Human Rights in Ukraine National Periodic Magazine to Promote and Protect Human Rights and Democratic Values</i>	Improve human rights monitoring, reporting and advocacy through the establishment of a periodic magazine and website. The publications inform human rights activists, governmental officials, and the society at large about the human rights situation in Ukraine, covering specific cases, reporting violations at various levels, and presenting international experience.	UKRAINIAN AMERICAN BUREAU FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS	98,850.00 <i>EU Contribution:</i> 77.06%
01/10/2004	<i>Law enforcement and legal reforms on children protection including implementation of international legal</i>	Introducing the practice of using social expertise in the court while the decisions concerning parental rights termination or removal a child from the family without termination of parental	SOCIAL SERVICE VIFANIYA	27,500.00 <i>EU Contribution:</i> 99.12%

	<i>standarts</i>	rights are made.		
01/11/2004	<i>Elimination of Gender and Age Discrimination in the Labour Market in Ukraine: Education and Action Programme</i>	Development of positive environment and conditions for changing current discriminatory practices in the labour market and improving legislation concerning gender discrimination, by providing advocacy and training for governmental officials and policy makers, such as local authorities, local and state parliament deputies, trade unions, NGO and media.	WEST UKRAINIAN CENTRE WOMENS PERSPECTIVES	54,680.00 <i>EU Contribution:</i> 85.25%
01/12/2004	<i>Public Advocacy – Strengthening NGOs Activity in the Field of Human Rights Protection in Crimea</i>	Improving organizational professionalism of human rights NGOs, development of the monitoring network of discrimination and intolerance toward the disadvantaged groups (national minorities, the elderly, defrauded investors, orphans, etc.) in Crimea and using results of monitoring for influence decision making of public institutions.	REGIONAL RESOURCE AGENCY CRIMEAPERSPECTIVE	70,000.00 <i>EU Contribution:</i> 50.00%
04/09/2004	<i>Public Consulting Room for Giving Gratis Legal Aid to the Citizens in Conflicts with State Bodies</i>	Improving legal defence of human rights and freedoms in conflicts with state bodies and officials according to The Common Declaration of Human Rights, European Convention of Human Rights and Freedoms, other Human Rights International Treaties, signed by Ukraine, in the Lviv city and region.	REGIONAL CHARITY FOUNDATION LAW AND DEMOCRACY	28,790.00 <i>EU Contribution:</i> 89.84%
01/01/2005	<i>Protecting and Advocating Rights of Mentally Disabled by Improved Access to Justice</i>	Protect and enhance rights of people with mental disabilities to exercise meaningful life choices and enjoy the social, educational, economic, political and cultural benefits of community living, protecting and advocating rights of mentally ill in Ukraine by facilitating their access to justice and obliging the government to take affirmative action to protect mentally ill.	UKRAINIAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION	77,454.00 <i>EU Contribution:</i> 90.00%
01/01/2005	<i>Enhancing Ukrainian Social Agencies Capacities in Protection of Women and Children from Domestic Violence</i>	Reduce the number of victims of domestic violence, particularly women and children, in Ukraine and increase efficiency of their protection by all social institutions, through development of a Regional Implementation Model of Prevention of Domestic Violence that will unite all project stakeholders, while developing cooperation between civil society activists and youth leaders.	KHARKIV CENTER FOR WOMEN'S STUDIES	99,382.50 <i>EU Contribution:</i> 90.00%
01/02/2005	<i>Protect Your Rights - Make It a Rule</i>	Improve de situation of human rights observance in Chernihiv region through a direct legal assistance programme for socially unprotected people; an educational programme to increase the level of legal awareness of population; 4 press-tours; 4 “legal” trolleybuses; legal manual; and a capacity building programme to strengthen the capacity of human rights NGOs.	PUBLIC ORGANISATION CENTRE FOR SOCIAL WELFARE DOBROCHYN	58,946.00 <i>EU Contribution:</i> 90.00%
01/02/2005	<i>Promotion to the Respect of Human Rights and Fundamental Freedoms of Refugees and Migrants, Combating Irregular Migration in Ukraine</i>	Improve the access to justice for refugees and migrants and their legal protection, combating irregular migration in Ukraine, human rights monitoring and reporting in the sphere of protection of human rights of refugees and migrants.	CHERNIHIV PUBLIC COMMITTEE OF HUMAN RIGHTS PROTECTION	78,000.00 <i>EU Contribution:</i> 76.41%

01/04/2005	<i>Promotion of Children and Human Rights Through Advanced Education and Debate Education in Ukraine</i>	Promoting innovative approaches to children rights and human rights by combining traditional methods of school education with a range of debate education models, and advanced education.	TEACHERS FOR DEMOCRACY AND PARTNERSHIP	59,758.00 <i>EU Contribution:</i> 86.91%
01/04/2005	<i>Legal Space of Childhood</i>	Assist in the realisation of the rights and legitimate interests of the children by creating the Net of the organizations – partners working in the sphere of children problems solving, in order to exchange information and experience and to implement joint projects.	ORGANIZATION FOR CHILDREN AND YOUNGPEOPLE KROK	47,970.00 <i>EU Contribution:</i> 90.00%
01/04/2005	<i>Child Right for A Family</i>	Improvement of the quality of life and life-long potential for the well-being of children in the care of state through development and implementation of innovative mechanisms for Ukrainian society, which provide the right of a child to live in family.	CHRISTIAN CHILDREN'S FUND UKRAINE	100,000.00 <i>EU Contribution:</i> 63.89%
01/04/2005	<i>I am a Child, but I am a Citizen</i>	Improve protection of rights of homeless and underage children - subjects to physical and psychological violence in their families, and also the rights of children at the poverty verge and those who are under the risk of becoming homeless.	ODESSA CHARITABLE FUND FOR REHABILITATION AND ADAPTATION OF CITIZENS WITHOUT DEFINITE RESIDENCE THE WAY HOME	94,395.40 <i>EU Contribution:</i> 80.00%
16/04/2005	<i>Equal Rights - Equal Opportunities: Overcoming the Stereotype of Smaller Significance of Women in Families in which Handicapped Children are Brought up</i>	Promote women's rights and support gender equality in families in which handicapped children are brought up through creation of a network of consulting centres and carrying out an education campaign at all levels.	CENTRE FOR PRACTICAL FAMILY PSYCHOLOGY LYUBYSTOK	€ 20,038.00 <i>EU Contribution:</i> 88.00%
11/08/2005	<i>The Kolomiya Youth Centre</i>	Improve the welfare, access to justice, and legal protection for the disadvantaged and troubled children and youth of the community through establishment of the youth centre.	ASSOCIATION FOR THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF KOLOMIYA	89,550.00 <i>EU Contribution</i> 86.30%
18/08/2005	<i>Defence and Advocacy of Human Rights for Domestic Violence Victims Through the Formation of Local Coalitions</i>	Enhance the protection of human rights for people who suffer from domestic violence. This is to be accomplished by implementing new procedures to intervene in cases of domestic violence, by increasing the role of NGOs in the struggle against domestic violence, and by forming local coalitions for counteraction domestic violence	DNIPROPETROVSK WOMEN'S INFORMATION COORDINATION CENTRE	86,677.00 <i>EU Contribution:</i> 89.22%
18/08/2005	<i>Family Without Violence - Improving Rural Citizens Awareness Advocacy Action on Preventing Violence in Families and Children's Abuse</i>	Provide rural citizens of Kherson oblast awareness of advocacy action on preventing violence in families and abuse of children, through conducting informational and educational campaigns for community members, public officials, school students and stimulating public action; enhancing capabilities of public officials and NGO in preventing violence in families.	YOUTH ORGANIZATION NEW GENERATION	86,000.00 <i>EU Contribution:</i> 90.02%
30/12/2005	<i>Improving Access to Justice for Rural</i>	Improve access to justice for the rural population through	COUNTERPART	445,562.00

	<i>Population</i>	educating rural districts' inhabitants on the way Ukrainian judiciary operates as concerns seeking legal redress in courts of justice on civil and administrative law disputes and creating appropriate organizational and legal conditions for introduction of arbitration courts to the selected rural districts.	CREATIVE CENTER CHARITY FOUNDATION	<i>EU Contribution:</i> 80.00%
03/06/2006	<i>East-West Empowerment Disabled Women Advocacy Leadership Programme</i>	Improving the situation with human rights of disabled people in the country through the efforts of regional NGOs, which will form, in partnership with media and authorities, a country-wide disabled advocacy network.	HUMAN RIGHTS FOUNDATION	74,497.00 90.00%
01/07/2006	<i>Study and Incorporation of International Human Rights Standards for Solving Domestic Violence Problems in Ukraine</i>	Develop, test and disseminate a mechanism of ensuring Human Rights protection in the field of domestic violence through : legislation drafting, legal assistance to victims, and public response to the problem	WEST UKRAINIAN CENTRE WOMENS PERSPECTIVES	77,840.00 <i>EU Contribution:</i> 87.47%
13/07/2006	<i>Care for a Woman – Care for a Child</i>	Reduce and prevent expressions of rights abuse from the part of governmental officials of all levels, public institutions and population at large towards HIV-positive street children and their families at risk in Kyiv.	OPEN HEART NON PROFIT ORGANIZATION	60,217.00 <i>EU Contribution:</i> 62.03%
11/08/2006	<i>Maintaining Responsible Parental and Marital Behaviour among Men and Women Served Prison Terms</i>	Foster the human rights culture of prisoners and ex-prisoners and their spouses and tackling domestic violence in prisoners' and ex-prisoners' families.	CLASS ASSOCIATION FOR YOUNG PROFESSIONALS	60,387.00 <i>EU Contribution:</i> 70.30%
15/08/2006	<i>Advancing Equality of People with Intellectual Disability through Network of Self-Advocacy Groups</i>	Promote equality and respect of human rights of people with intellectual disability, their equal participation in all spheres of community life, selfprotection of their rights.	DJERELA CHARITY ASSOCIATION FORPEOPLE WITH LEARNING EMOTIONAL ANDBEHAVIORAL DISABILITIES	84,145.00 <i>EU Contribution</i> 90.00%
11/10/2006	<i>HRN (Health Rights Network): Strengthening of Self-help Associations to Recognise the Right to the Health of Children Affected by Cancer</i>	Strengthen civil society organisations, in particular local self-help voluntary associations, to support children affected by cancer and their families. The project aims to contribute into the recognition of the right to the health of the children affected by cancer and their families through the development of sustainable health and social care for children, affected by tumour.	SOLETERRE-STRATEGIE DI PACE ONLUS	89,264.00 <i>EU Contribution:</i> 79.00%
02/12/2006	<i>Law enforcement and legal reforms on child protection, including implementation of international legal standarts</i>	Strengthen the influence of city communities on forming children's and youth's policy of the city by means of opening a centre of public policy and conducting through it civil auditions.	YOUTH ORGANIZATION M ART IN CLUB	81,486.00 <i>EU Contribution:</i> 90.00%
13/12/2006	<i>Women In Decision Making</i>	Promote equal participation of women in political processes and decisionmaking for strengthening the basis for civil society dialogue and democratic discourse	POLTAVA REGION CELL OF LEAGUE OF SOCIAL SERVICES WORKERS OF UKRAINE	96,300.00 <i>EU Contribution:</i> 90.00%

26/12/2006	<i>Youth Builds Democracy. Youth – School – Community</i>	Strengthen the basis for civil society dialogue and democratic discourse through fulfilling an authentic and sustainable democratisation at the local level, particularly based on the young people's role.	ALL UKRAINIAN ASSOCIATION OF TEACHERS OF HISTORY CIVIC EDUCATION AND STUDIES NOVA DOBA	94,738.25 <i>EU Contribution:</i> 89.71%
27/12/2006	<i>Policy Campaign For Promoting Gender Equality In Ukraine</i>	Strengthen the basis for civil society dialogue and democratic discourse, while enhancing equal participation of women on political processes and decision-making.	CENTRE FOR UKRAINIAN REFORM EDUCATION INTERNATIONAL CHARITABLE ORGANIZATION	84,308.83 <i>EU Contribution:</i> 85.00%
29/12/2006	<i>The Right To Know</i>	Create a community media tool on the basis of Rozmai Media Centre as a radio production studio leading to a virtual regional network to voice the problems of the marginalized groups in Ukraine.	ROZMAI	98,394.22 <i>EU Contribution:</i> 84.55%
28/12/2006	<i>I am a Citizen – Shaping Civic Attitudes among Young People in Ukraine</i>	Propagate the idea of civic state and self-government among young people and increasing interest of the Ukrainian youth in local community-related issues.	FUNDACJA ROZWOJU DEMOKRACJI LOKALNEJ	99,523.45 <i>EU Contribution:</i> 90.00%

Šaltinis: Sudaryta remiantis dokumentu *EIDHR activities 2000-2006 compendium by location*, http://ec.europa.eu/europeaid/what/human-rights/documents/updated_report_by_location_en.pdf., [žiūrėta 2012 – 04 – 12].

2 Priedas. Pagal EDIHR finansuojami projektai Ukainoje 2007 – 2009 m. laikotarpyje

Metai	Projekto pavadinimas	Projekto aprašymas	Vykdanti organizacija	Pinigų suma (bendra suma, ES finansuojama dalis (proc)).
01/01/2008	<i>Civil Society Leadership Network - Ukraine, Moldova and Southern Caucasus</i>	To facilitate training and communication of emerging civil society leaders and civic activists. (<i>Human rights education, training and awareness-raising</i>)	COUNCIL OF EUROPE <i>Regioninė iniciatyva skirta: Caucasus Region Eastern Europe Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova, Ukraine</i>	350.000 <i>Financed by EU: 46, 67%</i>
01/10/2008	<i>Strengthening the Role of Civil Society in the Protection of Children's Rights</i>	The aim is to strengthen the role of civil society in the protection of the rights DEVELOPMENT of vulnerable children to grow up in either a family or “family-style” care system.	GURT RESOURCE CENTRE FOR NGO DEVELOPMENT	184.160 <i>Financed by EU: 79, 95%</i>
04/11/2008	<i>AGE Advocacy Programme "Together We Can"</i>	Advancing the rights of social orphans and the elderly, especially those living alone, by consolidating the efforts of NGOs, volunteer services, government and municipal agencies and the media in Ukraine.	HUMAN RIGHTS FOUNDATION	139.000 <i>Financed by EU: 79, 96%</i>
19/11/2008	<i>Strengthening Democracy in Ukraine through Monitoring of Government Decisions in the Context of the European Neighbourhood Policy with Ukraine in Accordance with Good Governance and Rule of Law</i>	Monitoring the fulfilment of government commitments and obligations in the context of the European Neighbourhood Policy with Ukraine in accordance with principles of good governance, independence of the judiciary, fair trial and the rule of law.	CENTRE FOR POLITICAL AND LEGAL REFORMS	193.017 <i>Financed by EU: 78, 37%</i>
20/12/2008	<i>Creation of a National System for Preventing Torture and Ill Treatment in Ukraine</i>	Contributing to the setting up of a national system for the prevention of torture and ill-treatment.	KHARKIV HUMAN RIGHTS PROTECTION GROUP	696.680 <i>Financed by EU: 69, 73%</i>
26/12/2008	<i>Children in Crisis and Old People - "Steps Toward Each Other"</i>	The aim is to create and distribute a pilot model for an effective system of social, medical and psychotherapeutic support of parentless children in a state of crisis.	YANUSH KORCHAC REHABILITATION INSTITUTE FOR PERSONS WITH MENTAL DISABILITIES	156.067 <i>Financed by EU 79, 34%</i>
05/03/2009	<i>Network for Children Rights Protection</i>	Protect and introduce human rights for social orphans in the Donetsk and Lugansk regions	YOUTH ORGANISATION MARTIN CLUB	177.350 <i>Financed by EU: 79, 99%</i>
01/01/2009	<i>Combating Torture Ill -Treatment and Impunity</i>	Developing national capacities for combating torture and ill-treatment by law enforcement agencies and investigative institutions, including strengthening the effectiveness of investigations into allegations of ill-	Council of Europe <i>Regioninė iniciatyva skirta: Armenia, Azerbaijan, Georgia, Moldova, Ukraine</i>	950.000 <i>% Financed by EU: 50%</i>

		treatment.		
05/03/2009	<i>Citizen Initiative for Economic and Social Rights Protection</i>	Promote the economic and social rights of the rural population in land disputes and the use of natural resources through the capacity development .of the community responsible for managing territory planning at the local level. <i>(Human rights education, training and awareness-raising)</i>	COUNTRTPART CREATIVE CENTER	199.984 <i>Financed by EU</i> 80%
05/03/2009	<i>Network for Children Rights Protection</i>	Protect and introduce human rights for social orphans in the Donetsk and Lugansk regions	YOUTH ORGANISATION MARTIN CLUB	177.350 <i>Financed by EU: 79, 99%</i>
01/03/2010	<i>Targeted Project "Peer-to-Peer II" - promoting independent national non-judicial mechanisms for the protection of human rights, especially for the prevention of torture</i>	To help avoid, put an end to or compensate human rights violations in CoE member States which are not EU members (especially Albania, Armenia, France Azerbaijan, Bosnia & Herzegovina, Croatia, Georgia, Moldova, Montenegro, the Russian Federation)	Council of Europe Regioninė iniciatyva skirta: <i>Albania, Armenia, Azerbaijan, Bosnia & Herzegovina, Croatia, Georgia, Macedonia (Former Yugoslav Republic of), Moldova, Montenegro, Russian Federation, Serbia, Turkey, Ukraine</i>	1.200.000 <i>Financed by EU: 75%</i>

Šaltinis: Sudaryta remiantis dokumentu *Promoting Democracy and Human Rights in the European Neighbourhood and Partnership countries and in Kazakhstan and Tajikistan*, < http://ec.europa.eu/europeaid/what/human-rights/documents/enpi_compedium_2007_2009_en.pdf >, [žiūrėta 2012 – 04 – 12].

3 Priedas. Šiuo metu ES numatyti projektai žmogaus teisių srityje.

Metai	Projekto pavadinimas	Projekto aprašymas	Vieta	Vykdanti organizacija	Pinigų suma (bendra suma, ES finansuojama dalis (proc)).
12/2010 to 12/2012	Enhancement of capacity of civil society organisations to represent interests, protect rights, and influence the development and implementation of public policies in Ukraine	Protect social and economic rights in the areas of land reform, property rights, control over natural resources and labour rights through strengthening CSOs' advocacy capacity and increasing their influence on public policy development.		Women'S Information Coordination Center	173,213.00 (88.98% of total).
from 02/2011 to 02/2013	Legal and Social Protection of Asylum Seeking and Refugee Children in Ukraine, Belarus, and Moldova		Ukraine, Moldova, Russia	Dansk Flygtningehjaelp	791,064.00 (80% of total).
01/2012 to 12/2013	Local integration of refugees in the Republic of Belarus, the Republic of Moldova and Ukraine, Phase 2		Belarus, Moldova, Ukraine	United Nations High Commissioner For Refugees	1,110,804.00 (79.21% of total).
02/2011 to 01/2014	Rendering community-based services for healthy ageing	Enhance the quality of life of elderly people in Belarus through development of community-based services and promotion of appropriate policies, programmes and legislation for the elderly care.	Voronovo district in Grodno region, Braslav district in Vitebsk region and Lithuania	Lietuvos Savivaldybiu Asociacija (Lsa)	179,742.00 (75% of total).
from 04/2011 to 04/2013	Strengthening national mechanisms for the reintegration and rehabilitation of victims of human trafficking in Belarus, Moldova and Ukraine	The project aims at strengthening concrete government efforts in building National Referral Mechanisms (NRMs) in Belarus, Moldova and Ukraine, integrate the existing networks of the National Red Cross Societies in Belarus, Moldova and Ukraine into the functioning NRMs for more effective VoT identification, referral and monitoring and ensuring continuous provision of quality rehabilitation and reintegration services for VoTs in Belarus, Moldova and Ukraine	Federation Internationale Des Societes De La Croix-Rouge Et Du Croissant Rouge	Moldova, Belarus & Ukraine	639,974.00 (80% of total).

03/2011 to 03/2013	Support to Implementation of EC Readmission Agreements with the Republic of Moldova, the Russian Federation and Ukraine: Facilitation of Assisted Voluntary Return and Reintegration (SIREADA)		International Organization For Migration	Republic of Moldova (Moldova), Russian Federation (Russia), Ukraine, and selected EU Member States	1,901,764.00 (80% of total).
12/2010 to 06/2013	The public Empowerment in Addressing the Local Social Problems	promotion of involvement of community members in the formulation of social policies at local level.	UA and selected regions	All-Ukrainian Charitable Fund Child Well-Being Fund	184,395.00 (85.24% of total).
02/2011 to 02/2014	“Bridge the gap” – End of life-care for terminally ill and elderly people left behind in Moldova and Ukraine	Overall objectives To contribute to the reduction of negative effects caused by migration on elderly people left behind without care in MD and UA Specific objective To establish and promote high-quality end-of-life care for elderly and terminally	Moldova ad Ukraine Chisinau (MD) and rural surrounding Kharkiv (eastern UA) Chortkiv (western UA) and rural surrounding From these model-regions spreading to the whole countries	Osterreichische Caritaszentrale	520,000.00 (80% of total).
from 04/2010 to 04/2012	“We” and “The Others”: Ethnic minorities in the national history of Ukraine	All Ukrainian Association Of Teachers Of History Civic Education And Social Studies Nova Doba	Kiev, Crimea, and Chernivtsi, Donetsk, Kharkiv, Kherson, Odesa and Uzhgorod regions, Ukraine	All Ukrainian Association Of Teachers Of History Civic Education And Social Studies Nova Doba	134,953.14 (90% of total).